

ŽINCASNAI

III METAI 1948

S A U S I S

N 12

TURINYS ~ CONTENTS

	Psł.
30 metų, kaip Lietuva nepriklausoma paskelbta. — 30 anniversary — Lithuania was proclaimed Independent — the 16th of February, 1918	1
Prof. Vaclovas Biržiška — Iš lietuvių spaudos istorijos: Seniausioji lietuviškoji knyga, išspausdinta Vilniuje. — From Lithuanian Press — Hystory. The Oldest Lithuanian Book, was printed in Vilnius	5
Balys Gražulis — Išdavimas. — Treason (novel)	9
Marija Balkauskaitė — Old Lithuanian activist in England	20
Dr. A. Rukša — Vergilijaus Enėjidė. Antroji giesmė. Laokoonas — paveikslas ir Laokoono aiškinimas. — „Aeneida“ Canto Second. Laocoon — picture and discovering of Laocoon	22
M. Krikščiūno, T. T. Švietimo Įgaliotinio Anglų Zonoje, praneši- mas augštesniųjų mokyklų lietuvių kalbos ir matematikos- fizikos mokytojų konferencijoje Neustadte a. Rbge. 1947 XII 3-6. — Report of Deputy for Education in British Zone, M. Krikščiū- nas, on the Conference of Teachers for Lithuanian Language and Mathematic-Physic of Secondary Schools at Neustadt on Rbge. on 3-6. Dec. 1947	31
V. Čiziūnas — Gyvojo žodžio kultūros ugdymas. — Growing up of the own word's culture. (Report delivered on the Conference of teachers of British Zone for Lithuanian Language and Mathe- matic-Physic at Neustadt on Rbge. near Hannover, at the Sec- tion of Lithuanists on 4. Dec. 1947)	40
Anglų Zonos lietuvių kalbos ir matematikos-fizikos mokytojų konferencijos 1947 XII 3-6 Neustadte prie Hannoverio nutarimai. — Decisions delivered on the Conference of Teachers of British Zone for Lithuanian Language and Mathe- matic-Physic on 3-6. of Dec. 1947, at Neustadt near Hannover, concerning: The Living Language; attending of Lithuanian Schools; School-books and Libraries; removal of pupils' and emigration of teachers'	50
Dr. J. Kantrimas — Prūsai ir jų kalba. — Prussians and their Language. (The Member of Aistic-Baltic Nations were Prus- sians, but not any Germans or Slavs)	52
Informacijos. — Informations	64

N. Zalatorius

ŽINCSMAI

KULTŪROS

ŽURNALAS

400-siaįs metais nuo
pirmosios liet. knygos
išspausdinimo 1547
metais

III m. 1948 Sausis N 12

30 METŲ, KAIP LIETUVA

NEPRIKLAUSOMA PASKELBTA

I-me pasauliniame kare Rusija neatlaikė Vokietijos kariuomenės spaudimo, o Vokietija matė vistiek karą pralaimėsiant, betgi, okupavusi Lietuvą, patiems lietuviams neleido savame krašte tvarkytis. Vis dėlto 1917 m. rudenį lietuviai susikvietė Vilniuje didelį Lietuvos atstovų suvykimą, išrinkusį Lietuvos Valstybės Tarybą. Ir jai pavyko 1918 m. vasario 16 dieną paskelbti taip pat Vilniuje nutarimą pasauliui, kad Lietuva atsikuria demokratinė nepriklausoma valstybė su sostine Vilnium.

Okupantai leido neleido, sutiko nesutiko, — bet tų pat metų rudenį buvo sudarytas I-sis Ministerių Kabinetas, o lapkričio 23 d. išleistas pirmasis įsakymas Lietuvos Kariuomenei organizuoti. Kėsinusisų į Lietuvos žemę priešų netrūko. 1918–1920 metais vyko sunkios, bet sėkmingos kovos su Rusijos bolševikais, lenkais ir vokiečiais-bermontininkais-avalovininkais. Kovų dėl nepriklausomybės pergalingos gairės: Sirvintos, Giedraičiai, Dauguva ir Daugpilis, Radviliškis. Nors ir Vilnius ir jo kraštas paskum klasta buvo Lenkų išplėštas, bet Lietuvai vistiek pasisekė susikurti. Lietuvos atsistatymo liudininkėmis teesie kad ir šios kelios svarbios ir įsidėmėtinos datos:

1919 m. vasario 7-9 d. kovose su bolševikų raudonarmiečiais žuvo pirmasis mūsų kariuomenės kareivis Povilas Lukšys ties Kėdainiais.

1919 m. rugp. 28-29 d. POW (Lenkų karinė organizacija) — peoviaukų sukilimas Lietuvą užimti nepasisekė: ta organizacija buvo susekta ir likviduota.

1919 m. gruodžio 15 d. paskutiniai vokiečiai-bermontininkai-avalovininkai buvo iš Lietuvos į Vokietiją išmušti.

1920 m. gegužės 15 d. Kaune susirinko Steigiamasis Lietuvos Seimas, demokratiniiais pagrindais išrinktas Lietuvos suverenas, iš pagrindų pradėjęs organizuoti visą nepriklausomąjį mūsų respublikos gyvenimą.

1920 m. liepos 12 d. Maskvoje buvo pasirašyta taikos sutartis su T. Rusija, pagal kurią T. Rusija pripažino Lietuvą atskira savarakiška valstybe. Tą sutartį bolševikai sulaužė savo 1940 VI 15 invazija į Lietuvą — po 20 metų.

1920 m. spalio 7 d. Suvalkų sutartimi Lenkija pripažino Vilnių Lietuvos

V. Zalatorius

Nr. 63

1

Lietuvos TSR
VALSTYBINĖ
BIBLIOTEKA

Pg 302-4334

sostine ir grąžino jį Lietuvai, bet tuoį Lenkijos gen. Żeligovskio smurtu Vilnius nuo Lietuvos vėl buvo atplėštas.

1921 m. rugs. 22 d. Tautų sąjunga pripažino Lietuvą jau ir de iure, ne tik de facto.

1922 m. kovo 29 d. Steigiamasis Seimas priėmė be galo kraštui svarbų Žemės Reformos įstatymą, ir ta žemės reforma pasisekė beveik įvykdyti.

1922 m. liepos 28 d. Jungtinės Amerikos Valstybės (JAV, USA) pripažino Lietuvą de iure; taip pat ir eilė kitų valstybių ir D. Britanija.

1922 m. rugp. 1 d. Steigiamojo Seimo buvo priimta Pirmoji Lietuvos Konstitucija — pagrindinis suvereninės respublikos įstatymas.

1922 m. rugp. 16 d. Steigiamojo Seimo įvesta Lietuvos valiuta — litas, ir dabar prasidėjo krašto ekonominio gyvenimo tikras atkūtimas.

1922 m. lapkr. 10 d. Šventasis Sostas pripažino Lietuvą de iure ir buvo sudarytas Konkordatas tarp tų abiejų valstybių.

1923 m. sausio 15 d. buvo atsivaduota Mažosios Lietuvos dalis: Klaipėdos kraštas prie Lietuvos valstybės prijungtas.

1934 m. rugs. 12 d. buvo sudaryta Pabaltijo Valstybių (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) sąjunga.

Lietuva per savo nepriklausomybės laikotarpį visais požūriais ir visomis sritimis buvo privijusi kultūringąjį pasaulį — Vakarų Europą. Bet II pasaulinis karas ir vokiečiai bei bolševikai sunaikino Lietuvą, ir tebeskursta tebeinaikinama Lietuvių tauta. Iš šito kruvino laikotarpio kelios datos irgi įsidėmėtinos:

1939 m. II pasaulinio karo pradžia ir Lietuvos valstybės nelaimių pradžia: griežtai nerealioji Lietuva okupuojama, o jos gyventojai viešai ir slapta naikinami ar ištremiami.

1940—41 m. rezistencinė (pasipriešinamoji) kova prieš bolševikus, varoma Lietuvių Aktyvistų Fronto.

1941 m. birž. 23 d. Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo deklaravimas paskelbimas ir Laikinosios Vyriausybės darbas.

1941—44 m. rezistencinė kova prieš vokiškuosius nacių su slaptąja savo spauda: „Į Laisvę“, „Nepriklausoma Lietuva“ ir „Laisvės Kovotojas“.

1944 m. liepos-spalių mėnesių trečioji bolševikų invazija į Lietuvą. Kas dabar dedasi — žino visi lietuviai ir demokratinius pasaulis.

1945 m. vasarą dalis diktatūrų žlunga: Vokietijos, Italijos ir Japonijos kapituliacija. Dalis valstybių ir tautų išsivaduoja. Bet kova už Lietuvio ir žmogaus laisvę dar nebaigta.

— Buvo Lietuva nepriklausoma respublika. Šiandien be galo sunkūs lietuvių tautai laikai. Bet trumpai perbėkim savo istoriją ligi 1918 II 16 ir atsiminsim, kad amžių kovoje lietuvių tauta, be gerų dienų ir didelių laimėjimų, yra turėjusi didelių nuostolių — ir vistiek nežuvo, galop sau nepriklausomybę išsikovodama. Štai:

1236 m. Lietuvos Karalius-Mindaugas (karūnuotas 1253 m., o mirė 1263 m.) sujungia lietuvių tautą į valstybinę Lietuvos vienetą, tuo tarpu kai nė vienas Lietuvos kaimynas to nebuvo pasiekęs. — Tuo metu: 1096—1296 m. Kryžiaus karai, 1215 m. Didžioji laisvių charta Anglijoje (Magna Charta Libertatum). 1246 m. totoriai nukariauja Rusiją; 1256—1273 m. kumščio

teisės laikotarpis Vokietijoje.

Daugiau sėkmingai Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę valdo: Mindaugas, Traidenis, Vytenis, Gediminas, Algirdas ir Kęstutis, Vytautas Didysis, kuris miršta 1430 metais.

1236 m. Saulės-Šiaulių mūšis — laimėjimas prieš vokiečių kalavijininkų (Livonijos) ordiną.

1260 m. didysis laimėjimas prie Durbės prieš vokiečių ordiną. Tais metais buvo didysis prūsų ir latvių tautų sukilimas prieš vokiečius. Sukilimą visomis išgalėmis rėmė Lietuva.

1322 m. Gediminas (1316—1341) paskelbia Vilnių Lietuvos sostine.

1362 m. Algirdas (1345—1377) laimi prieš totorius prie Mėlynųjų Vandenų. Tuo būdu azijatų-mongolų antplūdis į Lietuvą ir į Vakarų Europą buvo sulaikytas. Jūs nekartą yra atlaikęs ir Vytautas Didysis. Ir už tai Vakarų Europa Lietuvai turi būti dėkinga.

1385 m. Krėvos aktas — tai ne unija (ne susijungimas): tik glaudesnių santykių palaikymas su Lenkija per Jogailą. Jogaila jautėsi turįs vieną, Lietuvos, valstybę ir tuo dar gaunąs kitą, t. y. Lenkiją. — 1305—1377 m. popiežiai Avinjone, o 1378—1417 m. Vakarų Bažnyčios suskilimas.

1387 m. Lietuvos krikštas ir visiškas Lietuvos pasukimas į Vakarų Europos kultūrą, tuo patim išlaikant ir savo didele, plačią ir seną lietuvių tautos kultūrą. Taigi, Lietuvių tauta amžiuose visą laiką orientavosi į Vakarų, be perstojo kovodama su Rytų įtaka, — tų Rytų, kurie iš Lietuvos imdavo pavyzdį, nieko augštesnio jai negalėdami duoti.

1410 m. Griunvaldo-Žalgirio mūšis, kur karo vadas Vytautas Didysis sumušdamas galutinai palaužė vokiečių ordino galybę, ir tas ordinas daugiau nebeatsigavo.

1529 m. išeina pirmasis Lietuvos Statutas — garsus teisės kūrinys, pasaulyje. — Tuo metu V. Europoje 1517—1555 m. plito reformacija.

1547 m. išspausdinama pirmoji lietuviška knyga Karaliaučiuje — Mažvydo Katekizmas, kurios 400 metų sukaktį dabar baigiame minėti.

1569 m. nelemtoji Liublino unija, pražudžiusi ne tik Lenkiją, bet ir Lietuvą.

1655—1660 m. karas su Švedija. 1700—1721 m. tuokart vyksta vad. didysis šiaurės karas, kur Rusai stengiasi kiek galint išsiplėsti. 1709—1710 m. maras Prūsijoje. Praeityje sunkiausias laikotarpis Lietuvai ir lietuvių tautai trunka nuo 1710 m. bado ir maro ligi 1867—8 m. antrojo badmečio — juodžiausios ir brutaliausios okupacinės rusų valdžios siautėjimo žygis pavergiamoje Lietuvoje. Tai dėjosi tuo metu, kai kitos tautos vadavosi: 1776 m. JAV nepriklausomybė, 1789 m. Didž. Prancūzų Revoliucija, 1829 m. Graikijos nepriklausomybės paskelbimas, 1861 m. Italijos nepriklausomybės paskelbimas.

1772, 1793 ir 1795 m. — visi trys Lietuvos ir Lenkijos padalijimai: Lietuvos — tarp Rusijos ir Vokietijos, o Lenkijos — tarp Rusijos, Vokietijos ir Austro-Vengrijos imperijų. Didžioji Lietuva buvo atiduota Rusijai, o Mažoji Lietuva ir šioje pusėje Nemuno Klaipėdos kraštas — Vokietijai. Be to, Palangos rėžis pagal Baltijos jūrą administratyviškai buvo prijungtas prie Kuršo gubernijos (Kurliandijos). 1815 m. imperialistinių siekimų Vienos kongreso buvo patvirtinta.

1831 m. sukilimas Lietuvoje ir Lenkijoje prieš Rusus, 1830 m. ir revoliucija Prancūzijoje, o 1848 m. revoliucijos Prancūzijoje, Italijoje ir Vokietijoje.

1832 m. Rusai panaikino Vilniaus Universitetą, o jo turta — bibliotekas, laboratorijas, observatoriją ir t.t. į savo nuskurdusius kelis universitetus išsigabeno.

1861 m. vasario 19 d. baudžios Rusijoje, taigi ir Lietuvoje panaikintas. Tai atsitiko po Rusijos Krimo karo 1853—1856 m. ir 1861 m. paskelbiant nepriklausomąją Italiją.

1863 m. vėl sukilimas prieš Rusus, kaip ir 1831 m. buvęs žiauriausiai kaufmaniškai ir muravjoviškai numalšintas, o žmonės tremti į Sibirą arba kur kitur gilyn į Rusiją.

1864 m. rusai uždraudė lietuviams lietuvišką spaudą net 40 metų — didžiausia pasaulyje barbarija. 1870—1871 m. vyko Prancūzijos-Vokietijos karas ir susidarė Vokietijos imperija. Lietuviai ima savo knygas spausdinti Maž. Lietuvoje. Ta gadinė vadinasi kontrafakcijos (priešveiksmio) gadinė prieš Rusų junga.

1875 m. miršta Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, blaivinės, kooperatinės, švietės lietuvių, jiems mokyklas kūręs, knygas rašęs bei spausdinęs ir atkakliai kovojęs su rusifikacija ir rusų juodašimtijs.

Kontrafakcijos pasirodė pirmieji tautinės dvasios laikraščiai: 1883 m. „Aušra“, 1887 m. „Šviesa“, 1889 m. „Varpas“, 1896 m. „Tėvynės Sargas“ ir daug kitų. Pragysta lietuvių tautinio atgimimo dainius Maironis: „Užtrauksim naują giesmę, broliai!..“, „Nebeužtvenksi upės bėgimo“ ir „...po Lietuvą žiema: nei žodžio, nei rašto neleidžia erelis suspaudęs sparnais...“

1893 m. Kražių skerdynės, kur rusų kazokai maldininkus kapojo ir Bažnyčią niekino. Pačioje Rusijoje tuo metu vyko bruzdėjimas, vadinamas „Chodynka“, caro vikriai nuslopintas.

1904 m. Rusija dėl karo su Japonais prakišimo nebeatlaiko ir grąžina lietuviškąją spaudą, o 1905 m. Rusų revoliucija, kuri Rusus prispyrė daugiau laisvių ir lietuviams duoti.

1905 m. Vilniuje susirenka Didysis Vilniaus Seimas ir pareikalauja Lietuvai autonomijos (plačios savivaldos).

1907 m. Vilniuje įsteigiama Lietuvių Mokslo Draugija, jos pirmininku išrenkamas dr. Jonas Basanavičius, kuris ima leisti mokslo žurnalą „Lietuvių Tauta“, suorganizuoja didelę lituanistikos biblioteką ir lietuvių muziejų Vilniuje. Atgyja lietuvių mokslas, ekonomika, mokykla, kooperacija daina, scena, kitoks menas — visos sritys.

1914—18 m. I pasaulinis karas, Lietuva nuniokojama, lietuviai po pasviečių blaškomi. Bet ir lietuviai nenusimena, dirbdami Lietuvos vadavimo darbą: Rusijoje, Sibire, Suomijoje, Italijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Amerikoje ir pačioje spaudžiamoje Lietuvoje, priartindami kovą prie galutinio laimėjimo — prie 1918 m. Vasario 16 Dienos, nuo kurios šiemet sukako jau 30 metų.

Ir dabar lietuviai dar su didesniu ryžtumu, didesnėmis pajėgomis ir nenusiminę tebedirba tautos, žmogaus, teisės ir taikos prisikėlimo darbą visame pasaulyje ir visose sąlygose. Skirtumas: dabar lietuviams padeda ir viso pasaulio organizacija.

IS LIETUVIŲ SPAUDOS ISTORIJOS

Seniausioji lietuviškoji knyga, išspausdinta Vilniuje

1841 m. T. Narbutui savo Lietuvos istorijos IX tome paskelbus žinią apie jo tariamai matytą knygą „Wyprawa duszy na tamten swiat“, išspausdintą Vilniuje 1533 m. Andriaus Lesicio spaustuvėje, kurios tekstas, esą, buvęs išspausdintas lenkiškai, lietuviškai ir vokiškai, ilgai ši knyga buvo laikoma seniausiąja knyga su lietuvišku tekstu. Tačiau jau 1840 m. istorikas J. Jaroševičius buvo įrodęs, kad kita Narbuto žinia, jo anksčiau paskelbta, apie toje pat spaustuvėje išspausdintą 1555 m. lenkišką Lorichiuso knygą buvo tik Narbuto pramanyta, nes tikrumoje ji buvo išspausdinta ne Vilniuje, bet Krokuvoje ir pas kitą spaustuvininką. Bet vis dėlto dėl šios „Wyprawos“, nors ir jos niekas, be paties Narbuto, nebuvo matęs, jis nebuvo kaltinamas žinią sufalsifikavęs, tik buvo laikoma, kad jis suklydęs, nurodydamas jos pasirodymo metus, kadangi yra tikrai žinoma, jog laikotarpyje tarp 1525 m., kada Vilniuje trumpą laiką dirbo Skorinos spaustuvė, ir 1570-tųjų metų pradžios, kada čia įsikūrė Radvilos spaustuvė, Vilniuje apskritai spaustuvės nebuvo. Bet jau šio karo metu man pavyko išaiškinti Narbuto žinios šaltinį, man į rankas patekus knygai visiškai tokio pat pavadinimo, kaip nurodė Narbutas, ir kurios pabaigoje yra pridėtas Ritualas su krikšto ir jungtvių formulėmis, be kitų kalbų, ir lietuviškai, taigi taip pat, kaip Narbuto. Bet yra ir mažas skirtumas: knyga buvo išspausdinta ne Vilniuje, bet Lvove, visai kitoje spaustuvėje ir ne 1533 m., bet 1742 m. Taigi Narbutas sąmoningai pakeitė metus, spausdinimo vietą ir pramanė niekada nebuvusį spaustuvininką, norėdamas įrodyti, kad Vilniuje jau apie XVI amžiaus vidurį dirbusi veikli spaustuvė.

Narbuto falsifikatui atkritus, seniausiu Vilniuje išspausdintu lietuvišku tekstu teko laikyti aną 1589 m. lietuvišką tekstelį, mano jau aptartą „Žingsnių“ N. 9, o seniausią lietuvišką knygą Vilniuje — 1595 m. Daukšos katekizmą. Bet ir šis įsitikinimas pirmą kartą pasidarė abejotinas, kada K. Jablonskis surado vieną seną inventorių iš 1596 I 23 (ši inventorių vėliau jis paskelbė 1934 m. išspausdintame „Istorijos Archyvo“ I tome, kur, aprašant Motiejaus Vitkovskio Krasovo dvaro turtą, be kito ko, pažymėta ir „lentynėlė su knygomis, toj lentynėlėje lenkų dvasinė postilė, apiplėštas katekizmas, senos lietuviškos dvasinės maldos“ („modlitvy litovskie duchovnye stare“-inventorius surašytas oficialine gudų cerkvine kalba). Kadangi

inventorius buvo surašytas 1596 m. pradžioje, tai čia minimoji lietuviška knyga negalėjo būti 1595 m. pabaigoje išspausdintas Daukšos katekizmas, kuriam negalėjo būti pritaikintas požymis „stare“. Žinoma, čia galėjo būti ir kokia Karaliaučiuje išspausdinta lietuviška knyga, bet tai galėjęs būti ir pėdsakas kokios nežinomos katalikiškos lietuviškos knygos, išspausdintos Vilniuje. Tikrai, atrodo kiek keista ir nesuprantama, kodėl Lietuvos centre, Vilniuje, tuo laiku apsuptam lietuviškai kalbančios liaudies, 1585 m. buvo išspausdinti latviškas ir gudiškas Canisiaus katekizmo vertimai, o lietuviai turėjo dar dešimt metų laukti savo pirmosios katalikiškos knygos ir tai tuo laiku, kada, kaip jau mūsų laikais paaiškėjo, M. Daukša apie tą laiką pradėjo versti į lietuvių kalbą Vujko Postilę (Daukša mirusį 1585 m. popiežių Grigalių XIII keliose 1599 m. išspausdintos savo Postilės vietose nurodo jį esant dar gyvą, nors, be abejo, turėjo gerai žinoti, kada tas popiežius mirė). Taigi apie tą laiką, be abejo, jau susirūpinta ir lietuviškos katalikiškos literatūros paruošimu, o čia atrodo lyg ir nebuvo kam atlikti kad ir tokio nesudėtingo darbo, kaip katekizmo vertimas. Tikruomoje buvo kitaip. Netrukus po to laiko, kada K. Jablonskis paskelbė aną inventorių, atsirado ir tiesioginių įrodymų, kad maždaug tuo pačiu laiku, kai Canisiaus katekizmas buvo išverstas į latvių kalbą, pasirodė ir jo lietuviškas vertimas. 1936 m. I tome žurnalo „Studi Baltici“ prof. J. Gerulis paskelbė straipsnį „Zu Johannes Bretke“, kuriame, be kito ko, prieraše prie p. 52 pateikė ištrauką iš Karaliaučiaus valstybiniame archyve surasto Karaliaučiaus tarėjų rašto margrafui Jurgiui Pridrikiui, kuriame jie 1589 X 14 prašė paskubinti J. Bretkūno Postilės spausdinimą, nes, esą, „katalikai jau išspausdino Canisiaus katekizmą lietuviškai ir jį žmonėse išplatino“ (raštas rašytas vokiškai). Pagaliau, V. Falkenhahn savo 1941 m. išspausdintoje monografijoje apie Bretkūną ne tik pilnai išspausdino aną Prūsijos tarėjų raštą, bet paskelbė ir kitą, tuo pačiu reikalu rašytą, raštą, kurį lietuvių protestantų kunigų konferencija Ragainėje įteikė 1590 VI 1 valdžiai. Čia konferencijos dalyviai rašo apie „nuodingąsias lietuviškas knygas“, kurias katalikai platina Mažosios Lietuvos lietuvių tarpe. Šitos autentiškos žinios, kuriose yra nurodytas ir autorius, ir knygos pobūdis, jau negali jokios abejonės kelti, jei bent galėtų būti nevisiškai patikima antroji žinia, kurioje kalbama ne apie vieną kurią knygą, bet apie knygas, nes greičiausia, kad ir konferencijos dalyviai rėmėsi tuo pačiu raštu iš 1589 m. ir, galimas daiktas, sąmoningai kiek sutirštino spalvas, kad labiau įbaugintų valdžią katalikiškos propagandos Mažajoje Lietuvoje baubu ir tuo būdu priverstų ją greičiau asignuoti lėšų, reikalingų Postilei išspausdinti. Ši taktika be pėdsakų neliko: pinigai buvo tuojau asignuoti, ir Postilė buvo išspausdinta dar tais pačiais 1590 metais.

Pavykus nustatyti, kad Canisiaus katekizmas tikrai buvo ir lietuviškai išspausdintas, vis dėlto, kol nėra vienas jo egzempliorius nėra surastas, dėl jo dar kyla eilė abejonių: kodėl jis buvo visų pamištas ir pačioje Didžiojoje Lietuvoje niekur nebuvo minimas? kur jis buvo išspausdintas? kada? kas jį lietuviškai išvertė? Ne visus tuos klausimus šiuo laiku galima su vienodu tikrumu atsakyti, tačiau jau yra kiek medžiagos nors apytikriems spėliojimams. Pirmiausia, dabar pasirodė, kad jis ir Lietuvoje buvo ir minimas, ir žinomas, tik mes tas žinias ar neteisingai aiškinom, ar apskritai nemokėjom surasti. 1605 m. Ledesmos katekizmo vertėjas (Sirvydas?) prakalboje prie savo vertimo, minėdamas katekizmą, kuris „Lietuwai sawo prigimtu liezuwui buvo perguldytas“, nurodo, kad šis katekizmas nežinia kaip yra „nugaiszyntas“. Jau seniai žinomoji prakalba, ligi susirado žinios apie lietuvišką Canisiaus katekizmą, visų buvo aiškinama ta prasme, kad čia prakalbos autorius kalba apie dingusį Daukšos katekizmą. Bet nebuvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Daukšos katekizmas nė nebuvo dingęs, ir vienas jo egzempliorius buvo Lietuvoje išsaugotas ligi 1915 m. Nežiūrėta, kad čia kalbama apie katekizmą, parašytą „Lietuwai“, t. y. Vilniaus vyskupijai, tuo tarpu kai Daukšos katekizmas buvo skiriamas specialiai Žemaičių vyskupijai. Šio tvirtinimo nesulyginta apie dingusį katekizmą su kita tos pačios prakalbos vieta, kur pats vertėjas kalba apie Daukšos katekizmą, kaipo apie ne tik jam, bet ir kitiems labai gerai žinomą knygą. Pagaliau, kaip aiškėja iš Daukšos katekizmo teksto sugretinimo su 1605 m. katekizmu, paskutiniojo vertėjui Daukšos katekizmas nė tik kad nebuvo „nugaiszyntas“, bet versdamas jis tiesiog jį laikė po akim ir ne tiek savarankiškai vertė, kiek taisė, sekdamas kiekvieną Daukšos katekizmo žodį ir sakinį ir keisdamas „žemaitiškus“ Daukšos tekstus „lietuviškais“: jis tik stengėsi Daukšos katekizmą pritaikinti Vilniaus vyskupijai. Tuo būdu su 1605 m. katekizmo prakalba atsitiko beveik tas pats, kas ir su Bretkūno prakalba prie jo 1589 m. giesmyno, kur jis aiškiai nurodė į Mažvydo 1566 ir 1570 m. giesmynus, bet, kol tie giesminai nebuvo surasti, visi Bretkūno žodžiai buvo perkelliami į anas giesmes, kurios buvo išspausdintos 1547 m. katekizme. Bet susirado ir oficialių katalikiškų šaltinių, kurie, be abejo, apie tą patį katekizmą kalba. 1602 m. Vilniaus vyskupijos kunigų sinodas aiškiai mini lietuviškai išverstus Canisiaus arba Ledesmos katekizmus, nors iš šio nutarimo dar nėra visai aišku, ar čia kalbama apie jau išspausdintų katekizmų vartojimą, ar tik pageidavimą, kad jie būtų išversti. Bet mano 1941 m. surastieji spausdinti 1633 m. Vilniaus vyskupijos kunigų sinodo protokolai jau su visu griežtumu reikalauja, kad visi vyskupijos klebonai vartotų lietuviškai išverstus tuos pačius Canisiaus ir Ledesmos katekizmus („volumus ut quilibet

ISDAVIMAS

Ir ko tik neprisiklausai traukinyje, net greitajame, kai nuobodulio apimti keleiviai pradėdą nerimti, šnekinti kaimynus, dalintis įspūdžiais. Palengva, nepastebimai susikuria intymi huotaika, pasitikėjimas kitais auga ir kalbos garsėja. Įdomu tada, tyliai kamputyje niurksant, klausytis vaizdingų pasakojimų, stebėti savo tautiečių elgesį svetimųjų tarpe, kai jie, būdami tikri, kad niekas jų kalbos nesupranta, pradėdą nesivaržyti žodžiais ir mintimis. Dažniausiai keleivių pašnekesiai būna pylimas iš tuščio į tuščią, kad tik įveiktų nuobodulį, — ir tuos žodžius jau, iš traukinio lipdamas, būni pamiršęs. Bet to, ką išgirdau savo kelionėje į Frankfurtą, ilgai negalėsiu užmiršti. Esu tikras, kad susimąstys ir skaitytojas, kuriam, kas nugirsta, atpasakosiu.

Miuncheno stotyje traukinys buvo paduotas per gerą pusvalandį prieš išėjimo laiką. Kai įlipau į vagoną, keleivių dar buvo nedaug. Vienoje kupėje sėdėjo tik vienas rimtos išvaizdos vidutinio amžiaus vyras. Burbtelėjau pasisveikinimo žodžius ir įsitaisiau priešais jį, ir prie lango. Tuoju paskui mane pradėjo rinktis keleivių. Kai po kurio laiko lioviausiu abejingų žvilgsniu klaidžiojęs po peroną ir atsisukau, kupė buvo jau pilnutėlė ir vis dar kaišiojo galvas nauji keleiviai, ieškodami vietos atsistoti. Jau norėjau savo žvilgsnį ir vėl nukreipti pro langą, kai sėdįs greta ano pono jaunas vyrukas šuktelėjo lietuviškai:

— Drąsiau, drąsiau, gagri, ko taip žvalgais, kaip į svetimą sodą lišdamas!

Visa kupė sužiuro į duryse sustojusį jauną vyrą, besišypsantį plačia, džiugia šypsena.

— Pagarbintas! — atšovė jis, iškėlęs ranką. — Ar turi mano dugnui vietos?

— Atsiras, — užtikrino jį draugas, — spustelsim baurus — ir du tokie, kaip tu, įtilps.

Dabar pažvelgiau į kviečiantįjį. Kaip ir atsiprašymą vokiškai bambėdamas, jis pasimuistė, išpaudė savo kaimyną į kampa ir padarė vietos draugui.

— Kur taip išsiruošei, išsipustęs, lyg į vestuves? — pasitiko jį klausimu.

Draugas stipriai papurtė jam ranką, išispaudė suole ir tik tada atsakė:

— Neatspėjai, brolyti, — aš iš vestuvių.

— Tikrai?!

Dabar permečiau akimis abudu. Tikrai, tas, kuris grįžo iš vestuvių, buvo apsirengęs, kad ir panešiotu, dailiai suglaistytu kostiumu, baltais marškiniais, su stamantriai parištu kaklaryšiu, o įtepti tamsūs plaukai net žvilgėjo. Antrasis, priešingai, dėvėjo žaliomis milo kelnėmis, amerikonišku palaidinuku trumpomis rankovėmis ir rusvais kareiviškais atlapais marškiniais — taip įprastas Vokietijoje tremtinių apsilikimas. Tačiau abudu turėjo kažką bendro, kur iš pirmo žvilgtelėjimo išduoda juodadarbį.

— Atsimeni Kleivą, Benediktą? Žinai, kur buvo su mumis prie aerodromo statybos, — pradėjo pasakoti vestuvinininkas.

— Žinau, žinau, toks stambus šviesiaplaukis linksmas vyrukas, — skubinosi prisiminti žaliakelnis. — Ar tai jis negarbingai krito?

— Brolyti! . . . Norėtum ir tu taip kristi. Mergytė! Ech! — jis spragtelėjo pirštais, kad net visi sužiuo. — Paieškot tokios! Ir pamokyta. Tėvai namus turi, krautuvely. Tas tai turės gyvenimėlių. . . Laimės turi daugiau, kaip proto!

— Tai prie vokitkos prisisuko, a? — stebėjosi antrasis.

Su tais žodžiais prieš mane sėdįs ponas pasisuko ir lietuviškai paklausė:

— O ką jos tėvai sako? Apskritai, kaip vokiečiai į tai žiūri? Atsiprašau, Adomas Jaudegis, — pasisakė.

— Lietuvis! — kaip vienas, sušuko jaunuoliai. — Sveikas!

Jie pakratė jam ranką ir suniurzgėjo pavardės, tačiau jų aš neišsidėmėjau.

— Tai, sakot, lietuvis vedė vokiekaitę. Ar vokiečiai į tai neišnairuoja? — pakartojo Jaudegis.

— Vokiečiai?! — nustebo klaustasis. — Nežino, kaip apie jį šokinėti. Žinoma, jis moka statytis. Gudrus tipelis. . . Žinot dabar, bet tik su kelnėmis, tai ir kabinasi ant kaklo. Užsienietis ar velnias, kad tik vyras. Kai pagalvoji, tai juokas ima. Tokios mergaitės!

— O kaip lietuvių bendruomenė į tai reaguoja? — nutraukė jį Jaudegis.

— Idijotai, daugiau nieko! — niekinamai numojo ranka. — Žmonės, tai nieko, bet ponai. Pirmiausia pradėjo kunigas pulti. Pavardės neminėjo, bet visi suprato apie ką kalba. Girdi, jaunimas pasileido, su svetimtautėmis dedasi. O po to ir kiti ėmė murmėti. Ko tik neprikalbėjo. Savųjų išsižada, tėvynę išduoda, svetimiesiems bernauti nuėjo. Pakalbėt jie moka. . . Bet gražiausiai buvo, kai komitėtas nusprendė išmesti jį iš bendruomenės. Bet nieko neišėjo: stovyklos direktorius nesutiko. Gerai jis jiems tada ir pasakė: „Nei jūs man valgyt duodat, nei jūs ir išmesit. O į jūsų bendruomenę — man tik papūst.“

— Tokie dalykai . . . — atsiduso ir palingavo galva Jaudegis. — Kokia klaida. Kokia klaida . . .

— Juokas tik! Uždraus žmogui tuoktis su kuo jis nori! — juoku pritarė jam jaunuolis.

Jaudegis patylėjo ir tyliai atsakė:

— Jūs manęs nesupratot: aš ką kita galvojau. — Ir jis susimąstė.

— Ar tai geriau važiuot į anglių kasyklas? — pakėlė balsą jaunuolis. — Ir ten blogai, ir stovykloj nėra gyvenimo. Čia vyras nors susikalba. Turėtų džiaugtis, kad kam pasisekė geriau įsitaisyti, o jie . . . E, pas mus visuomet taip! Tai, jūsų nuomone, geriau būtų vesti lietuvaitę ir visą amžių skursti? — priekabingai paklausė Jaudegį.

Jaudegis neatsakė. Jis net negirdėjo: žiūrėjo pro langą ir mąstė.

— Tik tu paklausk, koks juokas pas mus atsitiko. Ot tai, vyrell! Dar dabar visa stovykla tebeprunkščia, — staiga pradėjo pasakoti žaliakelnis. — Mūsų kambaryje buvo toks frantelis. Nosį užrietęs, ne su bet kuo kalba, visada išsipustęs, kaip lėlė, išsikvėpinęs. O prie mergų — tai kaip smala. Ir stovykloj, ir mieste — niekur vieno nepamatysi. Bet tokiems visada liūdnei baigiasi. Aną dieną, prieš kokią savaitę, sklėm kortomis susėdę. Staiga įeina moteris. Nebjauri, gražiai apsirengusi, — nieko nepasakysi. Ant rankų vaikas į dailią antklodytę susuktas. Stovi ir žvalgosi. Mes klausiam, ko ji nori, o ji klausia: „Herr Petkus ist nicht da?“ Kaip tik tuo metu jo nebuvo. Tada ji klausia, kuri Petkaus lova. Mes, nieko nemanydami, ir parodėm. Gi žiūrim: padėjo vaiką ant lovos — ir pro duris. Mes dar ją šuktelėjom, bet ji kad movė, tai tiek ir tematėm. Na, ir prisijuokėm paskiau. Petkus net iškaito, vaiką ant lovos radęs. Keikėsi kaip pasiutęs.

Dabar nugirdo ir Jaudegis. Atsisuko ir atydziai klausėsi. Pasakotojas toliau bylojo:

— Na, ir užvirė stovykloj. Nebuvo kur vargšui ir akių dėti. Tik susigriebė savo skudurėlius — ir leidos. Nė sudiev nespėjo pasakyti.

— O vaikas, kas su juo atsitiko? — panekantravo Jaudegis.

— Čia tai yra gražiausia. Pasiėmė komitėtas ir nežino kur dėti. Jau vakaras, vaikas rėkia, o nei vokitkos, nei Petkaus. Ir nežinia kur ji gyvena. Paskambino vokiečiams, bet tie nė girdėti nenori. Siūlo saviesiems — visi purtos. Kas gi ims vokietuką. Taip ir nešiojasi komitėto pirmininkas, kaip kačiuką. O visi net žvengia iš juoko. Tik kelintoj dienoj vaikas nežinia kur dingo. Sako, kad Unrros direktorius paėmęs ir nuvežęs kažkur. Turbūt, į koki darželį.

Jaunuoliai ilgai juokėsi ir garsiai laidė dviprasmišką sąmojų, tartum vieni du tebutų. Vokiečiai žiūrėjo į juos iš padilbų ir tarpusavy tyliai šnabždėjosi, o Jaudegis, nuleidęs galvą, tylėjo. Ilgokai jis taip sėdėjo vienas su savo mintimis ir, kai pakėlė galvą, akysė žymėjo

svajingas liūdesys. Kurį laiką žiūrėjo į vieną tašką lubose, paskui atsisuko į kaimynus.

— Norėčiau ir aš kartu su jumis pasijuokti. Deja, šie įvykiai sukėlė man per daug liūdnus prisiminimus. Kaip panašu ir kaip skirtinga. Vestuvės. Vaikas. . . Ir svetimšaliai. . . Ten anie, o čia mes. Ir vėl ta amžinoji problema. Išsklaidytos tautos problema. Ne, juoktis čia nėra ko. Prisiminimai. . .

Jis palingavo galva ir nutilo.

Jaunuoliai nustojo juokėsis ir sužiuro į jį. Jo švelnus gilus balsas juos buvo pavergęs. Žiūrėjo ir laukė. Jau degis atsiduso ir pradėjo pasakoti tyliai, svajingai. Jautėsi, kad jis pasakoja daugiau sau, nei kitiems, kad nori vieną kartą išsakyti garsiai, kas per metų metus krūtinėje prisirinkę. Tylūs jo žodžiai slydo lėtai, bet įtikinamai. —

— Kai dabar apmąstau, tai randu didelę dalį ir savo kaltės dėl to, kas tada įvyko. Gal todėl, sąžinei bepriekaištaujant, ir negaliu pamiršti. Ir kai prisimenu, — akyse stovėte stovi gražusis Bobriškių kaimas. Praleistieji jame metai atgyja ir gražina mane vėl atgal iš naujo pergyventi laimingąsias ir liūdnąsias dienas, — visas nuo patios pirmosios. Vėl sėdžiu ūkininko vežime ir žvalgausi po apylinkes, kurias teks man vienišam braidyti. Pušynėliais apžėlę smėlėtos kalvos, ežeriukai, skurdūs laukai slenka pro šalį, džiugina savo grožiu, bet sėja krūtinėje nuobodumo baimę. Geležinkelio stotis per dvidešimtį, o artimiausias miestelis — devyni kilometrai. Visame kaime vienas inteligentas — mokytojas, o juo būsiu aš. Ar ištversiu? Su kuo pasikalbėsiu, ką veiksiu ilgais ir niuriais rudens vakarais? Į širdį smelkiasi liūdesys, ir metais deginusi ugnis veikti, šviesti pradeda blėsti. Artėja kaimas. Vis daugiau žmonių matosi laukuose prie vėlyvųjų vasarųjų. Sen ten artojas tyliai verčia vagą. Ražienomis draikosi pirmieji voratinkliai. Bet kas gi ten? Ar tik ne moteris žengia paskui arklą? Ir tikrai! Kai mūsų vežimas prisiartina, matau vagoje basas įdegusias dailias kojas ir liauną, bet tvirtą mergaitės liemenį, aptemptą pilkos namų audimo suknelės. Nuogos ir gražios rankos vyriškai laiko arklo rankeną, o iš po baltos skarelės kyšančios geltonos garbanos auksu blizga vakaro saulėje. Ji sustabdo arklius ir žiūri į mus smalsiomis akimis.

— Padėk, Dieve! — sušukau ir šypsosi nežinia ko.

— Dėkui, ponas mokytojau! — ji atitaria ir šypsosi tokia draugiška šypsena, kad net mano būgštavimai iš karto sutirpsta. Dabar jaučiu, kad nebūsiu vienišas šitame užkampyje. Kol ieškau žodžių dar ką nors jai pasakyti, vežimas praslenka pro šalį, ir ji lieka vagoje, žvilgsniu mus palydėdama. Lyg suprasdamas mano mintis, vežėjas pradeda ją girti:

— Onutė Savukynaite. Tai mergina! Viskas jai rankose dega. Su moterim — moteris, su vyrais — vyras. Tik pažiūrėkit, kokios lygios vagos. Ir vyras gražiau nesuartų. O kai stos į pradalgį, tai tik laikykis, kad kulnų nepakirstų. Vargsta mergaitė. Tėvas buvo palieges, tai ir pradėjo iš mažens vyriško darbo mokyti. Ūkelis mažas, nėra kur samdyti... Taip ir priprato. Jau treči metai pati viena apsidirba. Niekas nekaltas, jei vyro nenori. Dar nabašninkas tėvas ieškojo žento, bet ji spyrėsi, ir gana. Ir dabar nė girdėt nenori. O kokių vyrų taikėsi! Apsuks, apsuks galvą, ir juokiasi. Ką tu jai?!

Vežėjo pasakojimą mažai tegirdėjau: žiūrėjau atsikusęs ir sekiau jos žingsnius vagoje. Tik kai sulojo šunys, apsižiūrėjau bevažiuojęs per kaimą. Dabar vežėjas rodė botkočiu namus ir pasakojo kas juose gyvena. Kol pervažiavom kaimą, buvau supažindintas su visais jo ūkininkais ir jų silpnybėmis.

Darbo tvėriausi su visu jaunystės įkarščiu. Kol truko bobų vasara, neką tegalėjau nuveikti. Pasibaigs pamokos, ir skubu paklajoti pušynėliais. Nuklystu į laukus, pasikalbu su ūkininkais, o vakare rymau ant palangės, kol kaime paskutiniai balsai nutyla. Ramios ir gražios tada dienos buvo. O vėliau prasidėjo darbas. Atgaivinau merdinti šaulių būrį, pradėjau vakarinius kursus suaugusiems, sumaniau Kalėdoms paruošti vaidinimą, ir laiko nuoboduliui neliko. Tačiau su jaunimu susidraugauti nepavyko. Jie manyje matė mokytoją, o aš nemokėjau sugriauti tarp mūsų stovinčios užtvaros. Kalta čia buvo mano prigimtis, kad labiau mėgau darbą, negu pramogas. Be to, buvau ir perlėtas. Jiems atrodžiau išdidus, užsidares, o buvau tik kuklus ir nedrąsus. Todėl labiau tikau rimtiems pašnekesiams su seniais, kaip linksmoms jaunimo išdaigoms. Būdamas miesto vaikas, nesugebėjau taip greit kaime jaugti. Gal todėl ir mano pažintis su Onute Savukynaite negavo šiltesnių formų, kaip to labai norėjau. Neabejotinai ji buvo šauniausia mergina kaime: pakankamai graži, kad trauktų kiekvieno vyro akį, linksmą, sąmojingą ir guvaus proto. Jei apylinkės vyrai matė ją darbščią vienturtę, tai aš — moterį, kuri galėtų patenkinti mano skoni ir pripildyti vienumos tuštumą. Tik moteris savo švelnia prigimtimi gali išlyginti išsilavinimo skirtumą ir būti geru draugu intelligentui. Tarp vyrų visada liks neperžengiamas tarpas, kad vienas kitą suprastų ir mylėtų. Kaimo vyrus galėjau tik gerbti, kaip jie kad gerbė mane, o Onutę galėjau mylėti. Galėjau? Argi aš jos nemylėjau? Ar nesuplakdavo garsiau širdis, ją pamačius, ar nepasiilgdavau jos juoko, keletą dienų jo negirdėdamas? Kai rudenį klaidžiodavau laukais, visada mano kelias eidavo pro Savukynų rėžius, ir tik tada, jei juose darbuodavosi Onutė. Pamokų metu būtinai pažvelgdavau pro langą, jai einant pro šalį. Jaučiausi jos trau-

klamas ir linkau į ją visa vienišos jaunystės širdimi. Linkau — ir daugiau nieko. Progų atsitiktinai susitikti buvo nedaug, nes ji tik retai kursuose tepasirodydavo, o aplankyti ją namuose nedrįsau, nenorėdamas pakenkti mokytojo orumui. Tik kai žiemą prikalbinau ją prisdėti prie vaidintojų būrelio, pasimatydavom dažniau. Bet ar tai galima vadinti pasimatymu! Parepetuodavom, pajuokaudavom, ir jaunimas išeidavo, garsiai klegėdamas, palikdamas mane su kaistančia vaizduote ir negalimais troškimais. Ir net tais retais atvejais, kada pasitaikydavo proga dviese pakalbėti, neįvyko nieko, kas būtų mus suartinęs. Ak, netgi ir palydėjau porą kartų, bet tik tam, kad rimčiausiai pakalbėtumėm, kad vėliau graužčiausi neišdrįsęs. Atėjo pavasaris, o aš vis tebebuvo vienas su savo mintimis. Nepaėmiau jos už rankų ir neišsakiau, kas darosi man krūtinėje.

Atėjo Velykos. Ji pakvietė mane į svečius, vaišino, o aš tebelikau mokytoju: daugiau kalbėjau su senute, kaip su ja, mano svajone. Vakare mes vaidinom, šokom ir linksminomės. Ta diena yra skaisčiausia mano gyvenime. Ji pakvietė mane šokio ir suko viesulų jaunimo verpete. Laikiau ją rankose ir svaigau jos kaistančios jaunystės garuose. Vėliau sėdėjau kertėje ir stebėjau jos nerūpestingą dūkimą tarp nepasidalinančių ja vyrų. Pavasaris aistringai kvėpavo, kaitino kraują visiems, kas jaunas, o mane jis tik melancholija apliejo. Braižiojau po šilojus ir iš tolo gėrėjausi balta skepetaitė juoduose ariuose, nedrįsdamas, kaip ir rudenį, prieiti, kad nesuprastų kiti, nepradėtų kalbėti. Keikiau save, kad esu mokytojas, į kuri žiūri kaimo akys, o nesupratau, kad ir vyras gali juo būti. Bet aš nebuvo vyras. Temokėjau svajoti ir graužtis. Žinojau, kad ji mane ne vien gerbia, — kad nešioja širdies kamputyje lašą prielankumo man, kad tereikia mano žodžio, aiškesnio veiksmo, kad tas lašas prielankumo patvintų meilės jūra. Ar to neišduodavo mano pagauti jos šilti, slapti žvilgsniai, tas nuraudimas, man į akis pažvelgus, ir tramdomas temperamentas, kalbantis su mokytoju? Bet aš to žodžio netariau. Ne, aš nebuvo vyras, kuris drįsta. Dar nežinojau, kad vien ilgesingais žvilgsniais negalima moters pavergti. Sudominti — taip, bet ne pavergti, juo labiau ją išlaikyti. Nesupratau, kad netikrumas išrinktojo meile tik pastumia ją į drąsaus akiplėšos glėbį. Vieną dieną jis ateina, pasitikintis ir jėgingas, — nepraso, neklausia, pasiima ir nusineša tą žiedą, kurį tu išsprogdinai savo žvilgsniais, pribrandinai savo dūšavimais.

Ir vieną dieną toksai atėjo. Aistringas, kaip pats pavasaris, smarkus, kaip audra, kuri rauna ir neša. Kad tai tas, — tik vėliau atsigodau. Tą dieną jis man tebuvo gražus ir linksmas čigonas. Atvyko jų visas taboras. Pasistatė palapinės bendrose kaimo ganyklose, o pa-

tys pakriko duoneliauti. Neapykantos žmonės nepastebėjau. Visi mąloniai juos sveikino, šio to duodavo, mainikavo arkliais, juokavo. Tai buvo nuo seno kaime pažįstamas taboras, su kuriuo kaimą sijo seni ir draugiški saitai. Ne vienam čigonui buvo padėję išmainyti arklių, ne vieną išpėjo nuo netikusio džiūsnos. Todėl dabar buvo ką pakalbėti ir prisiminti. Senesnieji vadino vieni kitus vardais, ir, kur mainai pavykdavo, gerdavo magaryčias. Kaime buvo jauku ir linksma.

O sekmadienį į šokius ant Staniulio kiemo atėjo būrelis čigonų jaunimo. Čigonai šokino mūsų merginas, juokino, o mūsų vyrai nepasidalino čigonaitėmis. Sėdėjau priebutyje, kaip ir dažnai jaunimo šokiuose, ir nė kiek tuo nesistebėjau. Jaunimui tai buvo pramoga, kokia retai pasitaiko, buvo progos pajusti čigonišką temperamentą, apie kurį tiek pasakojama ir kuris taip veikia vaizduotę. Visame kieme vyravo augalotas, lieknas čigonas, puošniai, beveik miestietišškai apsirengęs, kalbą be čigoniško akcento ir tokio šviesaus veido, kad, sutikęs kur vieną, neatspėtum čigoną esant. Rudas, lyg saulėje ideoęs, žiburiuojančiomis akimis, dūko jis kaip vėsus. Ir betgi jo nesibai giančiose išdaigose nebuvo čigonams įprasto neskoningumo. Tik čigonui tegalima karališka gracija lankstėsi jis merginoms, dainavo armonikos pritiriamas linksmiausius kupletus, artistišškai šoko „kazoką“ ir laidė samojų, traukiantį juoko ašaras. Stačiai matėsi, kaip sala mūsų merginos, kaip žvilgčioja į visą čigonišką grožį sukaupusi jo stuomenį. Nedaug truko, kol jis susiėjo su Onute. Kitaip ir negalėjo būti — abiejų pusių iškiliausieji turėjo susitikti. Tik ji viena sugebėjo kapotis su čigonų samojum nepasiduoti beprotiškose suktynėse. Nepavargdami, neišskiriami dūko įjedu visą vakarą, o šokiams baigiantis po ranka nuėjo į Savukynų kiemą. Rytojaus dieną ji matė sekiojant Onutę paskui arklių, o vakare juokėsi, kaip čigonas mokėsi arti. Niekas jų dar neįtarė — visi stebėjosi šauniuoju čigonu ir gerėjosi Onutės miklumu. Gi aš buvau laimingas, pamatęs jos visą nežabotą eiklumą.

Gal po savaitės čigonas ir vėl pasirodė. Atvyko vienas savo ponišku fajetonu, traukiamu grūtės risti žirgų, pakinkytų čigoniškai išpuoštais pakinktais. Šį kartą jis nepasistatė palapinės ganyklose, bet sustojo Savukynų kieme, kaip namie. Vakare prisirinko pilnas kiemas jaunimo. Visi dabar jį vadino Paulium ir džiaugėsi sugrįžus. Bet kai jis čia užtruko kelias dienas, jaunimas atvėso ir pradėjo burbėti. Jam išvykus, ir mane pasiekė žmonių liežuviai. Gyniau ją, kiek įstengdamas, nes atrodė, kad taip neįmanoma. Tik kai per šienapjūtę čigonas ir vėl pasirodė, pradėjau nerimti. Visą savaitę jis dirbo drauge su Onute, kaip samdinys. Šienavo, vežė, o vakarais kieme garsiai dainavo. Bet jaunimas kiemo vengė, šnairavo ir rengėsi skalbti

čigonui šonus. Abudu to negalėjo nepastebėti, bet nė trupučiuko nėkreipė dėmesio. Argi ne kurčia yra meilė, ar ne akla aistros liepsna? Ji sudegina gėdą ir savo dūmais apdengia protą.

Kentėjau nežmoniškai. Norėjau nueiti ir išrekti jai savo meilę, išplėsti iš čigono burtų ir vėl ją pastatyti žemėn, bet to nepadariau. Nepaklausiau ir žmonių, kad mano pareiga ją subarti. Ir kodėl aš to nepadariau! . . . Dar buvo laiko. Dar, praeidama pro šalį, ji nurausdavo, dar pagaudavau jos slaptą žvilgsnį. Bet jaučiausi išjuoktas, atstumtas, nes mintyse laikiau ją savą. Ir protas, ir širdis stūmė pakalbėti, bet ižeista savimyla priešinosi visomis jėgomis. Ir ji buvo stipresnė. Pasirinko čigoną, ir tesižinai — gailėsis. Dabar net norėjau kokios nelaimės, kad ją palaužtų, suniekintų, atkeršytų. Pranašavo ir kiti liūdną jų meilės galą. Bet visi apsirikom. Nelaimės atėjo vėliau, o po rugiapjūtės mane pritrenkė žinia, kad Onutė išteka . . . už čigono. Negirdėta — už čigono! Kaimas sudūzgė, kaip avilys. Kalbėjo, sakė į akis — veltui. Senutė motina tik verkė ir meldėsi, o duktė, nieko nebudama, rengėsi vestuvių. Ir dabar, kai visi sukilo prieš ją, aš negalėjau eiti kartu. Argi nemylėjau! Ne, priešintis aš negalėjau, bet parėmiau ją nors tuo, kad pakviestas nuėjau į vestuves. Vienintėlis iš viso kaimo.

Už stalo susėdom tik keli žmonės. Keletas tolimesnių giminių iš kito kaimo ir aš. Bandėme juokauti, bet net kalbos nesirezgė. Onutė buvo tyli, pablyškusi ir vis neramiai dirščiojo pro langą. Tik, kai pasigirdo čigono vežimo dardėjimas, skruostai jai užsidegė, ir ji atgijo, nors vis dar virpėjo visu kūnu. Kai čigonas įėjo į trobą, ji krito jam ant kaklo ir pravirko. Beramindami ją, nė neatreipėm dėmesio, kad jis atvažiavęs vienas. Bet kai tai pastebėjom, tik nudžiugom, kad nereiks su murzina gauja sėdėti už vieno stalo. Šį kartą ir čigono veide nesimatė linksnumo. Rimtas, tiesus ir gražus, jis visus pasisveikino ir padėkojo už atėjimą. Kol pasivaišinom ir suradom bendrą kalbą, nuotaka apsirengė. Dabar ji buvo gražesnė už pačią pasaką. Gražesnės nuotakos aš niekada nebuvau matęs. Ji paėmė čigoną už rankos ir priklaupė prieš motiną. Ligi tol tylėjusi, senutė prapliupo ašaromis, pravirkdė dukterį, sugraudino mus ir vos beįstengė palaiminti.

Vestuvinis būrys buvo tiek mažas, kad visi sutilpom Pauliaus fajetone. Jis atsisėdo su Onute priekinėje pasostėje ir šuoliais paleido arklius iš kiemo. Ne, niekada neužmiršiu tų vestuvių. Jos paženklino mane visam gyvenimui ilgu randu kaktoje. Išgertas alus ir nutrūktagalviškas važiavimas kėlė mūsų nuotaiką, vertė kryžtauti ir dainuoti. Po kelių minučių lėkimo pamatėme priešakyje virtinę vežimų, o dar po minutės atpažinom čigonus. „Čigonai! Čigonai!“, — suklykėm džiugiai ir pradėjom jiems moti. Bet Paulius neprisidėjo.

Jis tik balstelėjo ir prikando lūpą iki skausmo. Žaibuojančiom akim režė jis arkliam botagu ir pasuko lenkti. Ir tada atsitiko tai, ko nė sapnuoti nesapnavom. Iš vieno vežimo sušvilpė čigoniškas botagas ir kirtu Pauliui per žandą. Tuo pačiu metu arkliai užarė, pritūpė ant paskutinių kojų, ir vežimas staiga sustojo. Mes net suvirtom vienas ant kito. Ir tada Paulius laukiniškai suklykė ir šoko iš vežimo. Pamatė mums kelią skersai užtvėrusį vežimą ir piktai besimušančius čigonus. Viskas įvyko taip netikėtai ir greitai, kad nė nesusivokėm, kas atsitikė. Tik po kurio laiko atsigodom puolimą esant, kai pamatėm Onutę plėšiant čigonus nuo apstoto Pauliaus. Tada šokom skirti ir mes — du likę vyrai. Moterys išsigando ir ėmė klykti. Čigonai mus pasitiko botkočių smūgiais. Akyse pasirodė kibirkštys ir pasipylė kraujas. Ir staiga, kai man akys pradėjo temti, vienas čigonų garsiai suriko, ir visas būrys išsisklaidė. Akimirka sušoko į vežimus ir nušuoliavo šoniniu keliu per laukus. Dabar pamatėm ir staigaus čigonų pasitraukimo priežastį. Iš netolimo miškelio išlindo vežimas, kuriame žaliavo uniforminė girininko kepurė. Ta kepurė mus ir išgelbėjo. Stovėjome vieškelyje sukruvinti, apipešioti ir apdraskyti. Onutės vestuvinis tiulis draikėsi gabalais kelio dulkėse. Baisiausiai atrodė Paulius su botago skersai perkirstu žandu. Mes vos beatlaikėm baisų jo užsidegimą vyti užpuolikus. Nusišluostę kraują, apsiraišioję skarelėmis, mes vėl susėdom į vežimą ir — į bažnyčią. Vaziuoti buvo sunku, nes, vežimui trinkelėjus, skausmai gėlė galvą. Iš lėto yrėmės į miestelį, keikdami čigonus, gėdindamiesi sutiktų žmonių. Miestelyje pirmiausia sustojom prie vaistinės apsitvarstyti ir tik po to nuėjom į bažnyčią.

Atgal grįžtant, niekas mums kelio nepastojo. Dabar Paulius mėgino juokauti, bet mes neturėjom noro. Onutė glaudėsi prie Pauliaus ir žiūrėjo į tolį. Taip tylėdami, pasiekėm kaimą. Žinia apie užpuolimą jau buvo ten paplitusi. Įvažiavom, nuleidę akis, tikėdamiesi sutiksią džiugią žmonių pajuoką, o radom mus laukiančius su užuojauta. Pilnas kiemas dabar prisirinko kaimynų, sveikino Paulių ir keikė čigonus. Visa kaimo neapykanta staiga virto bičiuliškumu. Ir kas gali nesusigraudinti, pamatęs tokį liūdną grįžtančiųjų vaizdą! Ir ar Paulius neįrodė, kad jis nususuko nuo čigonų amžinai. Jo narsumas ir tas nuoširdumas, su kuriuo jis dėkojo vežimą apstojusiems, palenkė net kiečiausius priešus. O kai vėliau jis stojo karštai dirbti, visas kaimas priėmė jį kaip sūnų. Jo linksmumas, tvarus paslaugumas laimėjo kaimo širdis. Visi skubėjo su patarimais, mokė ir siūlėsi padėti. Bet ar jam ko reikėjo, ar neturėjo jis mokytojos namuose? Ne, neatrodė, kad čigonas nuūkininkas. Jis keldavosi už kitus anksčiau ir dirbo nedejuodamas. O vakarais Savukynų kiemas buvo nuolatinė susibūrimų vieta. Čia skambėjo juokas ir jaunimo

dainos, ir visų garsiau čigono balsas. Dabar man varžytis nebuvo ko, ir mano kelio galas vis būdavo pas jaunavedžius. Po to, kai čigonų smūgiai mus vienodai paženklino, nebegalėjau jausti pavydo Pauliui. Nors Onutės artuma mane vis dar uždegdavo, bet dabar joje mačiau draugą, dėkingą ir prisirišusį. Ar galėjau jį atstumti? Ne, to nereikėjo, nes laikas geriausiai gydo žaizdas.

Pavasariop jaunavedžius pradėjo lankyti nelaimės. Po vienos nakties dingo jų arkliai. Vagys išvedė be pėdsakų. Ir tuo metu, kai policija ieškojo vagių, o kaimas keikė čigonus, Paulius tylomis parsivedė iš turgaus du naujus. Jis nieko neįtarinėjo ir nesiskundė: nusipirko kitus arklius ir vėl stojo į darbą, kaip visada, linksmas, nerūpestingas. Tik kai vidurvasarį vienas arklių nei iš šio, nei iš to nustojo, Paulius paniuro. Ėjo paskui arklą tylus ir susimąstęs, o užklaustas apie savo bėdą, kalbėti vengė. Gi kai rudenį vienu metu išstipo visos jų kiaulės, jis net palinko. Ir Onutė palūžo, kaip liepa. Žingsniai jos pasunkėjo, akys prigeso ir lūpos neprasiverdavo šypsotis. Tyli, kaip vaiduoklis, slankiojo ji po namus, bet nesiskundė. Ar bereikia sakyti, kad mano bičiulių nelaimės skaudino mane taip, kaip ir juos. Bet aš netariau užuojautos žodžių: žinojau, kad jų jiems nereikia. Ir dėl to jie mane dar labiau pamilo. Kai prieš pat Kalėdas Dievas jiems padovanojo gražią dukrelę, savaime buvo aišku, kad aš būsiu jos krikšto tėvas.

Mažytės atsiradimas tėvus atgaivino. Vėl suskambėjo juokas jų nelaimės prislėgtoje trobelėje. Ir jis vėl grąžino baimės išbaidytą laimę. Pavasaris atėjo gražus, kaip reta, ir jaunavedžiai jį pasitiko su naujomis jėgomis ir viltimis. Tačiau, nežiūrint į visas atsargumo priemones, po pirmosios ganiavos nustipo karvė. O diena vėliau Onutė rado Paulių vagoje sudaužytą, sulaužytą ranką ir be sąmonės. Lyg ką nujausdama, išėjo ji su vaiku ant rankų tėvo pažiūrėti ir rado arklių vaikščiojant po laukus, o vyrą be sąmonės. Atgaivintas ir parvežtas namo, Paulius tylėjo kaip žemė. Kaip ir per vestuves, užpuolیکų jis neatpažinęs, nors tada aš aiškiai pažinau jo taboro čigonus. Ne, jis sakosi nematęs. Gavęs smūgį iš pasalų ir parkritęs. Kad tai būtų čigonai, jis nemanaš. Greičiau jau buvę Onutės mergintojai, jos atstumti ir išjuokti. Policija kaltininkų ieškojo, bet nerado nei pavydžių keršytojų, nei čigonų pėdsakų. Niekas jų apylinkėje nebuvo matęs, kaip ir po kiekvienos Pauliaus nelaimės.

Po to įvykio Onutė visai susmuko. Su niekuo nesikalbėjo ir net manęs vengė. Tūpčiojo apie vaiką, slaugė į lovą atkritusią motiną, krapštėsi po namus, lyg nesavomis rankomis. Ir Pauliui iš ligoninės grįžus, ji neatsigavo. Abudu slankiojo palinkę, vengdami žmonių ir vienas kito. Prie darbo ėjo nenoromis, lyg samdiniai. Dėl kiekvieno

bilsterėjimo krūpčiojo, bailiai žvalgėsi, lyg pati mirtis jų tykotų. Vakarais Paulius sėdėjo, galvą nunarinęs, neprašnekinamas. Gūdu liko jų trobelėje. Kurį laiką dar mėginęs juos atgaivinti, nustojau nuotaikos ir aš, palikdamas juos jų skausmui ir trokštamai vienui.

O širdyje vis kaupėsi baimė, kad štai kažkas užgrius ir sutriuškins. Jaučiau ateinant pabaisą, bet apginti bičiulių negalėjau. Visko prigalvojau, bet to, kas įvyko, negalėjau nė sapne susapnuoti. Vieną naktį, per pačią rugiapjūtę, mane prižadino rėkavimas kaime. Tik praplėšęs akis, pamačiau didžiulę gaisro pašvaistę. Nė nežiūrėdamas pro langą, jau žinojau kas dega. Širdis iš karto pasakė. Kai išbėgau į kiemą, visi trobesiai jau liepsnojo. Trobesiai buvo padegti iš visų pusių, ir žmonės nežinojo kur pulti. Onutė nesavų balsu klykė ir veržėsi į degančią trobą, kur per skubumą buvo lovoje likusi serganti jos motina. Supratęs jos šauksmo priežastį, Paulius, nė akimirkos nedvejodamas, susirietė ir šoko į liepsnas. Visas kiemas net nustrė iš baimės. Ir po valandėlės, jau lūžtant luboms, jis išnėrė su senute rankose ir sukrito kartu su našta. Onutė šoko prie motinos, o aš priklaupiau šalia Pauliaus. Jis buvo visas apsvilęs, o jo palaidinio skvernai dar teberūko, bet pulsas plakė. Po valandėlės jis pravėrė akis ir atsisėdo. Sėdėjo ir žiūrėjo į liepsną stiklinėm akim. Aš kažką kalbėjau, bet jis negirdėjo. Tada kiemas pradėjo tuštėti, nes kibirkštys grūmojo visam kaimui, ir kiekvienas turėjo savų rūpesčių. Mes likom visai vieni. Atsisukau į kitą pusę ir pamačiau Onutę, raudančią ant motinos krūtinės. Mergytė gulėjo žemėje viena ir džiūgavo, žiūrėdama į liepsnos liežuvių. Pačiupinėčiau senutės pulsą ir vos ji bejutau. Tada pašokau ieškoti vandens senutei gaivinti. Šulinys ir kibiras buvo čia pat. Šlaksčiau ją vandeniui, dariau dirbtinį kvėpavimą — senutė akių nepravėrė. Paklausiau pulso — jau nebeplakė. Tada paėmiau Onutę už rankų ir tyliai jai pasakiau: „Užgeso...“ Ji tik įrėmė žvilgsnį į motinos veidą ir klūpėjo lyg sustyrusi. Nedrįsau jos šnekinti. Atsistojau ir apsižvalgiau: be senutės lavono ir mudvių su Onute, nieko daugiau kieme nebuvo. Nei Pauliaus, nei vaiko nesimatė. Širdis man apmirė, o iš gerklės išsiveržė šūkis: „Pauliau!“ Niekas neatsiliepė. Pakartojau — tyla. Ir niekas kaime nematė Pauliaus su mergaite. Tartum ugnis juos prarijo.

Dabar pasakotojas nutilo. Tylėjom visi. Visą pasakojimo laiką niekas jo nebuvo pertraukęs. Net jaunuoliai ryte rijo jo žodžius. Žiūrėjom jam į akis ir laukėm. Bet jis tylėjo. Pro langą šmėkstelėjo pirmieji Štutgarto griuvėsiai. Jis pažvelgė pro langą ir pakilo. Tada nebeiškenčiau, atsistojau ir nutvėriau jo ranką. Neišstariau nė vieno žodžio, tik tvirtai paspaudžiau jam ranką. Jis suprato mano padėką, suprato ir kō laukiau.

MARIJA BALKAUSKAITE

Tremties kelius ne mes, šių dienų tremtiniai, pramynėme. Svetimųjų persekiojami ir spaudžiami, lietuviai ne tik šiandien ieško prieglaudos Vakaruose. Praeitojo amžiaus sukilimai, 1905 metų sąjūdis, spaudos draudimo gaudynė ir kitos sąlygos ar nelaimės išstūmė tūkstančius lietuvių iš gimtojo krašto. Bėgo jie ir kentėjo dėl savo Tėvynės laisvės, jos kultūros ir tautinių aspiracijų. Dalis jų, ypač vėlesnės kartos, susiliejo su svetimo krašto žmonėmis, nutolo nuo savo krašto papročių, o kai kurie net ir savąja kalba lovēsi kalbėję. Tačiau antroji dalis liko ištikima ir stipri. Nepriklausomybės kovų laikotarpis, Nepriklausomosios Lietuvos kūrimosi pradžia ir pirmieji nepriklausomi jos žingsniai dar kartą patvirtino, kokia stipri ir didelė yra jų Tėvynės meilė. Kad Nepriklausomybės kova buvo laimėta, kad mūsų kraštas Nepriklausomybės metu taip gražiai pražydo ir suklestėjo, tai tik dėl didelės mūsų užjūrio brolių pagalbos. O šiandien? Ar ne į juos nukreiptos mūsų pavergtos Tėvynės akys? Ar ne jie šiandien mūsų vargus ir pamintas teises iškėlė pasaulio viešumoje? Ar ne jų pastangomis ir didžiule parama naudojames ir mes?

Vienas iš tų nenuilstamų užjūrio darbuotojų, nežinąs poilsio, tylus, nemėgstas viešumos ir niekada nepavargstąs yra Anglijos Skotijos lietuvaitė Marija Balkauskaitė (Balkinī). Gimė ji Kunigiškių kaime, Pajevonio valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje, 1907 sausio 6 d. Vos 10 mėnesių sulaukusi, ji jau „keliauja“ iš gimtosios pastogės, keliauja, kaip ir mūsų jaunieji tremtiniai po 40 metų, vieni ant savo motinų rankų, kiti į motinos ar tėvo rankas įsikibę. Nėra Skotijoje lietuvių, kuris jos vardo nebūtų girdėjęs, kuris nebūtų sulaukęs pagalbos, kai jis buvo jos reikalingas. Ji visada ten, kur vargas ir kur jos ranka reikalinga.

Atvežė ją tėvas K. Balkauskas, bėgdamas už dalyvavimą 1905 metų sukilime prieš Rusiją kaip Lietuvos okupantę. Pernešė jis ją slapta per ža-

— Vargšės Onutės dienos nebuvo ilgos. Iki rudens ji susmilkė, kaip žvakė. O dingusieji? Jų nepavyko surasti. Ir nieko apie juos daugiau negirdėjau. Liko trošku Bobriškiuose, todėl rudenį ėmęs persikėliau į kitą mokyklą.

Jaudegis išėjo. Abudu jaunuoliai žiūrėjo į mane nustebę ir sumišę, bet nusišukau ir išžiūrėjau pro langą.

liąją sieną prie Pajevonio, kur netoli buvo jos tėviškė. Motina Karaškiūtė, Balkauskienė mirė, palikusi du sūnus ir keturias dukteris, kurių jauniausioji buvo dar visai maža. Marytė, kaip vyriausioji, stojo motinos vieton. Tėvas dirbo anglių kasyklose, o tuo metu Miners Union (Angliakasių Sąjunga) neieškojo angliakasių teisių, kaip šiandien, ir Balkauskų gyvenimas buvo lydimas juodo darbo ir vargo. Marytei, palikus mėgiamą mokslą ir kalbas, kurioms ji buvo taip gabi (praktiškiems reikalams ji, be puikaus lietuvių ir anglų kalbu mokėlimo, vartoja dar prancūzų ir lenkų kalbas, išmoktas pačios per save), teko imtis adatos ir pridurti prie šeimos išteklių. Ir šitoje srityje ji pasižymėjo, bedirbdama Glasgow'o salionuose, kaip gera dress designer (siuvamųjų drabužių projektuotoja).

Lietuvoje ji lankėsi keletą kartų, ir jos mėgiamiausia pasikalbėjimu tema yra tų atsilankymų prisiminimai. Lietuvišką kaimą ir jos aspiracijas ji suprato taip, kaip tik lietuviškiausia lietuvaite gali suprasti. Nors ji auklėta skotiškoje mokykloje, tačiau paveldėtusius iš savo motinos lietuvis bruožus ne tik išlaikė, bet jiems ir nė kiek apdūlėti neleido. Apie savo pirmuosius žingsnius „lietuviškoj mokykloj“ ji taip sako: „Kad šiandien galiu rašyti ir skaityti lietuviškai, tai tik mano a. a. mamytės dėka, prie kurios kelių išmokau lietuviškas raides pažinti. Vadovėlis buvo „Mažasis Šaltinėlis“, dar iš Lietuvos atsigabentas. Labiausiai skatino mane mokyti ta aplinkybė, kad tik už gerai atliktas pamokas mamytė leisdavo šį taip gražų vadovėlį apčiupinėti. Lietuviškos kalbos mamytė mokė mane ir vėliau, kada dalyvaudavau vaidinimo rateliuose, kad aš savo „atbula kalba“ komedijos iš tragedijos nepadaryčiau.“

Jos kova už Lietuvą ir lietuvių reikalus buvo ir tebėra nepaliaujama. Ligi šio laiko ji tebesaugoja savo lietuviškąją pilietybę, nepriimdama angliškosios. Daug metų išbuvusi Anglijos Lietuvių Moterų Draugijos Sekretore, ji iš šių pareigų pasitraukė, kad pradėtų naują-partizanišką darbą dabartinių tremtinių labui.

Kai 1945 metų vasarą po praūžusios karo audros tūkstančiai lietuvių išlindo iš fabrikų bunkerų ir nacinio bauerio vergijos ir, nelyginant išgąsdinti pelyčiai, pradėjo dairytis savo teisių ir imtis kultūrinio darbo. M. Balkauskaitė nejučiomis atsirado jų tarpe. Atsirado, kaip atsiranda ji visada ten, kur daug kančios ir vargo . . .

Išblokšti karo audros iš savo krašto lietuviai tuo laiku neturėjo jokio ryšio su savo užjūriniais giminiečiais, kurie tuo metu buvo jų vienintėlė viltis ir paramos šaltinis. Net ir atsitiktinai turėjusieji jų adresus negalėjo su jais susižinoti, nes normalaus pašto susisiekimo dar ilgai nebuvo. Veikimo sąlygos buvo tikrai sunkios, bet jos neatbaidė M. Balkauskaitės. Suorganizavusi kontrabandinį-partizanišką pašto siuntinėjimą į visas pasaulio šalis, ji surišo šimtus lietuvių su jų giminiečiais užjūryje, abejojančiams Tėvynės meilės įkvėpdama, o pasiryžėliams darbo būdą nurodydama. Ji yra persiuntusi daugybę laiškų, memorandumų, skundų ir panašių mūsų sunkią būklę išryškinančių raštų į visas pasaulio šalis. Adresatus ji sugėbavo surasti net ir tada, kai vos tik jų pavardės tebūdavo žinomos. Jos rūpestingumu tremtiniai iš savo užjūrio tautiečių gavo apšiai affidavitų,

VERGILIJAUS ENĖJIDĖ

1-slos giesmės turinys

1. Veikalo apimtis.
2. Kreipimasis į Muzą ir Enėjo vargų priežastis.
3. Junona Enėjo prieša.
4. Enėja ištinka audrą.
5. Keleiviai apsistoja Libijos įlankoje.
6. Jupiteris žada trojėnams „amžinąją Romą“.
7. Venera guodžia susigrauzusį Enėją.
8. Enėjas grožisi Kartaginės miestu.
9. Didona ir trojėnai.
10. Enėjas Didonos svetys.
11. Enėjas kviečia Askanijų pilin.
12. Venera Kupidoną (Amurą) paverčia Askanijum.
13. Puota.

2-slos giesmės turinys

Balsioji Trojos naktis

1. Ižanga. Enėjas ryžtasi pasakoti Didoną ir rūmininkams apie Trojos žlugimą.
2. Medinis žirgas.
3. Sinono klaida.
4. Laokoontas — Laokoonas.
5. Žirgas gabenamas į miestą.
6. Iš žirgo kraustosi kariai.
7. Enėjui sapne pasirodo Hektoras.

daugybę laiškų, paskui kuriuos pradėjo sekti „Care“ ir panašios gerybės. Visam šiam partizaniškam darbui reikėjo nemaža darbo ir atsidėjimo, kurio M. Balkauskaitė niekada nepritrūksta. „Mano didelė paguoda šiose sunkiose Tėvynei valandose yra ta, kad ir aš esu su savo broliais ir sesėmis vienoje mintyje, kad reikia dėti visas pastangas jai išvaduoti ir neieškoti poilsio, kol šis darbas bus atliktas“, — rašo ji viename laiške tremtiniams Vokietijoje.

L. R. Kryžiaus Buxtehudės (24) skyrius, su kuriuo M. Balkauskaitė nuoširdžiai bendradarbiavo ir tebebendradarbiauja (skyrius jau perkeltas į kitas stovyklas), 1946 m. kovo 17 d. visuotiniame narių susirinkime vienu balsu išrinko M. Balkauskaitę Skyriaus garbės nariu, kuriuo M. Balkauskaitė ir dabar tebėra, nors, pasirašydama laiškus, ji kukliai save vadina „Jūsų bendradarbė“. Toks jau kuklus jos būdas.

Išsamiai nupiešti Marijos Balkauskaitės asmenį ir nuveiktus darbus reiktų ištiso tomo. Reikia tikėtis, kad tai padarys mūsų kultūros istorikai ir judresni dabar nukeliavusieji į Angliją mūsų tremtiniai, o ši karta pasakytina, kad Marija Balkauskaitė yra mūsų Tėvynės garbės seniesiems išeiviams pasididžiavimas, o mums tremtiniais keldrodis.

8. Nakties kautynės.
9. Kova dėl Priamo rūmų.
10. Graikai puola rūmus.
11. Prijamio mirtis.
12. Enėjas pamato Trojos karo kaltininkę Elena.
13. Venėra apsireiškia Enėjui ir ragina bėgti.
14. Tėvas Anchizas atsisako drauge iškelti.
15. Regėjimo įtikintas, Anchizas sutinka išvykti.
16. Enėjas pameta Krėuzą.
17. Krėuzos paveikslas pasirodo Enėjui.
18. Trojėnai iškeltauja iš tėvynės.

Antroji giesmė

Baisioji Trojos naktis

1. Įžanga. Enėjas ryžtasi pasakot Didonai ir rūmininkams apie Trojos žlugimą

Jau nutilo visi ir godžiai ėmė klausytis.

Tuokart Enėjas garbus nuo patalo augšto prabilo:

„Skausmą baisiausią liepi, karaliene, iš naujo atverti,
Kaip galingos trojėnų šalies didybę danajai
Parbloškė smūgiu skaudžiu. Mačiau tuos vargus siaubinguosius
Savo akim ir dalį net pats jų nemenką patyriau.
Kas, apsakdamas tai, iš dolopų arba mirmidonų,
Kas iš karių Ulikso žiauraus ištūrėtų neverkęs?
Ir nuo dangaus ūkanota naktis jau smėgčiom pasileido,
Jau ir žvaigždės, lakiai riedėdamos, miego masina,
Bet, jei karštai tu geidi sužinot apie mūsų nelaimės,
Ir išgirst nors trumpai, kaip Trojos kentėjimai baigės,
Tad, nors ir šiurpsta dvasia, prisiminusi liūdesį skaudų,
Pradedu.*)

2. Medinis žirgas

Karo vargų palaužti, danajų vadovai

Ir sulaikyti dievų, tiek metų veltui nuslinkus,

Arklį lyg kalną stato Atėnės menų dieviškuoju.

Kerta ir pjausto egles ir šonus lentom kalinėja.

Sklinda gandai: dovana tai dievams už grįžimą laimingą.

Vyrus, burtais rinktus, ten grūda, niekam nematant,

Ir uždaro aklai pašonėse. Pilvo didžiulio

Tuštumą sausakimšai ginkluotų pripildo kareivių.

Tėnėdas štai prieš akis, sala plačiai pagarsėjus,

Pertekus turtais apščiai, Prijamas kol karaliavo.

Įlanka tik dabar ir laivams stotis menkavertė.

* Kita eilutė tėra šios tęsinys.

Ten jie, priplaukę slapta, krante tuščiame apsistojo.
 Manėme, — jų čia nebėr: pavėjui Mikėnuosna spaudė.
 Tėukrija tad visa, išvaduota nuo liūdesio ilgo,
 Kelia vartus: malonu išeit ir smagu aplankyti
 Paliktas kranto vietas ir apleistą dorėnų stovyklą.
 Čia dolopų būrys, čia grūmės smarkusis Achilas,
 Čia laivų vieta, atkaliai čia buvo kovota.
 Dovana stebis kai kas pragaistinga skaisčiosios Minervos —
 Milžino arklio mase. Timėtas ragina pirmas
 Arklių miestan įvest ir tenai pilyje pastatyti
 Ar iš noro apgaut, ar Trojos likimas taip lėmė.
 Betgi Kapys ir kiti šviesesnio proto jutimo
 Šias danajų pinkles ir įtartinas dovanas liepia
 Mest į jūrų gelmes, ar padegus dūmais paleisti,
 Ar tuščias slėptuves pradurt ir pilvą barbenti.
 Skykla pakrikus minia, ir patys nežino, ko nori.

Pirmas ten prieš visus, didžiulio lydimas būrio,
 Nuo pilies augštos įkaitęs Laokoontas
 Leidžias bėgtyn ir iš tolo ima šaukti: „O piliectiai,
 Kas per kvaishumas, o vargšai! Gal tikit, kad priešai pabėgo
 Ar kad yra dovanų, kurioms stinga danajų apgaulės?
 Šitaip pažįstat Uliką? Arba čia uždaryti achajai
 Slypi stuobry, ar padarą šį pastatė prie mūrų,
 Kad, išžvalgę namus, išiveržtų per viršų į miestą,
 Ar kitokia klasta, — netikėkite, tėukrai, tuo arkliu!
 Kas ten bebūtų, bijau net jei dovanas siūlo danajai.
 Tarė šiuos žodžius ir, kiek tik pajėgdamas, sviedė
 Jetį svarią gaubtai sunarstyton arklio pašonėn
 Ir pačian pilvan. Jetis drebėdama smigo.
 Sukrėsta vidurių tuštuma dusliai sudejavo.
 Jei ne lėmimas dievų, jei protas nebūtų aptemęs,
 Argo pinkles jis tikrai būt privertęs mus durklu sužnektint.
 Troja stovėtų dabar ir pilis augštoji Prijamo.

3. Sinono klasta

Piemenys, štai, dardanidai, balsu šaukdami, pas karalių
 Vilko, už nugaros rankas surakinę, jaunuoli.
 Svetimas čia apsimest susitikusiems bando jis tyčia,
 Kad šitokia klasta atvertų Troją achajams,
 Dvasioje ižūlus, galimumam abiem pasiruošęs:
 Spėsti pinkles arba tikros mirties susilaukti.
 Grūdasi iš visur prie belaisvio trojėnų jaunimas,
 Geidžia jį pamatyti ir ko skaudžiausiai pajuokia.

Taip tad matykite dabar apgaulingas priešo žabangas
Ir iš vienos danajų klastos išmokit pažinti
Giminę visą.

Kai, vidury smalsuolių būrių sustojęs beginklis
Ir apsimetęs baigstus, jis apžvelgė minią frigėnų,
„O kuri žemė mane, sušuko, priimti galėtų?
Jūra kuri? Jau kas pagaliau man, vargšui, belieka?
Pas danajus jau man vietos nebėr, o, štai, čia dardanėnai
Net bausme kruvina atkeršyti graso įpykę.“
Šauksmas pritraukė žvilgsnius ir sulaukė visą veržlumą.
Kalbinam pasisakyt, iš kokios giminės jisai kilęs,
Ką jis mums turi pranešt, ir raginam prisipažinti,
Kuo paremta viltis nuo mirties išsigelbėt belaisviui.
Kalba jis taip, pagaliau, lyg atsikvošėjęs nuo baimės.

„Ką išpažinsiu aš tau, o karaliau, viskas bus teisybė
Ir nesiginsiu, kad aš“, tarė jis, „giminės argolėnų.
Tai pirmučiausia. Ir jeigu lemtis nelaboji man lėmė
Tapti vargšu, - Simonas nebus tuščiakalbis melagis.
Kartais gal tavo ausis iš netyčių pasiekė garsas
Vardo, girdėto plačiai, šaunaus Pelamėdo Belido.
Už išdavimą jį nekaltai įskundę pelasgai,
Tartum su priešu kariaut, Prijamo papirktas, draudęs,
Nuteisė bausti mirtim, o dabar jau mirusio gailis.
Jam palydovu mane, giminystės artimą ryšiais,
Nuo pirmųjų dienų į karą čia atsiuntė tėvas.
Sostas kol laikės tvirtai ir susirinkimuos karalių
Balsas jo svėrė, ir mus bent kiek puošė ir vardas, ir garsas.
Bet, kai vylinga klasta pavydaus Ulikso apleido
Žemiškus mūsų krantus (kalbu apie žinomus daiktus),
Rūstinaus širdyje dėl smūgio nekalto bičiulio
Parblokštas ir tamsuoju vilkau gyvenimą niurų.
Beprodis aš, nemokėjau tylėt, ir, jei lemtų likimas
Grižti laimėjus kada Argan gimtajan, pažadėjau
Keršyt ir žodžiais kandžiais neapykantos įžiebiau liepsną.
Štai kur nelaimių pradžia, nuo čia nuolatos jau Ulikas
Gąsdinti ėmė mane vis naujom kaltėm negirdėtom,
Leisti minion visokias kalbas ir netgi kitokių
Ginklų griebėsi ieškot, nes jautė savo kaltumą.
Ir negalėjo nurimt, kol žynio Kalchanto pagalba, —
Bet argi verta kartot be reikalo kas nemalonu?
To tik išgirsti pakaks, seniai jau reikėjo nubausti:
Tai Itakiečiui patiks ir Atridai dosniai sumokėtų“.

Noru jau degam tada tikrų priežasčių klausinėti,
 Nes nepažįstam klastų ir suktos gudrybės pelasgų.
 Dreba ir kalba jis taip, o širdis pilna apgavystės:
 „Kildavo bėgti dažnai, palikę Troją, danajai,
 Troško visai pasitraukt iš karo ilgo nuvargę
 (O kad jie būt tai padarę!). Kiek kartų jie leidosi plaukti,
 Kelią pastojų nuožmus įsiutusios jūros šėlimas
 Ir, besirengiant namo, atgąsdino vėjas vasaris.
 Ypač kai čia tas arklys iš klevų jau sunertas stovėjo,
 Liūtys padangėj visoj prakiurusios šniokšti prapliupo.
 Taip išėitės neberadę jokios, Euripilą siunčiam
 Valios dievų atsiklaust orakulo Foibo buveinën.
 Parneša tas iš vietos šventos šią ištarmę liūdna:
 „Maldėte vėjus krauju ir kirtot nekaltą mergele,
 Kai Ilijono krantus, danajai, geidėt pasiekti.
 Grižti maldaujant krauju, gyvybės auka argolėno“.
 Ištarmę girdi minia, ir stingsta dvasia drebulingai:
 Ką gi lėmimas nuskirs ir kurį gi parinks Apolonas?
 Čia Itakietis kamsūn štai velka žynį Kalchantą
 Ir reikalauja sakyti, ką reiškia tas mostas dievybės.
 Sukčiaus žabangas žiaurias jau kiti man viešai pranašavo,
 Ir patyloom kai kurie, kas įvyks, aiškiausiai regėjo.
 Du kartus po penkias jis tyli dienas prisidengęs
 Bijosi savo balsu išduoti ką ir mirčiai pasiūsti.
 Tik baisiaisiais šauksmais Itakiečiui subjurus, pabunga,
 Ryžtasi žadą atgauti ir mane aukojimui skiria.
 Pritarė tuoj visi, ir ko kiekvienas bijojos,
 Vargšui vienam užkrauti ir jį pražudyti sutiko.
 Jau arti ir baisioji diena, man apeigas taiso:
 Čia javai su druska, čia juosia smilkinius raikščiai.
 Sprūdau iš nasrų mirties ir pančius sutraukiau.
 Nendresė balos dumble per kiaurą naktį lindėjau,
 Laukiau tamsoj, kad tiestų būrės, jei tiesti ketintų.
 Man nebeliko vilties vaikelių mielų pamatyti,
 Nei gimtinės senos ir brangaus išsiilgto tėvelio:
 Jiems tikriausiai bausmėm atmokės už mano bėgimą
 Ir gal net mirtim nuplaus šią nuodėmę vargšams.
 Tad dėl augštųjų dievų, dėl jautrios jų valios teisybei
 Ir dėl sąžinės, jei mirtingųjų kas ją tebeturi,
 Jei kur išliko skaisti, maldauju tave, pagailėki
 Vargo sunkaus, pagailėk nekaltai mano kenčiančios sielos!“

Ašarom tikime tom, net patys imam gailėti.
 Pirmas varžias grandines nuo rankų vyrui nuimti.
 Liepia Prijamas patsai ir taria žodžius širdingiausius:
 „Kas tu bebūtum, graikus, dabar jau apleistus, užmirški.
 Būsi mūsiškis. Čia pat man išdėstyki štai ką teisingai:
 Kas sugalvojo čionai pastatyt šitą milžiną arklių?
 Tikslui kuriam? Ar prietarai čia, ar karo pabūklas?
 Baigė kalbėt, o tas, pilnas klastų ir pelasgų gudrybės,
 Kelia rankas prie žvaigždžių, iš pančių kietų išvaduotas.
 „Amžinos ugnys dievų! Jumis, tarė jis, aš prisiekiu.
 Peiliai ir aukurai, nuo jūsų aš pabėgau!
 Raikščiai dievų, kuriuos aš, auka nelaiminga, dėvėjau!
 Teises danajų šventas valia man po kojų paminti,
 Vyrų nekėsti valia ir, ką tik jie dengia, atskleisti.
 Jau nebevaržo manęs įstatymai mano tėvynės.
 Pažadą tik istesėk, jei tave aš išgelbėsiu, Troja,
 Jei atmokėsiu dosniai, jei tiesą tikrai pasakysiu.

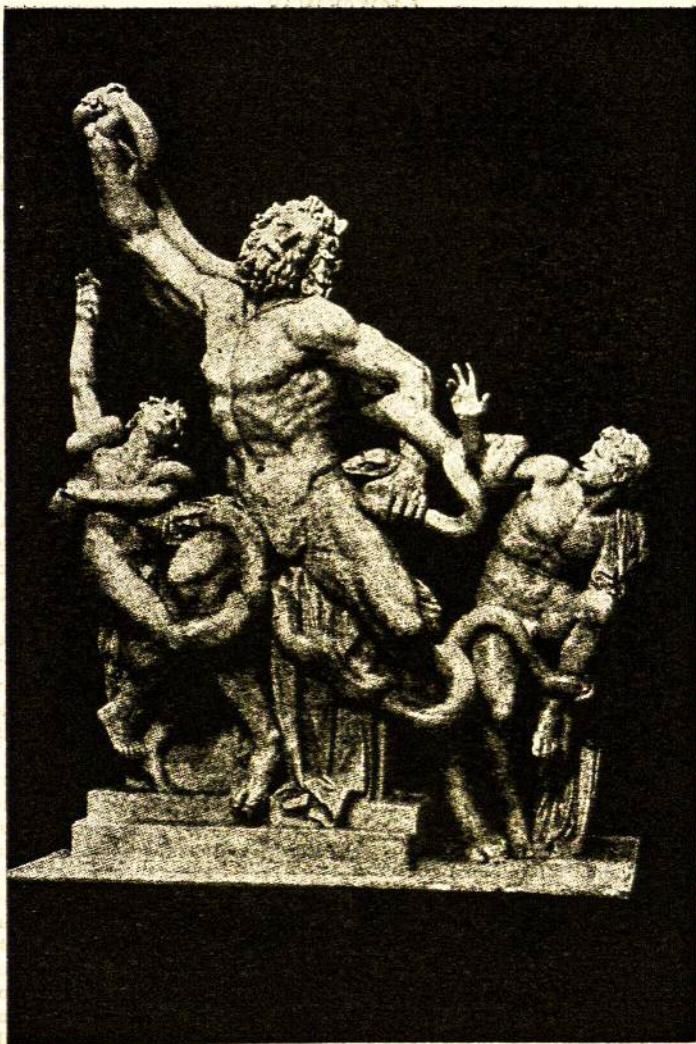
Karą pradėtą laimėt tik tada tikėjos danajai,
 Jeigu Paladė parems. Užtat šventvaxis Tididas
 Ir nelabų įkvėpėjas darbų ir dalyvis Ulikas
 Puolė prislinkę išplėst iš šventovės paveikslą lemtingo.
 Sargus augštosios pilies visus iki vieno išpjovė.
 Rankom tada kruvinom Paladijų grobė jie šventą:
 Driso deivės skaisčios kasnykus mergystės paliesti.
 Nuo tada danajų viltis nebegrižtai dingo,
 Jėgos palūžo visai, nusigrėžė deivės malonė.
 Tokią valią aiškiais Tritonietė parodė stebuklais:
 Spėjo tik pastatyt paveikslą šventą stovykloj, —
 Kai akių atverti žiburiai liepsnomis sumirgėjo;
 Prakaitas liejos sūrus ir vilgė sąnarius deivės
 Ir triskart pati (kas tuo patikėtų!) su skydu
 Šuoliu pašoko ūmai, jos rankoj ietis sudrebėjo.
 Skelbia Kalchantas tuojau: bandyt reikia bėgti per jūrą, —
 Pergamo juk negalės argolėnų ietys įveikti,
 Valios dievų jeigu burtais Arge nepatirs jie iš naujo
 Ir dar jeigu namo negrąžins jie paveikslą Paladės.
 Šį su savim per jūrą laivais jie buvo išvežę.
 Ir dabar, kai išplaukė jau į gimtuosius Mikėnus,
 Ruošias ginklus ir dievus pasiimt ir, vėl sukeliavę,
 Čia nelauktai atsiras. Taip aiškina burtus Kalchantas.
 Stabą pastatė jie tą, įkalbėti už įžeistą deivę,
 Kad šventvagystės baisios nuplautų dėmes pražūtingas.

Kiek tik užmato akis, liepė masę beribę Kalchantas
 Nert ažuolais ir, tiesiant augštyr, į dangų atremti.
 Kad negalėtų gabent į miestą ir vartuos netilptų
 Ir kad dievybės pagerbt maldinga minia nebepultų.
 Nes, jei jūsų ranka Minėrvos dovanas kartais
 Smurtu bandytų pažeist (verčiau kad į patį Kalchantą
 Burtus atgręžtų dievai!), baisioj bedugnėj prasmegtų
 Sostas Prijamo didus ir tauta nelaiminga frigenų.
 Bet jeigu jūsų pačių jis rankomis miestan įkoptų,
 Azijos karo galia net Pélopo pilin išiveržtų:
 Šios pražūtingos lemties mūsiškiai vaikai susilauktų“.
 Pinklėms va šitokioms ir klastingo Sinono žabangoms
 Tiki raudos pavergti trojėnai, kurių nevaliojo
 Smurtu pajungt nei Tídidas, nei Iarísietis Achilas
 Ir tūkstantinis laivynas per ištisą dešimtį metų.

4. Laokoontas

Čia vargšus ir vėl kažkas daug baisesnio ištinka
 Ir šiurpu grėsmės nenučiuokiančias virpina širdis.
 Laokoontas, žyniu Neptūnui burtais paskirtas,
 Papročiu pjovė šventu prie aukuro milžiną jautį.
 Žiūrim tik, — du žalčiu (šiūkštu net sakyti!) per lygį
 Jūros ramios štai neria greta nuo Tėnėdo sparčiai
 Smelkiasi prie krantų, vyniodamies vingiais bekrasčiais.
 Kyšo iš bangų iškeltosios tiesiai krūtinės,
 Skiauturės žėri ugnim, ir, kiek tik kūnas pajėgia,
 Skrodžia jūros bangas ir nugarą raito beribę.
 Jūra šniokščia sūri putodama; jie jau pakrantėj.
 Žybčioja iš akių, krauju pasrūvusių, liepsnos;
 Šnypščiančias baisiai žiotis savo virpančiais lažo liežuviais.
 Sprunkam visi, kas kur gali, skubiau nuo siaubo bekraujai.
 Drąsiai jie tiesiog ropoja prie Laokoonto
 Ir po sūnelį abu apraito žalčiai baisingieji.
 Kūną aprėpia kietai ir ryja sąnarius vargšų.
 Tėvą paskiau, su ietimi padėti skubantį, griebia
 Ir garankštimis jį apkabina didžiulėmis. Dukart
 Liemenį juosia pusiau, du kartus apie kaklą vynioja
 Nugaras jie žvynines. Iškeltosios galvos tik stypso
 Ir ilgieji kaklai pasistiepę. Jis rankomis bando
 Kilpas sutraukyt tamprias. Užtvindo raikščius sukresėjęs
 Kraujas ir tamsūs nuodai. Prie žvaigždžių balsu šiurpulingu
 Šaukiasi, tartum mauroja ištrūkęs nuo aukuro jautis,
 Įbestu netaikliai kaklan kirviu nusikratęs.

(Dar bus.)

Laokoönas

Laokoonas

Laokoonas, arba Laokoontas (gr.) Trojos Apolono (spindinčio senovės graikų šviesos, saulės dievo, meno, jaunystės, medicinos, pranašavimo ir visokio harmoniškumo-darnumo globėjo) žynys, pranašavęs Trojos paėmimą, jei būtų graikų apgultan miestan įgabentas graikų kariuomenės paliktasis medinis žirgas, kuriame, kaip, tą arklių miestan išvairius, paaikšėjo, buvo pasislėpę graikų kariai. Pats Laokoonas buvo pasmaugtas didžiulių gyvačių, jūrų dievo Poseidono siųstųjų, kaip sužinome iš Vergilijaus „Enėjidės“ (II. 201).

Ilgainiui, greičiausia 2 a. prieš Kr., skulptorius sukūrė išgarsėjusią didingą ir reljefingą marmulo grupę, vaizduojančią gyvačių smaugiamą Laokooną ir jo du sūnus. Tos grupės originalas yra Vatikane, Romoje rastas 1506 metais.

Jau pokristinėje — dabartinėje gadynėje vadinamojo vokiečių klasicizmo 18 amžiuje, kai kūrė humanizmo populiariojas G. Lessingas (1729—1781) „Laokoonas, arba apie tapybos ir poezijos ribas“ 1766 m., J. Herderis (1744 — 1803) („Stimmen der Völker in ihren Liedern“), J. Goethe (1749—1832), Fr. Schilleris (1759—1805), V. Humboltas (1767—1835) (švietime ir auklėjime praktiškai organizavęs humanistines gimnazijas ir Berlyno universitetą, o Kr. Glūkas (1714—1787) ėmęs paprastesnę operą kurti, nusigreždamas nuo virtuozizmo ir paisydamas didingesnio turinio, atnaujindamas operas: „Orfėjas“, „Alkesta“, „Ifigenija Aulyje“, „Ifigenija Tauride“), — klasikinio meno vertinimas saviškąja forma vėl atgijo. Tuokart vokiečiai, nusigreždami nuo prancūziškosios „šviečiamosios amžiaus“ mokslo ir ypač meno koncepcijos, ieškodami antikinio meno esmės, aplenkdami romėnus (lotyniškąją kultūrą), tos esmės dairėsi graikų kūriniuose: žavisi graikų plastika (tobulų formų vaizdavimo menas), per tai graikinio žodžio menu ir pačia graikine filosofija. Tuo būdu hėlėnų (graikų) plastika jiems išsiaiškinusiems nurodo hėlėninio meno esmę, jų pačių šiais žodžiais išreiškiamą: „Taurus paprastumas ir ramus didingumas“. Lyg tyčia, jie ima vieną painiausiųjų ir tragiškiausiųjų graikų plastikos atstovų Laokoono grupę, aiškiausiai, net ryškiausiai vaizduojančią tokį paprastumą ir didingumą: gyvačių smaugiamas tėvas Laokoonas, išsiūrėję matome, praveria lūpas ne iš išgąsčio rėkti — paprastumas, tik tartum ramiai atsidusti iš kančių kančios — didingumas. Pereidami į Logo-žodžio meną, vokiečių klasikai tuos keturius lyg ir nuostatus: paprastumą bei taurumą ir ramumą bei didingumą — pagauna savo kūrybai ir įkūnija kūriniams medžiagos, net ir temų pasirinkdami, charakterius dorodami, intrygas pindami, idėjas skelbdami, antikos (graikų senovės) dvasią atsikeldami, stilių ir net kalbą pataikindami, nors techniškumas, t. y. laiko ir vietos vienovės ar mitologija — tiedu atvejai to laiko žodžio kūrėjams ir nesvarbu. Ir vokiečių buvo vienašališkai supratas graikų paprastumas, bet pagrindai kūryboje pasiliko. Antikinis menas Europos buvo pažintas per Romą ir katalikybę (1755), Aristotelį ir kitus graikų klasikus.

Redakcija.

M. Kriškūno,

T. T. Švietimo Įgaliotinio Anglų Zonoje,

Pranešimas

augštesniųjų mokyklų lietuvių kalbos ir matematikos-fizikos mokytojų konferencijoje Neustadt e. Rbge 1947 XII 3—6

Visi lietuviai tremtiniai Vokietijoje sudaro vieną šeimą. Ta šeima gyvena savomis lietuviškomis tradicijomis ir tvarkosi, kur tai galima, pagal Lietuvos įstatymus ir nuostatus. Tad, mūsų mokyklos, jų programos, egzaminų taisyklės, visas darbo tvarkymasis vyksta tų Lietuvos įstatymų ir nuostatų fone. Bet specifinis tremties gyvenimas ir Švietimo srityje pareikalavo kai kurių korektūrų. Korektūros atliekamos priežiūroje veiksmų, kurie stovi Lietuvos laisvės sargyboje. Faktinį darbą atlieka jų skirtosios institucijos, kurios nustato švietimo linkmę, turinį. Darbą vykdo Švietimo Valdyba su jos žinioje esančiu švietimo darbuotojų aparatu.

Kiekvienoje zonoje tremtinių lietuviška bendruomenė gyvena savitoje aplinkoje, kuri pareina nuo tų kraštą administruojančių veiksmų. Tad ir mūsų organizacijų santykiai su administruojančiais veiksniais ne visose zonose vienodi. Kitose zonose tie santykiai jokių nuostatų nenormuojami, tad jie neaiškūs iki jų nebuvimo. Anglų zonoje DP santykiai su zoną administruojančiais veiksniais yra normuojami, tad jie tik kai kur tepalieka neaiškūs.

Iki š. m. liepos mėn. 1 d. mūsų gyvenimo didžiąją dalį tvarkė UNRRA. Tokiam darbui, kaip kad administravimas, ištisu kultūringu bendruomenių, atplėstų nuo gimtųjų kraštų, apsigyvenusių svetimame, nedraugiškame krašte, kurio gyvenimą tvarko vėl kiti, įveikę vokiškąjį nacizmą, — tinkamai parengtą administracinį aparatą ir sunku būtų turėti. Tad ir UNRRA, karinės valdžios padedama, nesugebėjo mūsų gyvenimo įstatyti į tam tikras aiškias aprėžtas vėžes. UNRRA pasitraukė. Jos vietoje atėjo YRO, bet ši, bent iki šio laiko, mažai turi įtakos mūsų gyvenimui. Mūsų gyvenimo ir veikimo formą aprėžia karinė valdžia — kontrolinė komisija.

Iki paskutiniųjų laikų mūsų zonoje švietimas buvo tvarkomas taip. Prie Pabaltijinių Centrinių Tarybos lietuviško sektoriaus buvo vyriausias inspektorius, kuris pradžioje turėjo tik vieną oficialiai leistą padėjėją, insp. K. Rūką, gyvenantį Schleswig-Holsteino apygardoje. Vėliau pasisėkė įteisingi antrasis inspektorius, K. Kavaliauskas, gyv. Uchtėje, S. Reino-Westfalijos apygardai. Buvo likęs nesutvarkytas Niedersachsų apygardos inspektavimas. Tai buvo, turbūt, dėl to, kad ten buvo neveikli mūsų apygardinė Taryba. Vėliau ir ten buvo paskirtas inspektorius, J. Kašelionis. Likę neįteisinti vienas inspektorius K. Dulys.

UNRRA-i pasitraukus, buvo Kontrolinės Komisijos išleista instrukcija N.8, pagal kurią turėjo lygiuotis mūsų zonoje DP švietimo darbas. To aplinkraščio svarbiausi nuostatai šie:

DP švietimą tvarko komisijos. Jos veikia kiekvienoje apygardoje. Komisijas sudaro valdžios atstovai, vokiečių Kultus Ministerium atstovas ir DP tautybių atstovai. Kur tik galima — turi veikti tautinės mokyklos. Jas vokiečių įstaigos turi aprūpinti lygiai taip, kaip aprūpinamos vokiečių mokyklos. Jei kur nėra galimybės turėti tautinę mokyklą, DP vaikai gali lankyti vokišką mokyklą, DP vaikams taikančią tokius auklėjimo metodus, kurie nežalotų DP tautinės kultūros. DP vaikų auklėjimo inspektavimas priklauso tautinėms grupėms. Jei kurioje vokiečių mokykloje susitelkia daugiau tam tikros DP tautybės vaikų, jiems gali būti skirtas tos tautybės auklėtojas — inspektorius. Jis įeina į Mokytojų Tarybą, bet neprivalo turėti toje mokykloje pamokų. DP vaikai, besimoką vokiečių mokykloje, iš vokiečių išdo aprūpinami taip, kaip ir vokiečių vaikai.

Minėtosios apygardinės komisijos dabar jau pradeda darbą. Tad į jas reikėjo skirti pedagogus inspektorius. Tokiais inspektoriais parinkti moką vokiečių ir anglų kalbų. Schleswig-Holsteino apygardą atstovauja dr. J. Šernaitis, Niedersachsų — dir. K. Kavaliauskas ir Š. Reino-Westfalijos — mok. M. Purvinas. Jei pridėsime dar pripažintą K. Rūką, J. Kašellonį ir vyr. inspektorių, — turėsime šešis. Be šitų, dar yra insp. K. Dulys, kurio nebuvo progos įteisinti.

Ko nors ypatinga mes iš tų komisijų laukti negalime. Būtų gera, jei jos pajėgtų teisiškai sutvarkyti mūsų mokyklas. Kadangi mūsų bendruomenė sklaidosi, reikia stengtis steigti gausnes tautines stovyklas. Iš komisijų galima susilaukti ir žalingų mokyklos pastangų. Štai šitos apygardos, kurios mes esame dabar svečiai, vokiečių švietimo ministerijos atstovas žadėjo duoti sėsiuvinį, jei susidarys tam tikros atsargos, atsieiti, atliks nuo vokiškų mokyklų. Tas pats atstovas primena, kad jų pradžios mokyklose vienam mokytojui tenka 50 mokinių, o augštesnėse — 40. Aš nekeikiu abejonės dėl duotųjų skaičių. Taip gali būti, nes vokiečiai neturi mokytojų. Jų buvusiųjų mokytojų didelė dauguma buvo načiai, ir jie dabar nušalinti. Bet jei vidurkis 50 mokinių, tai turi būti klasės ir su 70 mokinių. Bet koks su tokiu mokinių skaičium darbas, kokie gali būti to darbo rezultatai? Įdomu, kur mes patalpintume tokį mokinių kiekį mūsų landynėse? To paties atstovo pasiūlymu, atrodo, kad gali būti augštesniųjų mokyklų mokiniams skirtas 20 RM mokestis (mėnesiui). O gal dabar jau jis skirtas.

Dar galim pridėti, kad projektuojamas stovyklų pertvarkymas. Žada panaikinti mažas stovyklas. Bet jei jos bus surištos su tam tikru vietos darbu, jos paliks tokios, kokios kad dabar yra. Žada daryti mokyklinės stovyklas, bet, regis, be tėvų. Visus darbinguosius nori įjungti į darbą; senus ir paliegėlius į atskiras stovyklas. Kas tuomet bus su vyresniųjų klasių gimnazijos mokiniiais, su amatų mokyklomis?

Tai vis klausimai, kuriuos gal tikrai reikės išspręsti. Neabejotinai darbo sąlygos gali žymiai pablogėti. Bet mes dirbsime kad ir sunkiausiose sąlygose ir parodysime, kad lietuvių mokytojas ir tokiose nežmoniškose sąlygose padarys nemažiau, kaip kiti kad padaro savo net liuksusinėse sąlygose, nes jis, mūsų mokytojas, į savo profesinį darbą įdeda ne tik visas savo jėgas, bet širdį ir sielą. Jis turi kilnų darbo tikslą, — būtent, kovą už grįžimą į nepriklausomą Tėvynę ir už jos gražią ateitį. Mus įtikino, kad

mūsų ir mūsų vaikų ateitis tik savo tėvynėje, — aišku, laisvoje nuo bet kokių okupantų.

Tai tokioje priežiūroje ir tokiose aiškiose sąlygose vyksta dabartinis mūsų švietimas.

Norėčiau truputį žvilgtelti į mūsų tremties mokyklų istoriją.

Gal toji netolima praeitis, kada pradėjom kurti tremtyje mokyklas, jau virto mums romantika. Bet vistiek, ir bešališkai žiūrėdami, turime pripažinti, kad mokytojas savo pašaukimą atliko ne tik sąžiningai, bet ir su entuziazmu. Dar 1945 metų vasarą, net jos pradžioje, sukruto mūsų švietėjai stovyklose. Juos rėmė ir bendruomenė. Steigėsi pradžios mokyklos, gimnazijos, progimnazijos, kursai ir kitų rūšių švietimo ir kultūros įstaigos.

Aš, tuo metu taip pat susirūpinęs gimnazijos steigimu labai negausingoje stovykloje, gavau iš Lietuvių Sąjungos skyrimą įgaliotiniu Anglų Zonoje. Buvo nurodyta, kad rūpinčiausi planingu mokyklų steigimu. Bet kaip sudaryti planą, kad stovyklos tik kuriasi, ryšys mažas, susisiekimo beveik jokie. O jei ir būtų tos sąlygos pakenčiamesnės, bene ką padėsi, bene sukilnosi bendruomenę pagal savo planą, ar gal paliksi mažas stovyklas be mokyklų. Susivokęs aš patariau tik tiek: steigkite visų rūšių mokyklas ir visur, kad mūsų jaunimas rastų sau reikalingą mokyklą, o suaugėliai kurs. Tiesa, pamėginau kartą kalbinti dvi gretimas stovyklas sujungti gimnazijas, bet nelaimėjau. Jos ir dabar dirba skyriumi. Reikia pripažinti, kad jodvi sunkiai vegetuoja ir dėl mažo mokinių skaičiaus, ir dėl sunkiai sukomplektuojamo mokomojo personalo. Bet ką darysi, kad tokia vaga nuėjo gyvenimas.

Mokinių skaičius mokyklose didėjo iki 1947 metų pavasario ir buvo pasiekęs tokius skaičius:

1. Vaikų darželiuose	1038 auklėtiniai
2. Pradžios mokyklose	1873 mokiniai
3. Progimnazijose ir gimnazijose	1198 „
4. Prekybos mokykloje	78 „
5. Amatų mokykloje	339 „
6. Mokytojų kursuose (metų)	31 „
7. Dailės Studijoje	8 „
8. Jūrininkų Mokykloje	32 „
9. Hamburgo Universitete	299 studentai
10. Anglų zonos Vokiečių universitetuose	364 „
	Iš viso 5250 moksleivių.

Nuo naujųjų 1947/48 mokslo metų pradžios moksleivių skaičius pradėjo mažėti dėl dviejų priežasčių: skriningo ir emigracijos. Dėl skriningo kai kuriose stovyklose gana didelis procentas turėjo pasitraukti iš stovyklos, o viena stovykla beveik visa savo noru pasitraukė iš DP. Vienoj toj stovykloj iškrito per 60 pradžios mokyklos vaikų. Jei skriningas daugiau palietė mažuosius, tai emigracija didžiuosius, — būtent, vyresniųjų klasių mokinius ir studentus. Dėl emigracijos visai turėjo susilikviduoti Prekybos Mokykla, o Greveno gimnazija tapo progimnazija. Visoj zonoj žymiai sumažėjo vyresniųjų klasių mokinių skaičius; paskutiniųjų klasių arba visai nėra, arba jos vegetuoja.

Šiuo metu mokyklų, mokytojų ir mokinių skaičių valdas toks:

- 44 vaikų darželiai su 61 auklėtoja ir 1003 vaikais, 1:16,4
- 40 pradžios mokyklų su 125 mokytojais ir 1673 mok., 1:13,4
- 15 progimnazijų ir gimnazijų su 223 mokytojų ir 1047 mok., 1:4,7
- 3 amatų mokyklos
- 1 meno studija su 6 lektoriais ir 7 mokini., 1:1,1
- 1 jūrinių mok. su 10 lektoriumi ir 21 mok., 1:2,1
- 1 Pinnebergo U-tas su 45 mok. personalo ir 136 stud., 1:3
- Ir vokiškuose universitetuose beveik 300 stud.

Iš viso, be vokiškų u-tų, 470 mokytojų ir 3907 moksleiviai.

Dar turime pridėti mokytojų kursus, kuriuose antri metai mokosi 31 kursantas. Tie kursai mokslą baigia. Ar bus dar sąlygos naujiems kursams, šiandien pasakyti sunku.

Matome, kad jau nėra Prekybos Mokyklos, Meno Studijos, o moksleivių skaičius sumažėjo daugiau kaip septyniais šimtais.

Nors mokytojų skaičius tremtyje nemažas, bet dažnai mokyklos sunkiai galėdavo sukomplektuoti tinkamą mokomąjį personalą. Tai suprantama. Paimkime gimnazijas. Jose mokosi 1067 mokiniai. Paskirkite į normales tris gimnazijas. Joms užteks 50 mokytojų. Bet jie pasiskirstę per 15 mokyklų, atsieit, vietoj 24 klasių yra arti šimto. Suprantama, kad ir mokytojų reikalingas neproporcingai didelis kiekis. Be to, dažnai sąlygos neleisdžia mokytojui apsikrauti pamokomis dėl sunkaus pasiruošimo pamokoms be vadovėlių ir dėl šeimos reikalų. Veikė kiek nelygus mokytojų pasiskirstymas stovyklose ir apsigyvenusiųjų stovykloje nenoras keltis į kitą stovyklą. Paskutiniuoju laiku mokytojų problema dar pasunkėjo: jau neišsiverčiame savomis jėgomis. Kai kuriose gimnazijose vokiečių ir anglų kalbas dėsto vokiečiai ir latviai. Mes ir anksčiau negalėdavom išsiversti turimų tremtyje mokytojų jėgomis. Mes turėjome kvieisti patalkininkauti geros valios intelektualus. — tos ar kitos mokslo srities specialistus. Šiandien aš turiu jiems išreikšti mūsų švietimą tvarkančiųjų įstaigų, mokinių tėvų ir visos mūsų lietuviškos bendruomenės vardu širdingą padėką. Be jų pagalbos didelė dalis mūsų jaunimo būtų likusi be mokyklų.

Visą laiką jausdamas mokytojų trūkumą ir nuolat girdėdamas mūsų gyvenimą tvarkančiųjų pareigūnų priekaištus, kad mūsų mokyklose mokinių ir mokytojų santykis labai mažas, pasiūliau UNRRA-os švietimo centrui padaryti mokyklinės stovyklas Klein-Wittensee ir Wattenstedto stovyklų pavyzdžiu. Teoretinį pritarimą gavau. Man labai rūpinas Uchtės ir Meerbecko gimnazijas žadėjo greitai suglaudinti. Bet UNRRA baigė savo dienas, o reikalas nebuvo pajudėjęs iš vietos iki šiam laikui. Rudens pradžioje buvo bepradėdą galvoti apie suglaudinimą, o štai šiuo metu jau visai pasišovę realizuoti tą idėją Hannoverio apygardoje. Deja, paimta linkmė mums visai nepriimtina. Nori visas DP (tos apygardos) mokyklas suvežti į kareivines prie pat rytų zonos sienos. Nori padaryti augštesniasias mokyklas grynai bendrabutines. Ir dar galvoja, kaip sujungti iš viso DP į bendras mokyklas be tautybės skirtumo. Kaip matote, vieta tokia, į kurią tėvai savo vaikų leisti nenorės, ypač vienu. Mūsų vaikams dabartinėse gyvenimo sąlygose gyventi bendrabutyje be tėvų priežiūros ir kasdieninės paramos yra

tolygū kelionės į sanatoriją. Įvairių tautybių sujungimas į vieną mokyklą su bendra dėstomąja kalba būtų naujo Babelio bokšto pradžia. Per paskutiniuosius septynerius metus mes jau viso ko esame matę, visokiais būdais kovoję už savo lietuvišką mokyklą, — nenuleisime rankų ir šiandien: prasi- blaivės kada nors ir mūsų padangė. Net jei dar ir neįgyvendintų greit, tai tiek išstampys, kad tėvai su vaikais nebeteks vilčių ir mokslo metų baigti.

Dėl visokių idėjų ir išorinių potvarkių kai kurių mūsų mokyklų darbas nuolatos trukdomas. Štai Balticum Universiteto Pinneberge, buvusio Ham- burgo, vardas užkliuvo, vėliau studentų amžius, paskui gausus skaičius mo- komojo personalo, o pagaliau ilgas studijų laikas. Ilgai trukusi byla dėl įstaigos atsparumo teprarado iš visų tik vieną poziciją, — būtent, vardą. Bet tai tik iki ateinančių metų gegužės mėn., atsieit, vienam semestru. Da- bar turi vadintis Studijų Centru. Tą nuostolį turime laikyti dideliu nuosto- liu. Bet, kol byla truko, studentai nustojo vilties ir išbėgiojo į Angliją, Ka- nadą, Australiją ir kitur. Kol darbo niekas nebuvo kliudęs, studentija vie- ningai laikėsi, ir pirmu emigracijos etapu išvyko iš Pinnebergo viso keli studentai, kurie gal ir taip tebuvo universiteto pasyviais klausytojais. Da- bar jau gali pradėti sklaidyti ir to universiteto profesūrą. Anglai pasišovė ieškoti tame mūsų mokslo židinyje jiems reikalingų jėgų. Atvyko keli anglų profesoriai. Tarėsi ir išvažiavo. Vėliau atsikrdo dar vienas specia- listas agronomas, iškviatė iš Pinnebergo profesorius t. p. agronomus. Tarp 7—17 sausio žada atvykti iš Anglijos ieškoti matematikų ir chemikų. Ame- rikietis Barth nori juos aplenkiti.

Nelabai vyksta dar Buxtehudės amatų mokyklai. Pradžioje ji turėjo daug kandidatų, bet tiems kandidatams buvo sunku gauti leidimų išvykti iš savo stovyklų. Dabar dar pablogėjo: priimtieji mokiniai visai negauna leidimų vykti į mokyklą. O mokyklai prikišama, kad joje galėtų mokytis žymiai daugiau mokinių. Toje mokykloje absoliuti dauguma lietuvių. Tad kartais primeta, kad lietuviai proteguojami. Paklausti latvių ir estų įstaigų pareigūnai sako, kad jie visai nesuinteresuoti Buxtehudės mokykla, ir siūlo joje lietuviams tvarkytis, kaip tinkama. Veikianti gan plačiai amatų mo- kykla Groß-Heseppėje gyvena gal paskutinės dienas. Viena laida kursą baigia, naujų mokinių nelabai tikisi gauti, o svarbiausia, kad mokiniai, iš dalies ir mokytojai pakėlę sparnus skristi per vandenyną. Nedidelė amatų mokykla Lübecke dar kiek laikosi. Jūrininkų mokykla Flensburge delčios fazėje. Jau neatsiranda pakankamo klausytojų skaičiaus į visus skyrius.

Gimnazijos ir progimnazijos dar dirba, bet vyresnėse klasėse mokinių eilės labai praretėję ir dabar retėja. Dabar išvažiuojantieji jau norėtų gauti klases baigimo pažymėjimą, bet Švietimo Tarybos suvažiavimas nustatė, kad tokią lengvatą galima padaryti tik po trijų mokslo metų ketvirčių, jei toks mokinys metuose buvo visai pakankamo pažangumo.

Šiuo metu gali pradėti retėti pradžios mokyklų ir vaikų darželių eilės, nes pradėta važti į Angliją šeimas.

Pradžios mokyklos ir vaikų darželiai, galima sakyti, dirba dar normaliai, jei aplamai galima vadinti tokias sąlygas, kaip kad mūsiškės, normaliomis. Kokios tos mūsų darbo sąlygos, Jūs gerai žinote. Klasių kambarius apskri- tai sunku vadinti kambariais: tai sandėliukai arba sandėliai. Yra kad kur

pakenčiamos patalpos, bet jos tuomet dažnai ankštos, nepriderintos mokyklos reikalavimams. Dėl pastatų prastumo ir dėl kuro trūkumo visos mokyklos kėnčia žiemą šaltį. Klasių vidus pašepės. Sienų nėra kuo papuošti. Mokykliniai baldai daugelyje mokyklų neverti baldų vardo. Apie jų atitikimus higienos reikalavimus niekas ir klausimo nekelia. Patrum-pina kėdžių ir stalų kijas — baldai vaikų darželiui. Yra kiek geresnių baldų, bet gerų nematyti. Ir mokytojai nesiskundžia, dar pasigiria: žiūrė-kite, sako, kaip sukombinavome iš niekų.

Mokslo priemonių ne trūksta, bet jų visai nėra. Jei pamatai mokyk-loje vieną kitą žemėlapi, kokią iškamšą, vieną kitą kokį demonstruoti įrankį, tai tik atskiri atsitiktiniai daiktėliai, kurie negali net pretenduoti pasitarnauti pakenčiamam dėstymo būdai.

Trūksta mokyklinių medžiagų, pradedant rašomąja plunksna, kreida ir baigiant chemijai, fizikai ir kitiems mokslams reikalingomis medžiago-mis. Kai kur mokyklos mėgina bent mokslo priemonių trūkumą išpresti kreipiantis į vokiečių mokyklas. Problėmos visai neišsprendžia, bet vis-tiek šio to pasiekia.

Didžiausia bėda tai vadovėlių trūkumas. Dėl to trūkumo kėnčia visų rūšių mokyklos nuo pradžios iki augštojo mokslo. Tą vadovėlių trūkumą aš laikau vienu iš didžiausiųjų dėl to, kad svarbus mokyklos tikslas pri-pratinti prie knygos ir išmokyti ja naudotis. Aš net bijau dėl mūsų atei-nančiųjų laidų, kurių abiturientai gali patekti į augštųjų mokslų studijas. Bijau, kad mūsų studentai nemėgintų verstis vien konspektais, kaip kad dabar jie verčiasi gimnazijose.

Kad vaizdas būtų pilnas, dar paminėsiu ankštą stovyklinį pusbadį gy-venimą ir netikrą rytojų. Ar gali būti tokiose sąlygose pritaikyti mokymo ir auklėjimo tinkamesni metodai ir būdai? Ar gali tokios sąlygos nepa-veikti visos mokyklos darbo apimties našumo?

Aišku, kad tos nelemtos mūsų gyvenimo sąlygos mus visus veikia. Ener-gijos likučius elkvojame duonos kąsniui sumedžioti. Būdami alkani, pasi-darome piktesni, įtaringesni, pakrikusių nervų. Tai vis tokie „privalumai“, kurie kaip tik visiškai nereikalingi, o mokytojui jo darbe ypač žalingi. Mo-kytojų Tarybose kartais kyla nedarnumų. Kai įsigilini į priežastis, aiškėja, kad ir tai pirmine priežastimi yra kova už duonos kąsnį. Netenka aiškinti, kad ankštas stovyklinis gyvenimas neigiamai veikia vaikų auklėjimą. Vai-kai pamato visą gyvenimo išvirkščiąją pusę. Vaikams ir normaliose sąly-gose tenka susidurti su gyvenimo neigiamumais, kartais net amoraliniais reiškiniais, bet normaliose sąlygose paprastai tai atsitinka tuomet, kai jau-nuolis būva pramokęs kritiškai į tai pažvelgti. Kaip sunku mūsų sąlygose pačiam mokytojui išlaikyti savo autoritetą, kai jo visas gyvenimas vyksta mokiniams stebint. O mokytojas irgi žmogus su žmoniškomis silpnybėmis, o čia kartais vienas kitas išivelia į stovyklines rietenas, pabizniauja, neap-lenkia mokinio šokolado, cigarečių. Žinoma, tai išimtys.

Tokiose darbo ir gyvenimo sąlygose ir geriausių norų mokytojai negali pasiekti to, ko jie norėtų pasiekti. Taigi, rezultate programos dažnai išseina-mos konspektyviai, o kartais ir nevisai išbaigiamos.

Man atrodo, kad ir mokytojo psichologija per tuos nelemtus septynerius metus yra kiek pasikeitusi. Nuo 1940 metų Lietuvos mokytojo didžioji dalis dėmesio turėjo būti nukreipta į lietuviškos mokyklos išsaugojimą su jos auklėtiniais. Mokytojas stovėjo lyg sargybinis ir saugojo savo auklėtinį nuo okupantų ir jų užmačių. Mokinys pasidarė mokytojui brangesnis, mokytojas mokiniui nuolaidesnis. Aš nieko negalėčiau dėl mokytojo nuolaidumo prikišti, tik norėčiau įspėti, kad tos nuolaidos nenueitų pertoli, kad nepakenktų mūsų mokyklos autoritetui, kad tie, kuriems tai rūpi, neturėtų argumentų mūsų mokyklų duodamų pažymėjimų nuvertinti, kad nuolaidomis, užuot padarę gera, nepakenktume pačiam jaunui. Norėčiau, kad į tai, Kolegos, atkreiptumėte dėmesį.

Noriu kai ką pasakyti dėl priekaištų, daromų švietimą tvarkančioms įstaigoms.

1. Permaža išspausdinta vadovėlių. Tai tiesa. Jų šiek tiek išspausdinta, bet daug daugiau trūksta. Todėl mokytojų ir mokinių darbas negali būti pakankamai našus. Dažnai mokytojo pamoka vien kospektų diktavimas. Kad vadovėlių reikia, visi žinome ir žinome. Aš tuo klausimu rūpinuosi nuo pat pradžių. Jau 1945 metų rudenį buvau taręs su UNRRA-os švietimo skyriaus direktorium Vokietijoje. Parūpinau reikalingų knygų sąrašą, daviau 14 vadovėlių, kuriuos žadėjo greitai išspausdinti. Žadėjo net lėktuvu nuvežti jas į Angliją spausdinti. Po kelių mėnesių vėliau atvyko vėl pas mane naujas UNRRA-os direktorius, anksčiau buvęs pavaduotoju. Pasikalbėjimas sukosi vėl apie vadovėlius. Bet gal labai teisingai pasakė pirmutinis direktorius: „Supraskite, sakė jis, mes labai norime jums padėti, bet ar mes galėsime padėti, aš pažadėti negaliu“. Vis dėlto aš šiek tiek dėju vilčių. Ejo laikas, — nustoju vilties. Bet štai šią vasarą pranešė, kad atsiimtume algebras IV d. ir lietuvių k. gramatiką. Atsiėmė. Sakė, kad ir toliau spausdins. Pastangos sužinoti, kur spausdina, buvo bergždžios. Tik pasakė, kad mus į tą spaustuvę neįsileis.

Visus metus anglų zonos įgaliotinio įstaiga dirbo be pinigų, aišku, ir be algų. Būtiniausias išlaidos pradžioje buvo įgaliotinio asmeniškios. Kiek parėmė zonis komitetas, nupirkdamas stalą, rotatorių, bet jie ir yra komiteto nuosavybė. Taigi, per tuos metus įgaliotinis ką nors duoti pats apčiuopiamesnio ir negalėjo. 1946 metų vasarą jau buvo kritiška. Bet štai tuo kritišku metu Lietuvių S-ga davė išlaidoms 2000 RM., kurios buvo leidžiamos, rodos, su dideliu taupumu, nors greit tirpo. Tik 1946 metų rudenį Švietimo Valdyba pradėjo reguliariai remti mūsų švietimo darbą. Davė avanso knygoms spausdinti. Tuoju buvo ieškoma kelių, ir pasisekė išspausdinti Sruogienės Lietuvos Istoriją ir Kaplano bei Dambrasko lietuvių k. gramatiką. Tolimesni mėginimai nesėkmingi. Mėginau išspausdinti skaičiavimo uždavinyną. Spaustuvė sutiko, bet vėliau atsisakė. Mėginu kitoje. Mūsų zonoje knygų spausdinimo sąlygos prastos. Privačia iniciatyva buvo Hamburge atspausdinta „Aušrelė“ I d. Tas pats iniciatorius buvo pasiūvęs dar kelias knygas spausdinti. Daviau jam įgaliojimą net spaustuvę įsigyti. Bet deja, viskas liko tik svajonė. Visa nelaimė — nėra popieriaus. Visiems, kas tik pasiūlo kokį projektą dėl vadovėlių spausdinimo, pritariu ir net pasiūlau imtis to darbo ir pažadu padėti, kiek galėsiu. Tiesą pasakius, daž-

niausiai tai nerealūs projektai. Tie projektai tikėtų normalioms sąlygoms, o ne mūsų. Taigi, pasigirti čia niekuo negaliu, nes mūsų zonoje atspausdinti viso tik 5 vadovėliai. Gal didesnį darbą atliko mūsų atskiros gimnazijos ir progimnazijos. Jos pačios spausdino vadovėlius rotatorium ir daug kur užkišo esamas spragas. Gaila, kad ir jų sugebėjimas apsiribodavo nedideliu vadovėlių tiražu: aprūpindavo savo mokyklą, kartais vieną kitą kaimyninę. Kai kurios mokyklos pasižadavo plačiau veikti, bet negalėdavo pažado ištesėti dėl to pačio popieriaus trūkumo.

2. Dažnai tenka girdėti priekaištų, kad mes mokome vaikus gimnazijoje teorinių mokslų, o reikėtų mokyti praktinių, — būtent, amatų, nes amatuose mūsų ateities gerovė tiek tremtyje, tiek sugrįžus į nepriklausomą Lietuvą. Sis teigimas gal turi kiek racijos, bet apskritai jis tėra paremtas nesupratimu. Kiek teko tų priekaištų girdėti suvažiavimuose, pasikalbėjimuose, net skaityti spaudoje, galiu tvirtinti, kad autoriai kaip tik ir buvo tie teoretikai: jie net nepatikrino esamo mokyklų tinklo, nesužinojo, kokios mokyklų steigimo sąlygos ir galimybės ir kiek daug mokosi tų vadinamųjų teorinių mokslų. Pirmas nesupratimas kyla dėl to, kad priekaištautojai nepažįsta mūsų pradžios mokyklos. Jūs suklaidina pirmosios gimnazijos klases, kurios iš tikrųjų yra antrojo laipsnio pradžios mokyklos. Švietimo Valdyba yra deklaravusi, kad mūsų pradžios mokslas, kaip ir daugumos vakarų Europos valstybių, yra aštuonerių metų. Tik mokykloje personalo sugrupavimo atžvilgiu ir kitais patogumo sumetimais II-jo laipsnio pradžios mokyklas daugumoje vietų atstoja pirmosios keturios gimnazijos klases. Vadinasi, tikraisiais gimnazistais gali būti laikomi tik V—VIII kl. mokiniai, kurių mes visoje zonoje neturime nė trijų šimtų. Tuo tarpu amatų mokyklose turime netoli pusketvirtą šimto. Jei net būtų tolimesnės sąlygos studijoms palankios, kiek iš tų nepilnų trijų šimtų eitų mokyti teisių mokslo, kalbų, teologijos, humanitarinių mokslų? Manau, nedaugiau kaip 50—60 asmenų. Ar tai daug mūsų 25000 bendruomenei? Ar gali tokia bendruomenė pasilikti ir toliau sveika, jei ji neturės nei kalbininkų, nei teisininkų, nei kunigų, nei žurnalistų, nei kitos rūšies intelektualų? Manau, kad mūsų senosios išeivijos didelė dalis mums žuvo tik dėl to, kad išeivių bendruomenė kaip tik tų reikalingų intelektualų neturėjo.

Jūs suprantate, kokios sąlygos amatų mokykloms steigti. Aš galiu nurodyti pavyzdžius, kaip teko kurtis mūsų zonos amatų mokykloms.

Kuriasi viena mokykla. Yra bendruomenė, pasiryžėlių dirbti netrūksta, energingas švietimo skyrius. Bet daugiau nieko. Pradžiai reikia nors kokio lauko turėti. Bet jo nėra. Aptinka lauko sandėlį. Į sandėlį neįsileidžia. Eina į sandėlį tvarkančiąją įstaigą. Nelaimi. Ar turėčiau aš čia pasakoti, kokių būdu mokykla įsigijo reikalingiausią, kas mokyklai būtina?!

Antroji mokykla įsikūrė. Turi kiek įrankių, susimedžiojo mašinų dalių ir dar gavo iš bendruomenės automobilį. Vadinasi, pasisekė. Bet štai atvažiavo į mokyklos dirbtuves vienas viršininkas, susikrovė mokyklos turtą, priskabino automobilį ir išvažiavo. Sujudo visi, bet anas viršininkas viską išaiškino: įrankiai ir mašinų dalys galėjo būti pirktos tik spekuliacijos kainomis, o automobilį kažkas matęs važiuojantį be leidimo. Kad taip nėra

buve, jokie įrodymai ano pareigūno neįtikino. Išvežtasis turtas daugiau mokyklos pastogės nepamatė.

Bet štai trečiąją mokyklą atidarė pati UNRRA. Norinčiųjų stoti daug, bet varžo amžius. Tiek to: užtenka nustatytojo amžiaus mokinių. Bet reikia jiems gauti leidimus iš stovyklos išvykti. Štai čia ir prasideda bėdos. Vieni greit gauna leidimus, kiti vėliau, o dėl kitų tenka kreiptis net į patį UNRRA-ės centrą. Ateina nauji mokslo metai, mokiniai priimti, bet iš stovyklos neišleidžia. Ką darysi. Mokykla varo darbą tik su II-ju kursu. Pakviestas prieš metus mokytojas taip pat negavo leidimo vykti į mokyklą.

Iš tų pavyzdžių galima suprasti, ar daug kur gali sugebėti nugalėti tokias kliūtis. Vis dėlto turiu pasakyti, kad visos tos trys mokyklos vegetuoja iki šiol.

Priekaištų autoriai vartoja dar tokių argumentų, kad joks doras darbas gėdos nedaro, bet tai tik save įtikinėja. Mokytoju tai aksioma. Neabejotinai amatų mokyti reikia ir jų mokoma. Dėl to Švietimo Valdyba ir įvedė gimnazijose amatų mokymą.

Iš mokyklų darbo sąlygų galima spręsti ir apie darbo našumą. Tik dėl didžiųjų mokytojų pastangų galima džiaugtis, kad mūsų mokykla nenukrito žemiau pakenčiamo. Jums, p. p. Mokytojai, kurie ant savo pečių visą laiką nepallstamai nešate tą sunkiausią našta, kurie saugojate ir ugdate mūsų lietuvišką kultūrą, tinkamai pajęgs atsidėkoti tik nepriklausomoji Lietuva.

Kokia mūsų mokyklų ateitis Vokietijoje, jau galime kiek numatyti. Jau išnyko Prekybos Mokykla, baigė savo dienas Dallės Studija, sunku tikėtis, kad ilgesnį laiką pasisektų išsilaikyti Jūrininkų Mokyklai, artėja eilė ir kitoms amatų mokykloms. Studentų skaičius Pinneberge (lietuvių) sumažėjo 50%, kiek mažiau vokiečių universitetuose. Ateina eilė ir mažųjų mokinių, nes pradeda žvėti šeimas. Vadinasi, apie mokyklų augimą netenka kalbėti. Neabejotinai jos kiekį smuks ir toliau. Mokytojų klausimas sunkes, nes ir jie emigruoja smarkiau už mokinius. Gali kilti tūlam klausimas, ar nereikėtų pareikšti, kad mokytojai susilaikytų šiuo metu nuo emigracijos. Bet kaip gali žmogų sulaikyti, kai jis nori rasti šį tą geresnio, negu mūsų nežmoniškose sąlygose pushadis gyvenimas. Kaip pasiimti sau atsakymą už jų ateitį? Išdrįsčiau mokytojamasi pasiūlyti neapleisti savo pozicijų tik tuomet, jei aš galėčiau garantuoti mokytojui ir jo šeimai bent tokias gyvenimo sąlygas, kurios garantuotų mokytojo sveikatą. Bet nei aš, nei švietimą tvarkančios įstaigos to padaryti nepajėgia. Gaila skirtis, gaila mūsų jaunimo, bet kiekvienas turi teisę laisvai kurti savo ateitį. Bet aš žinau, kad mokytojas, bet kurioje šalyje būdamas, švietimo dirvos neapleis ir neužmirš, kad, kol sugrįšime į tėvynę, reikia saugoti mūsų didžiausią išsivežtą iš Lietuvos turtą, — būtent, lietuvišką kultūrą.

Ryšium su mūsų tautiečių noru greit išsivaduoti iš dabartinių sąlygų, daryti didesnių naujų švietimo projektų gal netenka. Bet nėra vilties greit mums visiems apleisti Vokietiją. Tad reikia stengtis išlaikyti mūsų mokyklas nesužalotas tol, kol čia yra lietuviškas jaunimas. Švietimą tvarkančios institucijos jau ieško kelių, kuriais eidamos galėtų pradėtąjį lietuvių švietimą nukelti į ten, į kur bus nukelta, kad ir suskaldyta, mūsų bendruomenė.

GYVOJO ŽODŽIO KULTŪROS UGDYMAS

O mūs šventas lietuviškas žodis,
Kaip ramunė mūs žemėj pražydęs,
Iš gimtųjų viensėdžių ir sodžių
Tu skambėk stebuklingas ir didis!

B. Brazdžionis

I. Brangūs kolegos! Šitoks linkėjimas lietuviškajam žodžiui, išreikštas poeto lūpomis bene prieš dešimtį metų, šiandien mums žymiai kitaip byloja į širdį, negu tada, kai ji skaitėme laisvi būdami po tėvynės dangumi. Dabar tikrai pajuntame visą šurpią šitų žodžių didybę, kai mūsų gimtieji viensėdžiai ir sodžiai yra toli nuo mūsų tėvynėje palikę. Didžiausias turtas, kurį esame iš ten į mūsų klajonių pasaulį išsinešę, yra lietuviškasis žodis, mūsų tautinės esmės ir dvasios reikėjas. Jo, to lietuviškojo žodžio, kultūra rūpintis, esame likimo pašaukti mes, mokytojai-lituanistai. Dar labiau įsipareigojame šiam reikalui, būdami Lietuvių Kalbos Draugijos nariais.

Kas yra kalbinė kultūra ir kuo ji reiškiasi? Kalba, be savo grynai praktinės reikšmės (kaip susižinojimo ir kultūrinių vertybių perteikimo priemonės), turi dar gilią ontologinę reikšmę, kaip tautos sąmonės turinio reikėjas. Mat, tauta yra mąstymo ir jautimo tradicijų padarinys, o mintys ir jausmai neišvengiamai glaudžiai yra susiję su kalba. Todėl labai teisingai Vydūnas sprendžia „Tautos Gyvatoje“ apie kalbą, sakydamas, kad niekuo kitu tauta neapreiškianti savo širdies, sielos ir dvasios taip, kaip savo kalba. Tautos kalba, kaip originalios mąstymo išraiškos forma, turi būti tobula savo grynumu, originalumu, autentiškumu. Kaip tik dėl to, kad kalboje, kaip kokiame veidrodyje, atsispindi tautiškumo esmė — sąmonės turinys ir jo išraiškos forma — kiekviena kultūringa tauta ypač brangina savo kalbos grynumą. Pastangos išlaikyti kalbos originalumą ir grynumą nesitenkina vien žodyno ir morfologinių bei sintaksinių savybių išlaikymu ir tobulinimu, bet apima taip pat ir fonetiką, kuri bene lengviausiai svetimų įtakų pažeidžiama.

Fonetika yra gyvojo (sakomojo) žodžio sritis, kuri viena tik atstovauja kalbai, tikrajam jos charakteriui. Visi rašytiniai kalbos paminklai ir dokumentai tuo atžvilgiu nepavadous vienos geros, tobula tartimi įrašytos, patefoninės plokštelės. Gerai žinome, kokia pagarba buvo supamas gyvasis žodis antikiniam pasaulyje. Jis viešpatavo tiek graikų filosofų dialoguose su mokiniais ar teatre, tiek romėnų retorių mokyklose, rengiant jose teisininkus ir valstybės vyrus, ir poetų kūryboje, kuri buvo skiriama pirmoje eilėje deklamuoti didesniai ar mažesniai klausytojų būriui. Nesunku įsivaizduoti tą gyvojo žodžio reikšmę, senovėje, kai nebuvo spaudos, ir rašytas žodis buvo rinkinių žmonių privilegija, įgalinanti fiksuoti varijus, vaško lentelėje ar pergamente žodžio turinį, tačiau ne jo skambesį ir grožį. Todėl tatau sakytinis žodis antikinėje kultūroje buvo ne tik susižinojimo ar žinių perteikimo priemonė, bet ir estetinio gėrėjimosi objektas. Mokslas ir

kartu menas reikštis gyvuoju žodžiu — retorika — mokyklose buvo vienas pagrindinių dėstomųjų dalykų. Iškaltos menininkais ir mokytojais buvo ir šiandien žinomi antikinio pasaulio vyrai, kaip M. T. Cicero, M. F. Quintilianus, šv. Augustinas, garsiuoju pamokslininku buvo šv. Jonas Chrysostomos (Auksaburnis).

Tūkstančiais metų praėjus, naujaisiais laikais spaudos išradimas ir spartus jos tobulėjimas palaipsniui mažino gyvojo žodžio reikšmę viešajame visuomeniniame gyvenime. Toji aplinkybė veikia ir pedagogiką. Šeimos bei mokyklos pastangos taikėsi galingam spausdinto žodžio poveikiui, ir kalbos mokslo turinys mokymo programose kitėjo gyvojo žodžio, kaip išraiškos priemonės, nenaudai. Nežiūrint fakto, kad ir šiais laikais iškaltas nėra praradusi savo reikšmės (teismuose, parlamenteuose, universitetuose, radijo tarnyboje ir kitur) ir Europoje nestinga gerų kalbėtojų, tačiau gyvojo žodžio kultūra platesniuose tautų sluoksniuose yra gana žema.

II. Kalbos mokyme galime išskirti du jo aspektus: mokymą kalbėti ir mokymą reikšti mintis raštu. Pirmasis aspektas apima kalbos garsų ir žodžių bei sakinių tarimo (kalbėsenos) lavinimą, antrasis — žodžių reikšmės bei kalbos dėsnių pažinimą ir kalbos fiksavimą raštu. Sakomojo žodžio mokymas buvo ligi šiol gerokai apleista sritis. Tuo nusiskundžiame ne tik mes vieni, bet ir vokiečių bei kitų tautų pedagogai. Tačiau kas kitoms tautoms yra nesunkiai pataisoma blogybė, tatau mums, lietuviams, atsidiūrsiems tremties sąlygose ir svetimo kalbinio užgožėjimo pavojuje, yra rimta problema. Dar tėvynėje taikos meto malonėse gyvendami, girdėjome vieną kitą, deja, gana rečiau, balsą iš kalbininkų-pedagogų lūpų (tiksliau, ju reikštą spaudoje mintį), kad sakomasis žodis turįs atgauti prarastąsias savo pozicijas visuomeniniame gyvenime, o pirmoje eilėje — mokyklose. Mat, jose buvo įsiviešpatavęs antrasis kalbos mokslo aspektas — žodžių reikšmės bei kalbos dėsnių aiškinimas, kuris daugumoje atvejų buvo atliekamas gyvu žodžiu tik trumpais pamokų momentais. Visas mokinių pastangų svoris teko rašomajam žodžiui; kitaip sakant, rašomasis žodis buvo vyriausia priemonė mokinio žinioms reikštis. Šis nukrypimas į rašto viešpatavimą kalbinėje kultūroje nuslėgė gyvąjį žodį, padarė jį tik susižinojimo, bet ne išraiškos priemone.

Vienas pirmųjų sakomojo žodžio kultūros gynėjų ir kėlėjų buvo 1941 metais miręs jaunas kalbininkas-pedagogas, Vilniaus Universiteto lietuvių kalbos lektorius Andrius Ašmantas. Čia kalbamuoju klausimu jis yra rašęs „Gimtosios Kalbos“, „Tautos Mokyklos“ ir „Naujosios Romuvos“ skiltyse. Ne kartą tuo pačiu reikalu buvo mudviejų diskutuota ir sutikta, kad reikalinga platesnė akcija gyvojo žodžio reikšmei įrodyti ir jojo pozicijoms mokyklų programose bei mokymo praktikoje praplėsti. Leiskime čia vieną kitą citatą iš velionies A. Ašmanto straipsnio „Kelias sakomajam žodžiui!“, atspausdinto „Naujosios Romuvos“ 1937 metų 8-me n-ryje, pailiustruoti jo pažiūroms į kalbamojo dalyko padėtį:

„Visas mokyklų ir universitetų rūpestis tekliauva tik rašomajam žodžiui. Jam skiriama daug energijos ir sukuriamas vertingų veikalų rašomojo žodžio kultūrai ugdyti. Toji bendroji nuotaika pasiekia plačiąsias mases — ir jos betrokšta išmokyti tik rašyti. Tam veržimuisi į rašomąjį žodį nusilenkia mokykla ir prisitaiko savo programas. Sakomasis žodis, tfeik

vertintas antikinio pasaulio, vos beranda primityvią kertę šeimoje. Valkas baigia šveplenti — štai ir baigia visą sakomojo žodžio kultūrą. Kame jis jos besimokys? Mokyklai užtenka miknoti ir niurgzti. Svarbu čia nuostabios jo žinios, o ne forma. Nueita dar toliau. Ješkota net būdų ir mūsų mokykloje išgauti vaiko žinioms, kad jis nė lūpų nepravertų, o parodytų savo „stebuklavaikiu“ išmintį.

„Ir ką šiandien turime? Turime profesorių, kurie skaito paskaitas tik savo katedroms. Turime didžiųjų visuomenės veikėjų ir žymių valstybės vyrų, kurie sako savo didžiasias kalbas žaliame stalui visuomenės akyse. Klausome ir kitų kalbų, kurios pilnos rizgių sakinių, tuščių migdančių pauzių, beprasmių eee nutęsimų ir išmargintos smukliškais riksmiais ar išdavikiškais šnabždesiais. Visa tai šlykšti sakomojo žodžio nekultūra. Rodos, čia jau būsime prieję liepto galą — turėsime susirūpinti sakomojo žodžio kultūra. Turėsime pagaliau suprasti, kad didelė skriauda — užkirsti kelią sakomam žodžiui į kultūrinės vertybės“ (aut. pabr.).

Šia didoka citata noriu parodyti Tamstoms gilų šių žodžių autoriaus susirūpinimą tuo klausimu, kurį šiandien, būdami tremtiniais, jaučiame dar opesnę esant, negu jis buvo tėvynėje. Lietuvoje gyvendami, mes turėjome galingą, tik per menkai išnaudotą rūpinimą kalbinės kultūros reikalui, talkininką — radiją. Tais laikais galėjome pasigaminti vieną kitą patefoninę plokštelę taisyklingos tarties mokymo reikalui. Turėdami P. Būtėno „Akcentologijos vadovėlį“ ir dr. Pr. Skardžiaus „Bendrinės kalbos kirkiaivimą“, galėjome ir apie tarties vadovėlio parūpinimą galvoti. Taiti priklausė nuo mūsų bendrojo kultūrinio subrendimo, todėl ir lietuviškasis Siebs'as (vokiečių tarties ir sceninės kalbos — Bühnensprache — nustatytas) būtų tikrai vėliau ar anksčiau atsiradęs.

Niekas taip akivaizdžiai nerodė anuomet mūsų gyvojo žodžio kultūros lygio, kaip Lietuvos radijas. Jo pranešėjų, paskaitininkų ir aktorių kalbos besiklausydami, galėjome geriausiai įsitikinti, kokio lygio yra kalbinė mūsų visuomenės kultūra, ypač koks yra mūsų gyvasis lietuviškas žodis, kai girdi jį tariamą prieš mikrofoną. Reti anuometiniai vieši balsai spaudoje mūsų radijo kalbos klausimu*) menkai tedarė įtakos kalbamam reikalui, tačiau radijofono vadovybė, kaip įmanydama, stengėsi radijo kalbą tobulinti ir neleisti aiškiai nevykusių paskaitininkų prie mikrofono. Radijo tetos rinkimai, įvykę bene 1936 metų pabaigoje, taip pat parodė arčiau šio reikalo stovėjusiems žmonėms, kaip buvo apleista sakomojo žodžio dirva. Kai visa tai mūsų akyse šiandien dar kartą iškyla, bandome ieškoti priežasčių, kodėl taip sunkiai sekėsi organizuoti pagalbą mokyklai, radijui ir kitoms institucijoms, kurios naudojosi gyvu žodžiu, kaip pagrindine veiklos priemone.

Priežasčių tenka ieškoti anuo metu gerokai biurokratiname kultūrinio vertybių tvarkyme. Gilesnis šio nepaslinkimo šaknų ieškojimas nuvestų mus gal prie vienos pagrindinių priežasčių, — būtent, fakto, kad mūsų didieji kalbininkai buvo atsidėję tik spausdintojo žodžio lietuviškumui. *) Čia kalbančiam teko tuo reikalu rašyti „Literatūros Naujienose“ 1936 m. ir „Gimtojoje Kalboje“ 1939 m.

puoselėti ir gryninti. Mūsų rašomosios kalbos tėvas Jonas Jablonskis tik retkarčiais nusiskųsdavo tokiais pačiais bendrais posakiais, kokiais buvo formuliojami ir mūsų mokyklų lietuvių kalbos programų postulatai, būtent — gražiai reikšti savo mintis žodžiu ir raštu. Mūsų lietuviškosios mokyklos darbo praktikos prof. J. Jablonskui neteko arčiau pažinti. Leisdamas 1925 metais „Lietuvių kalbos vadovėlį“, J. Jablonskis tiek tepasako sakomojo žodžio reikalu (cituoju iš A. Ašmanto straipsnio „N. Romuvoje“): „Pastebėjęs, jog mes daug kas netaisyklingai tariame rašomosios kalbos priegaidės, šiame vadovėlyje kiek daugiau kalbu apie žodžio kirtį, duodu kiek daugiau ir kirčiuotų pavyzdžių: mokiniai tuoj kalbos mokslo pradžioje turi įprasti gerai skirti savo kalbos kirtį“. To, žinoma, buvo permaža. Net ir minėtieji vėlesni P. Būtėno, Pr. Skardžiaus ir vėliausias B. Babrausko kirčiavimo vadovėliai nebesuskubo padaryti per mokyklų praktiką pakankamo poveikio viešajam bendrinės kalbos kirčiavimui. O juk kirčiavimas toli gražu ne visa fonetika.

III. Pažvelgsime, ko reikalaujama mūsų tremties mokyklų programose bendrinės tarties ir, apskritai, gyvojo žodžio kultūros srityje.

Lietuvių Tremtinių Bendruomenės pradžios mokyklos mokslo planuose, Švietimo Valdybos paskelbtuose 1946 m., lietuvių kalbos programinė medžiaga ketvermetei pradinėi tremties mokyklai kiekvtename skyriuje yra suskirstyta į dvi dalis: a. kalbėjimas ir skaitymas ir b. rašymas ir gramatinės žinios. Jau pats vienas kalbėjimo išskyrimas ir aptarimas atskirame skyrelyje greta skaitymo rodo mokslo planų autorių labai rimtai traktavus gyvąjį žodį ir dėjus jį viso kalbinio ugdymo pagrindan. Necituosiu čia tos gerai apgalvotos ir planingai visiems mokslo skyriams suskirstytos programinės kalbėjimo medžiagos. Daug aiškiau planų autorių intencijos matyti iš pastabų bei paaiškinimų, duodamų lietuvių kalbos programos gale. Jose kaip tik glūdi tai, ko mes norime reikalausti iš tikrai pažangaus kalbos mokymo. Reikia nuoširdžiai sveikinti šių paaiškinimų autorius, neatsiliekančius metodinės minties pažangumu nuo modernių Europos pedagogų-metodininkų.

Negalėdami pacituoti ištiesai to skyrelio, kuriame kalbama apie kalbėjimą, kaip ypatingą kalbinio lavinimo momentą viso kalbos mokymo vyksme, tenkinsimės tik svarbesnėmis ištraukomis, kad pailiustruotume esmingiausius ten aptariamo gyvojo žodžio ugdymo momentus. Jau skyrelio „Dalyko tikslas“ pirmoje pastraipoje sakoma, kad gimtosios kalbos mokymas pradžios mokykloje turi tikslą: „a. padėti vaikui išreikšti pergyvenimus ir mintis, surandant vis naujų gražesnių, tikslesnių ir aiškesnių žodžių bei lyčių ir pajaučiant kalbos įvairybę ir grožį.“

Trečiosios pastraipos pradžioje vėl sakoma: „Tiksliui siekti pradžios mokykla: a. lavina vaiko kalbą, pratindama aiškiai ir taisyklingai kalbėti, reiškindami potyrius, išpūdžius ir mintis, ir klausyti kitų kalbėjimo.“

Skyrelyje „Kalbėjimas“ išdėstomi plačiau pagrindiniai reikalavimai vaikų gyvojo žodžio ugdymui: „Išskiriant kalbėjimą, kaip atskirą gimtosios kalbos mokymo momentą, norima pabrėžti reikalą pratinti vaikus drąsiau ir aiškiau reikšti savo mintis žodžiu, kitiems klausant.“ Apibūdinus pirmojo ir antrojo skyriaus pasikalbėjimų tematiką, toliau sakoma: „Pasi-

kalbėjimuose turi dalyvauti kuo daugiau mokinių. Pradžioje galima leisti vaikams kalbėti jų pačių tarpe, paprastais sakiniais ir nereikalausti tikslaus ir aiškaus minties išreiškimo; tik jau jiems įdrąsėjus ir įpratęs kalbėti bei pasakoti, reikia pradėti taisyti neaiškiai bei netaisyklingai vaikų ištartus žodžius ir sakinius.

„Ypač reikia kreipti vaikų dėmesį į gražiai pasakytus žodžius ir retkarčiais įtraukti vaikus lenktyniauti, kas dar gražiau galėtų pasakyti. Pastebėjus pakartotinai vartojant netaisyklingus žodžius bei blogą ištartiną, reikia tuos netaisyklingumus paaiškinti ir chorų pratintis teisingai pasakyti. Taisant vaikų kalbos trūkumus: mikčiojimą, šveplavimą, užsikirtimą ir kt., patartina iš pradžių taisyti trūkumus ne atskirai kiekvieno vaiko, bet įtraukiant juos drauge su kitais tarti chorų. Vaikus su aiškesniais kalbos trūkumais reikia dažniau klausinėti, o kartais su keliais vaikais atskirai pratintis tarti tam tikrus žodžius dainuojant, bėgiojant, šokinėjant ir t.t.“

Toliau aptarus pilno sakinio vartojimo atvejus pasikalbėjimuose, taip pat parengimą pasikalbėjimams, jų vietą pamokoje ir trukmę, sakoma: „Pradedant trečiuoju skyriumi pasikalbėjimų temos mokiniams gali būti iš anksto duodamos: vaikai turi pagalvoti ir kalbėti tik duotąją temą; mokytojas pagalbiniais klausimais stengiasi temą gilinti ir saugoti vaikus nuo nukrypimų.“

Augščiau pacituotų ištraukų pakanka, kad įsitikintume, jog pradinės mokyklos mokytojas čia pakankamai įsakmiai skatinamas įvertinti sakinį, žodį ir pamokomas, kaip ugdyti to žodžio kultūrą jau pradinėje kalbinio lavinimo fazėje.

Mūsų lietuvių tremtinių bendruomenės gimnazijų lietuvių kalbos mokslo planuose mokomoji medžiaga grupuojama gramatikos, stilistikos, skaitymo, rašinių, o vyr. klasėse dar poetikos ir literatūros skyreliais. Tiesioginio imperatyvo gyvojo žodžio kultūrai ugdyti juose nėra, tačiau bent jau fonetikos, stilistikos bei skaitymo programiniai reikalavimai neišmanomi vykdyti be sakomųjų pratybų, taigi ir progų gyvojo žodžio kultūrai kelti. Pastabose dėl lietuvių kalbos programos sakoma: „Skaitymuose, atsižvelgiant į mokinio psichinę struktūrą, pirmoj klasėj jis pratintinas įvyki pasakoti logiškai, vaizdžiai (praktinis stilistikos pritaikymas), antroje klasėje labiau ryškinti aprašymus...“

Kalbant apie vyresniųjų klasių literatūros kurso medžiagą, pažymima, kad lietuvių literatūroje stiprintina estetinė pusė. Penktojoje klasėje patariama sustoti ties keliomis dainomis, kurios reikia išanalizuoti, jomis pasigrožėti ir išmokti jas atmintinai.

Kaip matome, ypatingų paskatų gyvojo žodžio kultūrai mokytojais šiose gimnazijų programose nedaug teranda. Visa iniciatyva ir toliau priklauso mokytojams. Klausiamo save, kuriems mokytojams? Ar tik augštesniųjų mokyklų mokytojams — lituanistams, ar ir visiems kitiems tų mokyklų mokytojams, ar pagaliau — visai tremties mokytojųjai, neišskiriant nė vaikų darželių vedėjų bei auklėtojų? Visi būsime nusiteikę aprioriškai atsakyti trečiąja formule: visiems pedagogams, kurio laipsnio ir specialybės jie bebūtų, šis reikalas turi būti svarbus ir kiek galint greičiau ir efektingiau tvarkytinas. Tačiau iniciatyva ir vadovavimas volens-nolens

tenka gimnazijų mokytojams-lituanistams. Betgi ir tuo atveju vieno nusistatymo ir gražiausiai formuluotų nutarimų neužtenka. Reikia didelio atsidėjimo ir darbo.

IV. Klausimas, kurioje konkrečioje srityje šis darbas organizuotinas, išsispredžia tuojau pat, kai budriai apsidairome toje aplinkoje, kurioje gyvename ir vykdomė savo šventą misiją — tarnybą lietuviškajam žodžiui ir lietuviškai dvasiai. Nors mūsų gyvenamoji aplinka yra nesudėtinga (stovykla), tačiau joje esama poveikių, kurie lietuviškąją sakomąją žodį veikia neigiamai ir deformuoja labiau, negu senose tėvynės sąlygose. Tie poveikiai yra dvejopi: vieni jų yra iš tėvynės atsinešti, kiti veikia grynai aktualizuotu būdu, t. y. kyla dabar betarpiškai mus supančios svetimos kultūros ir kalbos įtakoje. Nėra reikalo smulkiai analizuoti tuos poveikius, nes jie mums pakankamai žinomi. Užtenka prisiminti kai kurių šeimų atsineštinį, gerokai suslavintą, balsių tarimą, sujauktą kirčiavimą („su ilgu liežuviu“, „nauja mašina“) ir tokia pačia sintakse („gyvenau ant kaimo“, „penkto gruodžio“ ir pan. posakiai). Vokietybės įtaka ateina į stovyklas dviem keliais: pirmas jų — betarpiška kaimynystė tų lietuvių, kurių kalba dar Lietuvoje buvo daugiau ar mažiau vokietybės paveikta, antras — dabar gyvenamos vokiškosios aplinkos poveikis (gyvenimas mieste ir kaime iki sukeliant į stovyklas, pažintys ir santykiai kaimynystėje ir pan.). Stovyklos kamšatyje pliste plinta, ypač vaikų ir jaunimo lūpose, tokie kalbinės išraiškos „perlai“, kaip „au-au“ (skausmo ar nustebimo išraiška), „jo“ vietoj „taip“, „šitaip neina daryti“, „aš pasveikinau mano mamytę“ ir t.t. Jei dar prisiminsime mums taip įprastą „lagerį“, moterų kalboje įpilietintą „taše“, kelionėse linksniuojamus įvairius „šeinus“, „regenmantelius“, iš anglų kalbos besibraunančius „džipus“ ir „tymus“, gausime tikrai nedžiuginantį vaizdą. Dar liūdniau darosi, kai išgirsti inteligentą, net moksliniais laipsniais tituluojamą žmogų, kuriam žodis „advokatas“ yra priimtinesnis už „advokatą“ tik dėl to, kad jo nuomone taip lietuviškiau. Taigi jis kirčiuosias ir toliau „advokatą“, „inžinierių“, „pedagogą“ tik dėl to, kad jam šitaip kirčiuojant, šie žodžiai gražiau skamba. Gali kai kas pasakyti, kad toks ožiškas užsispyrimas yra reto individualizmo požymis. Kad ir taip būtų. Tačiau kiek yra tokių pat chaotiškai kirčiuojančių, balsius tariančių ar linksnius vartojančių žmonių, tik taip garsiai ir drąsiai neformuluojančių savo nihilistinių nusistatymų?

Apie žodžio grožį ir sąmoningą grožėjimąsi juo sunku ką gera ir minėti. Vienas kitas žodžio menininkas iš mūsų dramos aktorių, pedagogų ir rašytojų tarpo šios kalbinėmis piktžolėmis želiančios dirvos nepataiso. Dauguma kitų inteligentų kalba taip, kad, ačiū Dievui, didelių priekaištų jiems nepadarytume, bet ir „auksaburniais“ jų tikrai nepavadintume. Betgi tam tikra jų dalis yra nepakenčiami žodžio niekintojai. Atrodo, kad tokie žmonės kalba tik taip, kad būtų kitų suprasti. Žengiant žemyn visuomeninės piramidės pagrindo link, randama netikėtai daug visiškai indiferentizmo kalbos taisyklingumui, žodžio išraiškos aiškumui ir grožiui („ar ne vis tiek, kaip kalba?“ — būdingas policininko pasakymas važiuojant autobusu iš Ukmergės į Vilnių 1940 metais).

V. Tokia yra gyvojo žodžio kultūra mūsų dabarties visuomeninėje

aplinkoje. Kokia ji yra mokyklų darbo praktikoje? Galime drąsiai tvirtinti, kad ji dabar yra žymiai blogesnė, negu 1937 metais, kada A. Ašmantas rašė mūsų minėtą ir cituotą straipsnį. Pamėginkime pasilvalgyti apatinėje mūsų mokyklinės sistemos pakopoje — vaikų darželiuose. Retai kuriame vaikų darželyje sąmoningai vykdomas kalbinis vaikų ugdymas-lavinimas. Tatai rastume dar tuose vaikų darželiuose, kuriuose dirba seno parengimo vedėjos ir auklėtojos, kurioms jų darbas yra ne dirbančiojo žmogaus etato ir jo teikiamų maisto priedų reikalas. Apie kitų v. darželių vykdomą kalbinį lavinimą gali liudyti proginiai vaikučių pasirodymai Kalėdų eglučių ir tautinių švenčių bei kitų iškilmių programose. Teko girdėti kelių kaimyninių stovyklų vaikų darželių ir pradinių mokyklų auklėtinių deklamavimą tokių iškilmių proga. Deklamavimas, matyt, buvo ir mokytojų, ir mokinių supras tas, kaip išmokto eiliuoto teksto „išpoterlavimas“ susirinkusiai publikai. Tokio nesąmoningo, blogai intonuojamo ir liurbiškai dąrkomo lietuviško žodžio nesu dar iš vaikų nekaltų lūpyčių girdėjęs. Kokie skaitytojai, deklamatoriai ir kalbėtojai iš pradinių mokyklų ateina į pirmąją gimnazijos klasę, galite kolegos patys liudyti, ir manau, kad atskira charakteristika nėra čia būtina.

Apie gimnazijos darbą gyvojo žodžio ugdymo srityje leisime dar kartą nuskambėti A. Ašmanto žodžiams iš jau cituoto straipsnio: „Kiek universiteto praktika rodo, išmoks mokiniai, turbūt, tarti atskirus, negyvus žodžius bendrine tartimi — ir viskas. Sulygindami su rašomuoju žodžiu, pasakytume: išmoks linksniuoti, asmenuoti ir kitų atskirų žodžių, kaitymų — ir viskas. Tuo tarpu rašomojo žodžio kultūra eina žymiai toliau: mokoma sintaksės, stilistikos ir griebiamasi kitokių mokymo priemonių, kad tik rašinys galėtų būti sklandus, dailus — visiškai tobulas. Dirbame rašomajam žodžiui per visą gimnazijos kursą, kad tik mūsų rašinys būtų lengvai kitų su malonumu paskaitomas. Tuo tarpu sakomąjį žodį baigiame žemesnėse klasėse skaitymo pamokomis, kurios taip pat labiau rūpinas rašytinio žodžio supratimu ar dailumu, visai pamiršdamos tikrąją savo paskirtį — gyvojo žodžio kultūrą. Ir taip rašome ir rašome dailius rašinius. Bet nė vieno dailaus rašinio minčių nesistengiamo dailiai gyvu žodžiu pasakyti (aut. pabr.) Štai kur didelis mokymo šališkumas! Štai čia, pamatuose, ir yra viso to blogio šaknys, kurios ēda sakomojo žodžio kultūrą mūsų viešame gyvenime, kur be jokios jo kultūros išeiname“.

Kaip toli sunkesnės mokyklos darbo sąlygos yra dabar, atsidūrus tremtyje, lyginant su tomis, kuriose dirbome, kai šie cituotieji žodžiai buvo rašomi, taip toli esame atsilikę ir nuo tos padėties, kuri tais žodžiais buvo pavaizduota. Ir mokyklos vargana medžiaginė buitis, ir mokinio pasirengimo lygis (atsiminkime tik vieną dingusį 1944—45 m.m. laikotarpį, nemindami šimtų individualių nesėkmės ir atsilikimo priežasčių), ir mokytojo, kaip stovyklinės bendruomenės nario ir ištikimo profesijai inteligento, darbo sąlygos — visa yra pakitęje blogon pusėn. Tų pakitimų iliustruoti nėra čia jokio reikalo. Padėtis mums yra pakankamai aiški. Ir štai kaip tik dėl to, kad medžiaginė mokyklos buitis labai prasta, kad vadovėlių ir literatūros stingame ir kad mokinių pasirengimas yra su didelėmis spragomis

— reikia mums pasukti darbo svorio centrą į gyvojo žodžio sritį. Gyvojo žodžio kultūra sunkesnė, bet ji turi būti jaunimui patrauklesnė. Jeigu be gerų mintių ir sklandžių sakinių, kurių reikalaujame rašiniuose, sakomojo žodžio atveju reikalinga mokėti ir sugebėti valdyti savo balsą ir kartu kurti gražias mintis sklandžiais sakiniais, tai netgi ir tokie pakelti reikalavimai nenubaidys kartą pažadinto mokinių intereso. Tegul mokinys žinos, kad gyvojo žodžio kūryba yra istoriškai pirmesnė būvusi ir kad jos esimas jau yra tikras laidas rašto kalbinei kultūrai, — jis nesibaidys daugiau šia kryptimi padirbėti, kad savyje laimėtų ne būtinai oratorių, bet kultūringą gyvojo žodžio sakytoją. Jaunesnėse klasėse pakanka paties mokytojo pasirinktos darbo linijos ir duodamų reikalavimų. Vyresnėse kiek sunkiau. Čia daug svertų gyvojo žodžio triumfas, nors kartą nugirstas iš viešosios tribūnos, iš scenos ar estrados. Daug reiškia pavyzdgingai tariamas gyvasis žodis dramos spektakliuose. Tokiais atvejais geras aktorius, žodžio burtininkas, yra galingas mokytojo-lituanisto talkininkas. Dar Lietuvoje 1939 metais esu bene „Gimtojoje Kalboje“ siūlęs Švietimo Ministerijai pasirūpinti, kad būtų pagamintos kelios patefono plokštelės su gero aktoriaus įkalbėtais mūsų poezijos ir prozos pavyzdžiais tiek pavyzdingos tarties, tiek ir estetinio pasigėrėjimo reikalui. Deja, tiek mano, tiek kiti panašūs balsai nebuvo išgirsti ir įvertinti. Taigi, kaip tuomet, taip juo labiau dabar pats mokytojas pradinėje mokykloje ir mokytojas-lituanistas gimnazijoje yra tas asmuo, kuris turi mėginti pats savo rūpesčiu ir pastangomis nugalėti kliūtis ir iš negalimo padaryti galimą.

Taigi, priartėjome metodinę kalbamojo dalyko pusę. Prieš išsitarimas dėl mokymo būdų ir priemonių, panaudotinų gyvojo žodžio kultūrai kelti mokykloje ir už jos sienų, noriu paskatinti kolegas nesitenkinti savo mokyklos sienomis. Mokytojas lituanistas, net ir labiausiai nepalankiose stovyklinio gyvenimo sąlygose, bus respektuojamas savo srities autoritetas, jei tinkamai ir mokomai išnaudos progas kalbinei intervencijai ten, kur jis numanys reikalinga ar būtina. Tačiau, gimnazijos mokytojas-lituanistas, visiškai nevaidindamas neklaidingojo autoriteto, būtinai turi pradėti darbą nuo savęs, nuo pastangų išlyginti spragas ir nepriteklus savo paties žodžio kultūroje. Be to, jis būtinai turi būti gyvame kontakte su žemėniųjų laipsnių mokyklų pedagogais: pradinių mokyklų mokytojais ir vaikų darželių auklėtojais. Tik šitos kontaktas ir eventuali pagalba anų mokyklų pedagogams padės ir pačios gimnazijos siekiams uždaviniams.

VI. Jau minėjome, kad mokytojas lituanistas negali pats vienas izoliuotu būdu kultivuoti kalbinį dirvoną. Jam negali būti vistiek, kaip kalbama mokinių šeimose, vaikų darželyje ir pradinėje mokykloje. Jis taip pat negali būti abejingas lietuviškojo žodžio darymui viešose prakalbose, pamoksluose, scenoje ir visur ten, kur dalyvauja ir to žodžio klausosi mokyklinis jaunimas. Gerai nuteikta ir suorganizuota visuomeninė aplinka jau per pusę palengvina mokytojui darbą klasėje. Bendruomenės sudominimas pedagoginiais klausimais, pačios jos organizacijos „supedagoginimas“, t. y. palenkimas auklėjimo ir auklėjimosi dvasiai, yra jau atskira totalinės pedagogikos problema, išeinanti iš mūsų temos ribų.

Imdamiesi bent trumpiausiais bruožais aptarti pagrindinius veiksmus gyvojo žodžio kultūros ugdymui mokyklos sienose, sustojame ties pačiu pirmuoju ir efektingiausiuoju pavyzdžio veiksmu. Neginčijamai geriausias būdas gerai tarčiai ir kalbėsenai ugdyti yra paties mokytojo kalba. Jį mokiniai nuolat girdi ir iš jo mokosi. Tačiau proginių mokytojo patalsų mokinių kalbai nepakanka. Vaikų darželiuose ir pradinėse mokyklose reikalingos planingai vykdomos ypatingos klausymo ir kalbėjimo pratybos, kad vaikų ausys įgytų galią pagauti kintančius kalbos garsų niuansus tiek tartyje, tiek ir balso intonacijoje, o kalbos padargai būtų miklinami klusniai vykdyti klausos kontroliuojamą kalbėseną. Tokių pratybų nereikia vengti per visus pradinės mokyklos metus. Tačiau ir čia nereikia leisti iki kraštutinumų, kad vaikai nebūtų varginami dažnomis pratybomis. Tai, kas čia iš esmės taikoma pradinei mokyklai, negali būti pamirštama ir gimnazijoje, nes tokių pratybų momentai yra galimi ir pirmųjų dviejų klasių programose rėmuose.

Dar viena svarbi pastaba tokių pratybų proga. Tokiomis „savės klausymo ir kalbėjimo“ pratybomis laikytini visi momentai, kada yra kas skaitoma, deklamuojama ar pasakojama. Pagrindinė geros pažangos sąlyga yra sugebėjimas klausytis savo paties balso ir tariamo žodžio. Be kalbinės autokontrolės jokia žymesnė pažanga šioje srityje neįmanoma. Reikia pačiam mokytojui mokėti ir mokinį išmokyti klausytis savo paties žodžio ir, norėčiau pabrėžti, gėrėtis juo. Kad ir tai atrodo kiek perdėta ir snobiška, bet, giliau pasvarčius, teisinga. Kas girdėjo prancūzų radijo pranešėjų ar kai kurių paskaitininkų kalbą, tas, turbūt, sutiks su mano tvirtinimu, kad jų kalboje yra juntamas gėrėjimasis savo paties tariamais žodžiais, jų melodingu skambesiu. Tą patį galima tvirtinti ir apie kitų tautų radijo kalbą. Lietuviškuoju tokio kalbėto pavyzdžiu mums gali būti ilgametis Lietuvos radijofono programos vedėjas poetas Kazys Inčiūra. Nieko nenoriu perdėti, tvirtindamas, kad lietuviškojo žodžio meilė negali būti kažkokia abstrakti ir anemiška: ji turi būti labai konkreči ir reiškiamą pirmoje eilėje paties kalbėtojo tariamų žodžių meile ir gėrėjimusi jų garsų sąskambiais bei balso melodija. Tuo keliu eidami patys darysimės geresni oratoriai ir auklėsime mūsų jaunimą tam pačiam reikalui.

Tų pratybų metu reikia stebėti, kas mokinių kalbai ir kalbėsenai labiausiai prikiština. Kalbos žodynines klaidas galima rinkti ir žymėti užrašų knygutėse. Su kirčio bei priegaidės ar balsių bei dvibalsių tarimo klaidomis galima kovoti ne vien tuoju pat teikiamomis pastabomis, bet ir ypatingomis gerai grupuotomis tarties dalykų sieninėmis lentelėmis. Tai nebūtinai turi būti sistematizuotos kirčiuočių lentelės. Jų būtų permaža ir jos nedarytų reikiamo efekto. Aš galvoju apie įgirusių kalbinių klaidų taisymo lenteles, pvz. paprasčiausią įrašą kartono gabale: „Mašina — mašinà“ ir pan. Tatai padėtų atitinkamų klasių mokiniams vaduotis iš tarties klaidų ir . . . nuolatinių mokytojo pastabų.

Kitas geros kalbėsenos ugdymo būdas yra skaitymo, ypač deklamavimo pratybos. Šioms pratyboms gimnaziniame kurse yra medžiagos neperdaug ir tai tik jaunesnėse klasėse. Tačiau tai, kas skaitoma ir deklamuojama,

turi būti gerai įsijaučiama ir kiek galint tobuliau reiškama gyvų žodžiu. Mokytojas šiuo atveju gali būti atlaidus tik jau labai defektingos kalbės mokiniams, patekusiems į gimnaziją tik dėl to, kad nėra kur kitur jiems vietos ir darbo. Mokytojas turi visuomet laikytis dėsnio: kas gali būti paties mokinio pasakyta, būtina turi būti jo pasakyta. Mokytojo gausūs išvedžiojimai tada, kai mokiniai dalyko net ir gromulioti protu negauna, yra nusikaltimas jaunimo protinio budrumo ir aktingumo ugdymui, — kas jau besakytina apie kalbinį lavinimą! Yra pastebima, kad mokiniai poezijos dalykų atmintinį mokymąsi ir deklamavimą dažnai laiko savotišku jiems mokytojo duodamu „atgailos uždaviniu“. Graudu ir pikta tuomet klausytis tokių mokinių deklamavimo. Kiek daug sveria šiais atvejais tinkamas įjungimas panašių uždavinių į literatūros kursą, taip pat tinkamas įžanginis pokalbis ir įsijautimas į kūrinio turinį ir dvasią — čia netenka kalbėti. Tai eilinis literatūros metodikos klausimas. Kalbinės išraiškos atžvilgiu labai svarbu, kad pats mokytojas įstengtų mokėti mintinai deklamuoti bent būdingiausias poezijos ar dailiosios prozos ištraukas ir tuo imponuotų savo mokiniams ir patrauktų juos to paties mokytis.

Su pasigailėjimu tenka konstatuoti, kad vyresniųjų klasių mokiniai retai kuris moka įmanomai padeklamuoti anksčiau (I—IV kl.) išmoktuosius poezijos kūrinius. Anuos pamiršę, naujų dėl laiko stokos nebesimoko, ir taip gimnazijos abiturientas išeina į pasaulį su tam tikrų literatūrinių faktų ir datų žiniomis, bet be reikiamos iliustracinės atramos ir, horribile dictu, dažnai be meilės ir reikiamos pagarbos gimtosios kalbos poezijai ir apamai literatūrai. Taigi ir čia peršasi išvada, kad ir vyresnėse klasėse nagrinėjami poezijos dalykai turėtų būti bent nedidelėmis ištraukomis išmokstami mintinai ir deklamuojami klasėse bei atitinkamomis viešomis mokyklinio gyvenimo progomis.

Mūsų visų laispių mokyklose retai kada naudojama arba ir visai nenaudojama dar viena mokomoji-auklėjamoji priemonė — diskusija. Nėra jau taip didelio reikalo laukti, kad gimnazijos mokinių literatūrinių būrelių surengtų literatūrinį teismą Zemaitės Petruį Kurmeliui. Tą galima padaryti ir klasėje, tinkamai suskirsčius problemą klausimais ir suintrigavus mokinius. Nevengtina taip pat savitarpinė mokinių savarankiškų rašinių kritika, kuri gali kilti, aptariant rašinius ne tiek klaidų, kiek turinio problematikos atžvilgiu. Tokios mokinių diskusijos galimos jau nuo jaunesniųjų (II—III) klasių pradedant, ir joms verta skirti kad ir pusę pamokos laiko, jei tik tuo mokinių interesas dalykui pakyla ir, be to, gaunama progos minčiai ir žodžiui mīklinti.

Sutraukiant, kas augščiau pasakyta, tenka pakartotinai pabrėžti, kad gyvojo žodžio lavinimui:

1. mokytojo kalba yra pavyzdys;
2. atskiros gražaus kalbėjimo pratybos lavina ausį ir burną taisyklingos ir gražios kalbės reikalui;
3. būtina naudotinos literatūrinio skaitymo ir deklamavimo pamokos, kurių nereikia šykštėti ir vyresnėms klasėms;
4. mokytojas-lituanistas turi susilaukti paramos iš visų savo bendradarbių mokytojų; taip pat jis turi išeiti drąsiai su savo nepalenkiamais

reikalavimais į bendruomenės viešumą, iš anksto organizuodamas palankią savo reikalui dvasinę aplinką.

Be to, reikia kiek galint visur didesnio lituanistų aktingumo. Mums priklauso ir knygų bei laikraščių kalbos klausimu neabejojamai svarūs žodis. Tik čia mes patys turime būti aktingesni, ypač jei esame Lietuvių Kalbos Draugijos nariais. Kokia forma turi reikštis tas aktingumas, nėra šios paskaitos temos dalykas.

Mums įsidėmėtina dar viena nemenkta, mano išmanymu, smulkmena. Rašytojų ir gyvojo žodžio menininkų — aktorių bendradarbiavimas yra galimas ne tik scenoje ar literatūrinių vakarų forma. Tokių vakarų būta visos eilės. Dabar jie beveik nebepraktikuojami. Reikėtų, be tokių vakarų, paskatinti dar vieną literatūrinių rečitalių formą, būtent — gyvojo literatūrinio žodžio rečitalius. Tokį ketinimą turi žinomasis mūsų dramos aktorius Henrikas Kačinskas, šiuo metu mėginąs surinkti pačių būdingiausių mūsų literatūros kūrinių repertuarą. Su tokiu repertuaru jis galėtų apvažinėti bent jau mūsų mokyklines stovyklas, deklamuodamas mums brangų lietuviškąjį žodį. O kad gero sakytojo lūpomis ištartas žodis, ypač poėtinis, dažnai įgyja kitą, nelauktais sielos pergyvenimų niuansais turiningesnę ir spalvingesnę prasmę, galime patys paliudyti savo introspekcija ir patvirtinti platesniais ar siauresniais ekstrospekciniais stebėjimais.

Baigdamas savo čia išdėstytasias mintis, kviečiu kolegas lituanistus ir visus kitus mokytojus visomis išgalėmis veikti jaunimą ir visą visuomenę labiau pamilti ir pagerbti gyvąjį žodį. Radijo ir atomo energijos atpalaidavimo bei pritaikymo technikoje ir demokratijos nuoseklus, kad ir labai skausmingo žmonijai, įsiviešpatavimo visuomeninėje santvarkoje laikais gyvasis žodis vėl kopia į viešumos augštybes. Šią gyvojo žodžio renesansą ir mes turime aktingai pasitikti ir jame dalyvauti. Lietuviškasis žodis tik žmonių lūpose ir tai mylinčiose lūpose gyvens, veikdamas jo sakytojų širdis ir protus. Jo poveikis yra ir toliau bus galingiausias talpininkas tikram patriotizmui išlaikyti ir ugdyti.

P. S. Paskaita, skaityta Britų zonos augštesniųjų mokyklų mokytojų lituanistų ir fizikų-matematikų konferencijoje Neustadte a Rbge prie Hannoverio lituanistų sekcijoje 1947 XII 4.

V. Čižūno ciklo „Apie tautos būdą ir likimą“ naujo straipsnio šlamė numeryje nedėdame: N12-me bus jo „Tauta ir kalba“.

Redakcija

Anglų Zonos lietuvių kalbos ir matematikos-fizikos mokytojų konferencijos 1947 m. gruodžio 3-6 dienų Neustadte prie Hannoverio

NUTARIMAI

Gyvosios kalbos reikalu

Britų Zonos lietuvių kalbos ir matematikos-fizikos mokytojų konferencija konstatavo:

1. Gyvajam lietuviškam žodžiui mūsų mokyklose skiriama permaža dėmesio.

2. Švietimoji aplinka labai neigiamai veikia mūsų šnekamąją kalbą, o mokykla ir visuomenė rodo šiuo reikalu permaža atsparumo.

Ryšium su tuo konferencija nutarė:

1. Atsižvelgiant į tremties mokyklos darbo sąlygas, perkelti lituanistikos mokomojo darbo svorio centrą į gyvojo (sakomojo) žodžio sritį.

2. Prašyti visus kultūrininkus, ypač visus mokytojus, ateiti lituanistams į pagalbą, saugojant ir ginant mūsų šnekamosios kalbos grynumą ir taisyklumą visais atžvilgiais.

3. Kviesiti visus mokytojus lituanistus savo darbą koordinuoti, įstojant į Lietuvių Kalbos Draugiją.

Lietuviškų mokyklų lankymo reikalu

Britų Zonos lietuvių kalbos ir matematikos-fizikos mokytojų konferencija, konstatavusi, kad mūsų Bendruomenėje yra vienas kitas tautietis, kuris dar vis leidžia savo vaikus į kitataučių mokyklas, nors ir turėdamas sąlygas juos mokyti savose mokyklose, nutarė viešai deklaruoti šitokio mokymo žalą, nes tuo pažeidžiamas mokinio tautinės dvasios plėtojimas. Kartu konferencija nutarė prašyti L. T. B. Vyr. Komitetą atkreipti dėmesį į klausimą, ar tėvams, vengiantiems savų mokyklų, tinka toliau pasilikti L. T. B. nariais.

Kartu papeikiamas ir vaikų privatus mokymas namie.

Dėl vadovėlių ir bibliotekų

Britų Zonos lietuvių kalbos ir matematikos-fizikos mokytojų konferencija, apsvarsčiusi eilę einamųjų švietimo reikalų, nutarė prašyti švietimą tvarkančias įstaigas:

1. Paspartinėti ir labiau centralizuoti mokyklinių vadovėlių leidimą.

2. Padėti gimnazijoms steigti ir papildyti vietines bibliotėkėles, daugiau racionalizuojant esamų knygų paskirstymą ir prašant leidyklas siuntinėti gimnazijoms po vieną kiekvieno naujo leidinio egzempliorių nemokamai.

Mokinių keldinimosi reikalu

Britų Zonos lietuvių kalbos ir matematikos-fizikos mokytojų konferencija, apsvarsčiusi eilę einamųjų švietimo reikalų, nutarė prašyti Zonos Vyr. Inspektorių:

Padaryti žygių mūsų globėjų įstaigose, kad tais atvejais, kai dėl kurios nors stovyklos sumažėjimo joje buvusi gimnazija ar atskira klasė sulikviduota, būtų leidžiama likusiems mokiniams su tėvais persikelti į tas stovyklas, kur gimnazijos tebeveikia.

Mokytojų emigracijos reikalu

Britų Zonos lietuvių kalbos ir matematikos-fizikos mokytojų konferencija, apsvarsčiusi eilę pedagoginių ir kultūrinių klausimų, susietų su mokytojų dabartine būkle ir emigracinėmis problemomis, konstatavo:

1. Emigracijos sąjūdis yra apėmęs ir nemažą dalį mokytojų. Išvykę į kitus kraštus, mokytojai privalo sunkiu fiziniu darbu pelnytis kasdieninę duoną. Nuolatinis fizinis nuovargis atima minimalines sąlygas jų kultūrinei veiklai ir pakerta jėgas, kurios reikalingos ne tik dabarčiai, bet ir visos lietuvių tautos ateičiai.

2. Yra nemaža mokytojų, ilgai ir garbingai dirbusių švietimo darbą, kurie dėl amžiaus ar sveikatos lieka už emigracinių schemų ribų.

PRŪSAI IR JŲ KALBA

Kiekvienas inteligentas yra šį tą girdėjęs apie senovės prūsus, dabar jau išnykusius. Vienas kitas žino, kad jie buvo kažkokia lietuvių giminė. Bet jei jis nėra specialiai studijavęs istorijos ar lietuvių bei baltų kalbotyros, jis negalės tiksliau paaiškinti, kas jie iš tikrųjų buvo tokie, koks jų, o ypač jų kalbos giminystės santykis su lietuviais ir jų kalba. O tuo tarpu kiekvienam sąmoningam piliečiui dera pažinti savo giminaičius. Juoba, kad prūsų klausimą paskutiniaisiais laikais ima išnaudoti ir politikai. Po I-jo pasaulinio karo vokiečiai pradėjo įrodinėti, kad Maž. Lietuvoje, į vakarus nuo Nemuno, senovėje yra gyvenę ne lietuviai, bet prūsai, nors anksčiau vokiečių mokslininkai apskritai teigė, kad kairėje (vakarinėje) Nemuno pusėje, skalvių, sūduvių ir nadruvių srityse, nuo seno buvusios lietuvių sodybos. Kadangi prūsai buvusi atskira tauta, tai lietuviai neturi teisių į tas Maž. Lietuvos vietas, kur seniau prūsų (jų tarpe ir skalvių, nadruvių ir sūduvių) gyventa. Paliekant bendruoju istoriniu požiūriu prūsų klausimo nagrinėjimą istorikams¹⁾ bei proistorikams, čia nors bendrais bruožais paliesime prūsų kalbą. Susipažinsime su prūsų kalbos gyvatos raida ir prūsų bei lietuvių kalbų giminystės santykiais.

¹⁾ Mūsų istorikai, deja, šį klausimą labai maža tėra tyrę.

Atsižvelgiant į tai, konferencija nutarė prašyti švietimą tvarkančias įstaigas:

1. Vesti tikslią išvykstančiųjų mokytojų registraciją.
2. Emigracijoje atsidūrusius mokytojus, ypač tuos, kurie patys ar pagal įpareigojimą imasi kultūrinio darbo, paremti materialiai. Tokie paramos ypatinai reikalingi lituanistai, kaip tiesioginai lietuviškosios kultūros nešėjai ir saugotojai. Pereinamuojų laikotarpiu ypač atkreipti dėmesį į mokytojų šeimas, be vyrų pasilikusias Vokietijoje.
3. Morališkai ir materialiai paremti senus ir ligotus mokytojus, sudarant jiems sąlygas išemigruoti kartu su kitais tautiečiais.

Šios mokytojų konferencijos pageldavimu „Žingsnių“ žurnalas iš pareigos ir mielai išspausdina visus konferencijos nutarimus, pranešimus ir visas 9 paskaitas lietuvių kalbos, literatūros, auklėjimo, mokymo, matematikos ir fizikos temomis. Pabrėžiame, kad žurnalas ir atleis duos mokyklų bei pedagogikos ir įvairių mokslų temų rašinių, pravarčių mūsų lietuviškai mokyklai ir reikalingų mokytojam, mokiniams ir savivietai. Tad Gerbiamuosius Kultūros Darbuotojus prašome neatsakyti tals reikalais „Žingsniuose“ rašyti.

Pats konferencijos darbu aprašymas yra išspausdintas „Žingsniu“ N 11-12.

Redakcija

1. Prūsų kalbos šaltiniai. — Prūsų kalbai pažinti yra du šaltiniai, tiksliau sakant, dvi šaltinių grupės: 1. prūsų kalbos paminklai ir 2. istorinės žinios, anų laikų autorių bei dokumentų liudijimai.

Prūsų kalbos paminklų palyginti labai maža tėra likę. Seniausias jų yra vad. Elbingo žodynėlis, bene vokiečio parašytas, kuriame randame 802 žodžius. Kaip iš perrašymo klaidų matyti, tai yra nuorašas senesnio nuorašo, o pastarasis dar tolimesnio nuorašo. Galimas dalykas, kad žodynėlis buvo surašytas apie 1400 m. Antras prūsų kalbos paminklas yra nedidelis — 100 žodžių — žodynėlis, surašytas vienuolio Simano Grunavo Prūsų kronikoje (apie 1517—1526), kuriame randame įmaišytų, rodos, ir lenkiškų bei lietuviškų lyčių. Žodynėlio vertė mažina užrašytųjų galūnių iškraipymas arba net visiškai jų atmetimas. Didžiausi prūsų kalbos paminklai yra trys katekizmo vertimai: du 1545 m. ir vienas 1561 m. Pirmųjų dviejų autoriai nežinomi, o tretįjį vertė vokiečių pastorius Abelis Willis per prūsų vertėją. Antroje katekizmo prakalboje sakoma, kad prie vertimo buvę pritraukti ne tik patyrę to krašto vertėjai, bet ir tą kalbą suprantą žmonės, kurie iš dalies iš prigimimo ir tėvų išmokę prūsiškai, o paskui taip pat vokiškai ir lotyniškai. Kalbiniams tyrinėjimams svarbesnis 1561 m. katekizmas ne vien dėl to, kad jis yra didesnis, bet ypač dėl to, kad Willis yra žymėjęs ir kirčiuotųjų balsių ilgumus, todėl iš to galima susekti ir prūsų kalbos kirčio vietą, o dvibalsiuose priegaidę.

Be šių žodynų ir katekizmų prūsų kalbai nušviesti pasinaudojama įvairiuose šaltiniuose (dokumentuose bei kronikose) išlikusiais atskirais prūsų kalbos žodžiais bei sakiniais, taip pat tikriniais vardais — prūsų asmenvardžiais ir vietovardžiais.

Susikūrus vad. lyginamajam indoeuropiečių kalbų mokslui XIX a. pradžioje, apie prūsų kalbą daug kas yra rašę. Paskutiniaisiais laikais prūsų kalbos paminklus su įvadu ir gramatiniu apdorojimu išleido vokiečių kalbininkas R. Trautmannas (Die altpreußischen Sprachdenkmäler. Göttingen 1910), o naujiems tyrinėjimams pritaikytą prūsų kalbos gramatiką davė žinomasis latvių kalbininkas J. Endzelynas (Senprūsų valoda. Riga 1943; ir vokiškai, Altpreussische Grammatik. Riga 1944). Prūsų vietovardžius yra surinkęs ir aprašęs baltologas J. Gerulis (Die Altpreußischen Ortsnamen. Berlin und Leipzig 1922), o asmenvardžius R. Trautmannas (Die altpreußischen Personennamen. Göttingen 1925).

Istoriniuose šaltiniuose apie prūsų kalbą žinių labai maža, ir tos pačios tėra bendro pobūdžio, ko tiksliau ir konkrečiau nepasakančios. Apie prūsus bei jų kalbą vieną kitą žinią randame senovės rašytojų — ypač Tacito ir Ptolemajaus — raštuose. Mini prūsus ir viduramžio rašytojai: Kasiodoras, Jordanas, toliau Wulfstanas, Ibrahim-ibn-Jakubas,

Kanaparijus, Adomas Bremenietis (XI a.), rusų Nestoro kronika (XI a. galo ar XII a. pradžios), Vincentas Kadlubekas (XII a.). Nuo XIII a. atsiranda daugiau šaltinių ir žinių: popiežių raštai (XIV a.), kryžiuočių kronikininkas Petras Dusburgietis, Jonas Dlugošius (apie 1470). Vėlesniais laikais apie prūsus bei jų kalbą yra suteikę žinių M. Strykowski, Johannes Behmas, T. Lepneris, M. Pretorijus.

2. Prūsų kalbos gyvatos raida. — Kada prūsų kalba pradėjo atskirą savo raidos kelią, sunku pasakyti. Kaip vėliau pamatysime, spėjama, kad dar pačiais paskutiniaisiais amžiais prieš Kristų.

Jau istorinę žinią duoda romėnų istorikas Kornelijus Tacitas (I a. po Kr.), kuris mini dešiniajame „Svebų“ (t. y. Baltijos) jūros krante gyvenančius gintaro rinkėjus Aestiorum gentes, Jauniaus ir Būgos su lietuvinta lytimi — aisčius. Jo sekėjai ir kompiliatoriai — ostrogotų karaliaus Teodoriko sekretorius Kasiodoras (apie 550 m.) tas gimines vadiną Haesti, o VI a. gotų istorikas Jordanas Aesti vardu. Karolio Didžiojo biografas Einhardas (apie 800 m.) mini irgi Aisti, o remdamasis keliauninko Wulfstano (apie 900 m.) pasakojimu, Anglijos karalius Alfredas Didysis rašo apie Estes. Abu pastarieji autoriai kalba apie žmones, gyvenusius į rytus nuo Vyslos. Wulfstano Aesti tyrinėtojų laikomi prūsais, tačiau dėl Tacito bei kitų ankstybesnių autorių šio taip pat skambančio vardo kai kurių mokslininkų abejojama, ar jis iš tikrųjų žymėjo vėlesniusius prūsus, o ne kitą kurią (pvz. germanų) giminę. Vis dėlto įvairūs sumetimai tyrinėtojus verčia ir senuosius (Tacito ir kitų) aisčius paskelbti prūsais, t. y. laikyti vėlesniųjų prūsų protėviais. Pvz. archeologai pastebėjo, jog materialinė prūsų kultūra yra aisčių kultūros tęsinys. Tą pat rodo ir aisčių gintaras. Taigi ir patys aisčiai turėjo būti prūsų protėviai. Bent Wulfstano estai (Easten) yra tie patys vėlesnieji prūsai, kaip tai matyti iš jo duodamų vietovardžių ir papročių aprašymų, kurie sutinka su vėlesnio laiko prūsų vietovardžiais ir papročiais.

Apie pačią prūsų kalbą šie rašytojai maža ką tepasako. Juoba, kad nevienas jų žinias sėmė ne iš savo patyrimo ar tikrų pirmųjų šaltinių ir kartais realybę nekritiškai nusakė, savaip fantazija papildė. Mat, kritiška, mokslinė istorija tegimė tik XIX a. Tokiu būdu Tacitui aisčiai savo papročiais artimesni svebams, o kalba — britams (lingua Britannicae proprior). Bet to pranešimo nereikia suprasti raidiškai. Tacitas šio dalyko moksliai netyrė, net ne iš savo patyrimo kalba. Be to, kaip matyti iš jo kitų tautų aprašymų, Tacitas vienos tautos priklausymą prie kaimyninės nusprendavo ne iš kalbinių duomenų. Gal būt, Tacitas aisčių kalbą laikė daugiau artimą britų, bet ne germanų kalbai dėl tos jos ypatybės, kad tik germanų kalba tebuvo paliesta vadi. garsų perkaitos (Lautverschiebung).

Remdamasis Einhardu, aisčių vardą XI a. dar mini Adomas Bremenietis (1037). Po to šis vardas išnyksta.

Būgos nuomone, aisčiais vadinta tie šios giminės gyventojai, kurie gyveno Vyslos žemupyje, ties jau Wulfstano minimomis Estmere (vėliau Aismarės). Paskui aisčių vardu germanai pavadino aisčių (t. y. prūsų) valdžioje gyvenusią pietinę suomių giminę, šiandieninius estus.

Aisčių vardo reikšmė nėra išaiškinta. Kai kurie tyrinėtojai jį laiko germanų kilmės, sieja su anglosaksų *ast*, vidurinių amžių vokiečių žemaičių *eiste*, olandų *eest* „jauja, Darre“. Taigi, germanai būtų šiuos gyventojus pavadinę pagal jų paprotį žiemą gyventi jaujose. Jaunius su Būga laikė šį vardą mūsiškos kilmės žodžiu ir gretino su latvių *istnieks* „tikrasis giminaitis, Blutsverwandte“, sen. slavų *istu* „tikras“. Ila. graikų geografas Klaudijus Ptolemajus aisčių vardo nepažįsta, tačiau mini sūdinus (sūduvius) ir galindus (Galindai kai Soudinoi), slavėnų (venedų) kaimynus, gyvenusius Baltijos pajūryje, žemutiniu Vyslos paupiu, kurie, remiantis eilės tyrinėtojų vėlesniais pranešimais (Dusburgu), laikomi prūsais bei jų kiltimis. Galindai savo vardą bus gavę nuo galo: t. y. jais buvo pavadinti galiniai, prūsų žemės gale (vakaruose) gyvenę aisčiai. Iš dalies įmanoma šios kilties vardą siėti ir su galėti, galingas.

Vėliau iškyla ir prūsų vardas, su kuriuo bent lenkai nebus susipažinę anksčiau kaip IX amžiuje, nes tada jie būtų ėmę tarti *prusy*, o ne *prusy*. Ir iš tikrųjų tas vardas jau pasirodo istoriniuose šaltiniuose: IX a., rodos, jį (Bruzi) iškelia vad. bavarų geografas. X a. tą vardą (Brūs) mini ispanų žydas Ibrahim-ibn-Jakubas savo 965 m. kelionės po Vokietiją aprašyme. Iki XIII a. prūsų vardu tevardinama dalis šios giminės genčių. Iš Ipatijaus ir Petro Dusburgiečio kronikų Būga yra išvedęs, jog jų autorių tuo vardu vadinti pagudėnai, Pagudės (Pogesania) gyventojai. Tačiau prūsų vardas, ypač atokiau gyvenančių kaimynų, kartais buvo prikeriamas ir kitoms šios giminės gentims. Pvz. juo buvo vadinami (Adomo Bremeniečio) ir sembai (Sembos gyventojai) ²⁾.

Apie 1200 metus prūsų sienos šiaurėje ėjo Baltijos pajūriu ir Nemuno paupiu, rytuose paliai Nemuną, pietuose svyruojančios ribos su lenkais, o vakaruose Vyslos upe.

Prūsų vardo kilmė bei reikšmė nėra aiški. XIII a. prūsus nukariauja kryžiuočių ordinas. Per kovas jų daugis buvo išžudyta. XIII a. gale kai kurios rytinės prūsų žemės sritys — Galinda, Barta, Sūduva ir Nadruva — sako, likusios beveik be gyventojų. Likusieji prūsai, teisiškai bei ūkiškai pavėrgti ir, gyvendami tarp atvykusių vokiečių, ėmė vokiețėti, o rytinėje dalyje lietuvėti.

²⁾ V. Vileišis, Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje (1935) sako, jog iki XIII a. prūsų vardu buvę vadinami pamedėnai (pomesanai).

pietiniuose pakraščiuose lenkėti. Jų kalbą pradėjo labiau veikti vokiečių, lietuvių ir iš dalies lenkų kalbos įtaka.

XIV a. skelbiamas draudimas prūsams kalbėti savo kalba. 1310 m. vyriausiasis ordino magistras Zigfridas von Feuchtwangenas išleido įsakymą, draudžiantį prūsams verstis amatais³⁾ ir liepiantį kalbėti ne prūsiškai, bet tolydžio pratintis vokiškai.

Kryžiuočių ordino kronikininko Petro Dusburgiečio kronikoje (apie 1326) minimos šios prūsų žemės sritys bei jų gyventojai: Pamedė (jis rašo: Pomesania) su pamedėnais, Pagudė (Pogesania) su pagudėnais, Varmė (varmiai) su varmėnais, Notanga (Nathangia) su notangėnais, Semba (Sambia) su sembais, Nadruva (Nadrowia) su nadruviais, Skalva (Scalowia) su skalviais, Sūduva (Sudowia) su sūduviais, Galinda (Galindia) su galindais, Barta (Bartha) su bartais. Kulmo ir Liubavo sritys buvusios prieš vokiečių ordino atėjimą nusiaubtos. Kiti šaltiniai pamini tarp Liubavo ir Galindos Sasną (Sasinska albo Saska žemia), kur Neidenbergo ir Osterodės apskritys. Petras Dusburgietis sako, kad kiekvienoje šių sričių gyvenusį atskira „tauta“ (natio).

Ilgainiui nevienur ir prūsų asmenų vardai (pvz. vizitacijos aktuose) užleidžia vietą vokiškiems bei krikščioniškiems. Pagal 1425 m. Sembos (Samland) vyskupo Michaelio ediktą prūsai buvo vėčiami vadintis krikštytaisiais vardais. XVI a. viduryje protestantų mokslui prūsų tarpe skleisti išleidžiami iš viso trys prūsiški spaudiniai — minėtieji katekizmo vertimai į prūsų kalbą (1545, 1561).

Iš dalies šie katekizmai ir kai kurie kiti liudijimai rodo, kad bent iki XVI a. vidurio daugelis prūsų nemokėjo dar vokiškai. Pvz. Karaliaučiaus kunigas ir buvęs Leipzigo Tomo mokyklos rektorius 1535 m. rašo, kad maža sūduvių tesuprantą vokiškai. C. Hennenbergeris pasakoja (1595), kad gintaro meisteris Joh. Fuchs (miręs 1567) Mertenio Windtmuellerio (1564 m. tapusio miesto tarybos nariu Kneiphofe, kuris lietuviškai, sako, Knypave vadinęsis) garbei pakvietęs 10 šokėjų sūduvių, kurių nė viena nemokėjusi vokiškai. XVI a. antroje pusėje daug kur prūsiškai nemokančių ar nepakankamai temokančių kunigų pamokslai buvo sakomi per vertėjus. Pvz. Sembos srityje 1569 m. tik vienoje vietoje (Juditten prie Karaliaučiaus) išsi-versta be vertėjo. Tuo tarpu Wargen, Schaken, Postnicken, Caymen buvę apmokami vertėjai. Rudau, Pobethen, St. Lorenz, jei kunigas nemokąs prūsiškai, reikia laikyti vertėją. Dar XVI a. gale net vakarinėje Prūsų dalyje, Pamedėje, vokiečių tarnai nebus mokėję vokiškai. Tai liudija grafo (Burggraf) Christoforo iš Dohnos (gim. 1593) maždaug 1620 m. pastaba: kai jis buvęs dar vaikas, namų šeimininkės šei-

³⁾ Prūsai buvo vietoj to vertėsimi imtis žemės darbo, nes jie žemę geriau dirba, negu kolonistai vokiečiai bei lenkai.

mynos (tarnų) reikalui turėjusios suprasti tris kalbas — vokiškai, lenkiškai ir prūsiškai. Jo dėdė grafas Fabionas iš Dohnos jam pasakojęs, kad kai grafas Melchioras von Rodern 1581 m. atsilankęs Dohnoje (Mohrunge), jis stebėjęsis prūsų kalba. Taigi apie 1581 m. net vakariniame Prūsų kampe, Pamedėje, prūsų kalba dar buvo gyva. Gerulis čia pabrėžia, kad jei to grafo kūdikystės metu, maždaug apie 1590 m., prūsai tarnai dar nebuvo dvikalbiai, tai dar bent apie 1620 m. prūsų kalba ten turėjo būti vartojama šalia vokiečių kalbos.

Vis dėlto jau XVII a. prūsų kalba ima sparčiai nykti, ypač vokiečių kalbos slopinama. Tas nykimas jau turėjo būti gerokai pažengęs ir XVI a. gale, jei po 1561 m. nebebuvo leidžiama prūsiškų knygų. Karaliaučiaus universiteto profesorius Johannes Behmas, J. Rėzos „Psaltero Dawido“ (1625) prakalboje kiek perdėtai sako, jog prūsų kalba tik kai kurių dar vartojama Fischhausene, Šakių, Labguvos apylinkėse ir prie Kuršių marių.

1684 m. Hartknochas rašo, kad nesą nė vieno kaimo, kuriame visi žmonės suprastų prūsų kalbą, tačiau šen bei ten tokių suprantančių pasitaiką.

Po to greitai prūsų kalba išnyko. Petrapilyje esančiame antrojo prūsų katekizmo vertimo (1545) egzemplioriuje yra apie 1700 m. įrašyta pastaba, kad senoji prūsų kalba esanti pranykusi; 1677 m. kuršių kopose tebuvęs vienas senas žmogus, jau miręs, kuris ją mokėjęs; tačiau gali būti, kad ten tokių mokančių dar esą.

Nors apie 1700 m. prūsų kalba apskritai jau buvo išmirusi, bet galėjo būti atskirų šeimų, kurios keliasdešimt metų dar po to bent namie, savo tarpe, ta kalba kalbėjo.

Šiandien prūsų vardu vadinami visai svetimi, ne baltų (aisčių), bet germanų giminės žmonės, vokiečiai. Taigi prūsų vardas pasisavintas kitos tautos ir jos vėliau net išplėstas. Šiandien prūsų vardą nešioja ne tik tie vėlesniųjų laikų vokiečiai, kurie įsikūrė senosiose prūsų sodybose (vad. Rytų ir iš dalies Vakarų Prūsusoje), bet ir toli už jų: mat, plečiantis naujai Prūsijos valstybei, ir tolimesnieji už senosios prūsų žemės esą plotai liko tuo pačių Prūsijos bei prūsų vardu pavadinti.

3. Prūsų kalbos santykis su lietuvių kalba. — Šiandien nėra abejonių, kad prūsai priklauso baltų (Jauniaus ir Būgos terminu — aisčių) šakai, t. y. kad kadaise prūsai, lietuviai, latviai, taip pat kuršiai, žiemgaliai ir sėliai, buvo vienos tautos žmonės ir kalbėjo viena kalba. Tačiau dabar iš tų baltų tėra išlikę lietuviai su latviais, virtę atskiromis tautomis, kalbančiomis atskiromis kalbomis. Jei panašus istorinis likimas būtų tekęs ir prūsams ir jie šiandien būtų dar gyvi, prūsai būtų irgi atskira tauta ir kalbėtų atskira kalba. Tačiau kitas klausimas,

ar prūsai buvo atskira tauta su atskira kalba jau tada, kai jie dar nebuvo išnykę, XVI—XVII a., o ypač dar anksčiau. Gal tada prūsai tebuvo baltų kiltis, kalbanti lietuvių kalbos tarme, sakysime, panašiai kaip augštaičiai ir žemaičiai kalba atskiromis lietuvių kalbos tarmėmis?

Ar prūsų kalba buvo tada atskira kalba ar tik lietuvių kalbos tarmė, kaip kai kieno teigiama, priklauso ir nuo to, ką laikysime tarme, o ką atskira kalba. Tarmės ir kalbos sąvokos yra lygtinės (reliatyvios). Viena, jų dviejų skirtumas priklauso nuo laiko: kas seniau tėra buvę tik tarmės, ilgainiui išvirto atskiromis kalbomis, kad ir tokios lietuvių ir latvių kalbos. Antra, sveria čia ir suprantamumas: tarmėmis vis dėlto galima susikalbėti, o atskiromis, nors ir artimos giminės, kalbomis apskritai jau ne (pvz. lietuviai su latviais, ypač kalbiškai specialiai nelavinti, ištisiniame ilgesniame pasikalbėjime vieni antriems daugiau bus nesuprantami kaip suprantami). Nors ir čia yra svyravimų: kartais ir atskirų tarmių atstovai negali susiprasti (pvz. šiaurės vokiečiai su pietų vokiečiais). Apskritai tarmę atskira kalba paverčia laikas, kuris ją ilgainiui nutolina nuo kitos tarmės, padaro beveik nesuprantamą; bet, be to dar, ir skirtinga praeitis, kultūra, politinis atskirumas. Tad ką šiuo požiūriu galime pasakyti apie prūsų kalbą?

Istoriniuose šaltiniuose apie prūsų kalbos giminystę teuztinkame labai maža ir tik bendrų, ne labai tikslų žinių. Lenkų kronikininkas Jonas Dlugošius savo apie 1470 m. parašytoje Lenkijos istorijoje sako, jog esą galima aiškiai pastebėti, kad prūsai ir lietuviai su žemaičiais buvę vienos kalbos, kilmės ir papročių. Bet Mathias Miechovita (1523) pažymi, kad prūsai, jotvingiai, lietuviai su žemaičiais ir latviai (Lotihagali) turį atskiras šnekas (linguagias); nors kalba esanti ta pati, vis dėlto vienas kito ištisai nesuprantą, jei kas nesąs po tuos kraštus bastęsis (Et horum quanquam eadem sit lingua, unus tamen non plene alterum intelligit, nisi currens et qui vagus est per illas terras). Taip pat ir Simonas Grunavas Prūsų kronikoje (apie 1517—1526) rašo, jog reikią manyti, kad prūsai turį atskirą kalbą, kurios lenkai visai nesuprantą, o lietuviai labai maža, nors pats prisipažįsta tik keletą žodžių temokėjęs prūsiškai. 1545, 1561 m. prūsų katekizmų vertimų prakalbose prūsų ir lietuvių kalbos laikomos atskiromis. Bet hercogas Albrechtas savo 1546 ir 1560 m. stipendijų statutuose, atrodo, prūsus lyg aiškiai neatskiria nuo lietuvių. Mozūras M. Strykowski savo 1582 m. Karaliaučiuje išleistoje kronikoje rašo, kad senieji prūsai ir lietuviai buvusi viena tauta. Panašiai atsiliepia apie prūsų kalbą ir du Maž. Lietuvos amžininkai kunigai Lepneris ir Pretorijus. T. Lepneris savo knygoje (Preussische Litauer), parašytoje apie 1690 m.,

sako, jog lietuviai ir prūsai esą vienos kilmės, nes jų kalbos esančios labai vienodos; tai galis pastebėti kiekvienas, kas gerai mokąs lietuviškai. M. Pretorijus, gyvenęs tuo metu, kada prūsų kalba dar nebuvo išmirusi, savo rankraštyje „*Deliciae Prussicae*“, parašytame apie 1698 m., kurio svarbesnės ištraukas išleido W. Piersonas, plačiau nagrinėja prūsų kalbą. Pažymėjęs, kad katekizmai į prūsų kalbą buvę labai blogai išversti, prieina išvadą, jog prūsų kalba tegalėjusi būti ta pati nadruvių arba Prūsijos lietuvių kalba. Jis t. k. rašo: senovės prūsų kalba negali būti jokia kita kalba, kaip dabartinė nadruvių arba prūsų lietuvių, tik vienoje kitoje vietoje savo tarime krypstanti į prieinančius rusus, lenkus, ar vokiečius, bet tai nedaro jokios naujos ir kitos kalbos. „Lietuvių ir dabartinė nadruvių, sūduvių ir skalvių kalba yra buvusios viena kalba, kiek, ir tai labai maža, tesiskirianti tarime taip, kad visuomet viena kitą galima suprasti.“

Taigi šios bendros įvairių laikų pastabos, iš dalies viena kitai priešingos, specialiau ir tiksliau prūsų ir lietuvių kalbų giminystės santykių nenusako. Todėl tenka kreiptis į pačius prūsų kalbos paminklus ir tai mėginti iš jų spręsti.

Tačiau čia tuojau kyla klausimas, kiek tais paminklais galima pasitikėti, kad jie tikrai atvaizduoja gyvąją prūsų kalbą. Įžymiausi kalbininkai sutinka, kad tų paminklų kalba yra net labai bloga, sudarkyta. Sakysime, didžiausio ir svarbiausio paminklo — 1561 m. Willio katekizmo vertimo — sintaksė yra pažodinis vokiečių originalo sekimas; be to dar giminės, skaičiai, linksniai ir to paties žodžio lytys tiesiog maišomos kaip pakliūva. Pvz. vokišką posakį „*Den Hausherrn und Hausfrauen*“ Abelis Willis verčia *Steimans Buta Rikiāns bhe Buttas waispattin*. Lietuviškai būtų tokia sintaksė: *ši tiems buto ponus bei buto ponia*. Arba stas „šitas“ Willio rašomas: *steises, stesses, steisei* (kirtis dvib. ei pirmoje dalyje), *steisei, steise, stessei, stesse, steisin, steisan, steison*. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad anuo metu tokia buvusi bimirštanti gyvoji prūsų kalba. Bet J. Gerulis teisingai pastebi, kad čia kaltas vertėjas, vokiečių Willis, kuris gal tik šiaip taip galėjo prūsiškai susikalbėti, bet tų žinių jam nepakako sąryšingam literatūriniam darbui. Negalima sutikti, kad XVI a. viduryje prūsų kalba būtų buvusi taip sudarkyta, jei, kaip matėme, dar prieš pat pirmojo katekizmo spausdinimą nedaugis sūduvių temokėjo vokiškai, o dar kiek anksčiau nemaža prūsų vokiškai visai nemokėjo. Tuo tarpu lietuvių kalbos paralelė Maž. Lietuvoje rodo, kad ir nykstanti kalba neturi tokio mišinio gramatikoje. Gerulis pabrėžia, kad apie 1850 m. Donelaičio tėviškėje Tolminkiemyje lietuvių kalba jau buvo išmirusi, bet 100 metų anks-

čiau didysis lietuvių dainius gramatiškai laisvai ir taisyklingai kūrė savo poeziją. O tuo tarpu turėtų išeiti, kad A. Willis 1561 m., t. y. irgi maždaug 100 metų prieš prūsų kalbos išnykimą, turėjo versti tokių gramatinių formų mišiniu. Belieka pripažinti, kad jis toli gražu gerai nemokėjo gyvosios prūsų kalbos ir ją sudarkė.

Tačiau ne tik Willio katekizmas, bet taip pat ir kiti prūsų kalbos paminklai, svetimųjų rašyti, gerai neatvaizduoja prūsų kalbos. Tas pats tenka pasakyti ir apie prūsų vietovardžius ir asmenvardžius. Note Gerulio, šie vardai buvo vokiečių ausų išgirsti, vokiečių liežuvio ištarti ir pagal ano meto vokišką manierą užrašyti. Todėl neretai sunku pasakyti, kas čia tikrai prūsiška, skirtinga nuo lietuvių bei latvių kalbų, o kas iš tikrųjų priklauso vokiečio užrašytojo įtakai bei savotiškai rašybai. Kad tokių iškreipimų, ir kartais labai didelių, būdavo, matome kad ir iš lietuviškų vietovardžių, užrašytų ano meto kryžiuočių kronikose ir dokumentuose. Pvz. XIV a. kelionių aprašymuose (Wegeberichte) rašoma Swintappe (=Šventupis ar Šventoji, čia appe „upė“ prūsiška lytis, matyt, iš prūsų tarimo užrašyta), Thowaise (= Dubysa). Juwer (= Jūra) ir t.t.; Šešupė senuosiuose vokiečių dokumentuose rašoma: Suppa, Suppe, Czuppa...

Taigi tokie prūsų kalbos paminklai nėra autentiški, ir jais tenka remtis labai atsargiai. Jų sintaksė yra visiškai vokiškosios sekimas, o tartis bei formos (žodžių kaitė ir daryba) neretai iškreiptos. Daug sunkiau panašiai teiškreipiamas žodynas. Vis dėlto kalbininkas ir iš šių paminklų gali išlukštenti lyčių, kurios bent iš dalies leidžia suvaikyti tam tikrą prūsų kalbos dėsningumą.

Tarp prūsų kalbos iš vienos pusės ir lietuvių bei latvių iš antros, be aiškių bendrumų, matome iš tų paminklų ir nemaža skirtumų ir garsų, ir formų, iš dalies ir žodyno srityje. Štai keli pavyzdžiai: pr. deiws; lie. Dievas, la. Dievs; pr. deiwans; lie. la. Dievus (dg. ga.), pr. tebbei; lie. tau (tavie), la. tev; pr. yduns (ėduns); lie. ėdės (iš ėdens), la. ėdis; pr. emnes; lie. vards, la. vards. Taip atsiskirdama, prūsų kalba rodo kai kuriais atvejais daugiau bendrumų su slavų, iš dalies ir germanų kalbomis, pvz. assanis „ruduo“, insuwis „liežuvis“, twais „tavas“, tebei „tau“; ains „vienas“, sasnīs „kiškis“, newins „devintas“ ir t.t.

Tokiu būdu išsiziūrėję į prūsų kalbos paminklus, turime sutikti, kad tuo metu, t. y. XV–XVI a. (vietovardžių ir asmenvardžių turime užrašytų ir XIII–XIV a.) prūsai bus kalbėję kalba, kuri gerai skyrėsi nuo to meto lietuvių ir latvių kalbų. Paskaitę 1545, 1561 m. prūsų ir 1547 m. lietuviškąjį Mąžvydo katekizmą, matome aiškų skirtumą; prūsų

katekizmas mums tik atskirais žodžiais ir retais sakiniiais tėra suprantamas. Ano meto latviškieji tekstai artimesni lietuvių kalbai negu prūsiškieji. Kadangi tų pirmųjų (XVI a. antrosios pusės) rašto paminklų latvių kalbą laikome atskira kalba, tai ir to laiko prūsų kalbą juoba turime laikyti atskira kalba, o ne paprasta lietuvių kalbos tarme.

Jei XVI a. prūsai jau kalbėjo atskira kalba, tai vis dėlto anksčiau jie su lietuviais (tiksliau su lietuvių latvių protėviais) yra kalbėję viena kalba, o paskui tos pačios (baltų) kalbos atskiromis tarmėmis, tik vėliau teišvirtusiomis atskiromis kalbomis. Kada tai atsitiko? Kada prūsai ėmė kalbėti jau atskira kalba? — Kai kas, tiesa, ne iš kalbininkų, yra linkęs manyti, kad prieš vokiečių ordino atėjimą (pvz. XIII a.) prūsai bus kalbėję ta pačia lietuvių kalba. Bet mes apie tuos ankstyvesnius laikus, net XIII—XIV a., nieko tikslaus negalime pasakyti, nes iš to meto neturime ištisinių sąryšingų prūsų kalbos paminklų. XIII—XIV a. prūsų tikriniai vardai čia nedaug tepadeda. Note R. Trautmanno, lietuvių ir prūsų tikriniai vardai XIV—XV a. maža tesiskiria; skirtumai ne principiniai, pasireiškia tik atskirais atvejais. Apie prūsų kalbos išsiskyrimą iš bendrosios baltų prokalbės ir vartimą atskira kalba tenka spręsti aplinkiniais keliais ir pasitenkinti spėjimais.

Kadangi latvių tarmė nuo lietuvių yra galutinai atsiskyrusi ir virtusi atskira kalba XIII a. pradžioje, tad juoba tuo metu atskira kalba turėjo būti išvirtusi ir prūsų tarmė, nes ji lietuvių kalbai dar tolimesnė negu latviškoji. Bet kada prūsų kalba atsiskyrė nuo lietuvių bei latvių (vad. rytinių baltų), kurių dviejų protėviai maždaug iki VIII—XII a. yra kalbėję viena kalba, vad. rytine baltų tarme, arba bent maža viena nuo antros tesiskyrusiomis tarmėmis? Šitie rytiniai baltai mažiausiai bent keletą amžių prieš VIII a. prasidedant atsiskyrė nuo prūsų, arba vakarinių baltų. Kada bendroji baltų kalba (arba prokalbė) ėmė skilti į šias dvi rytinių ir vakarinių baltų šakas, vėl tiksliai nežinome, bet tik apytikriai spėjame. Būga manė, kad IV—III a. prieš Kristų tos dvi šakos bus išsiskyrusios, ir vakarinė (prūsinė) baltų tarmė nuo tol ėmė tolydžio tolti, kol pagaliau pavirto atskira kalba. Kai kurie kalbininkai maždaug šiai datai ir pritaria, sakydami, jog bent geležies amžiaus pradžioje (V a. pr. Kr.) baltai turėjo būti dar kalbiškai nesuskilę, nes jie praminė bendru žodžiu geležį (prūsiškai gelso, lie. gel(e)žis, la. dzelzs) ir plieną (pr. playnis, lie. plienas, la. pliens). O kadangi II a. po Kr. Ptolemajus mini atskiras prūsų kiltis (galindus ir sūduvius), vadinasi, ir patys prūsai savo tarpe suskilę atskiromis kiltimis, tai maždaug V a. pr. Kristų nebūsianti perankstyva baltų prokalbės skilimo data. Bet šitas įrodinėjimas nėra labai tvirtas skilimo laikui nustatyti. Pirmiausia, archeologai sakosi geležį Prūsijoje terandą III—II a. pr. Kr., o rytiniuose baltuose

vėliau — II a. po Kristaus. Jei iš tikrųjų baltai nebūtų geležies pažinę anksčiau kaip III—II a. pr. Kr., kada ji iškasenose užtinkama, tai jie dar III a. pr. Kr. nebūtų ir suskilę. Tačiau geležies radinių rytinių baltų iškąsenose nebuvimas galėtų rodyti, kad šie geležies bei plieno dar nepažino, o jų vardus lietuviai ir latviai galėjo vėliau pasiskolinti iš prūsų, kurie, su šiais metalais anksčiau susipažinę, ir vardus jiems galėjo patys vieni praminti. Tuo atveju lietuviai ir latviai jau III—II a. pr. Kr. nebūtų kalbėję viena kalba su prūsais, būtų jau anksčiau nuo pastarųjų atsiskyrę. Kai kurie kalbininkai net taria esant įmanoma, kad rytiniai baltai nuo vakarinių (prūsų) gali būti ėmę skirtis žymiai anksčiau — gal net antrame tūkstantyje metų prieš Kristų. Bet tai, žinoma, tėra vienas spėjimas, remiamas daugiausia tuo, kad tarp vakarinių ir rytinių baltų kalbos yra palyginti didelis skirtumas; tačiau tam skilimo laikui neturime neabejotinų įrodymų. Gal tą spėjimą paremia ir archeologai, kurie sakosi baltus skylant į vakarinę ir rytinę šaką iškąsenose pastebį jau net nuo žalvario amžiaus pradžios (apie 1500 m. prieš Kr.). Jau naujuoju žalvario (1500—500 pr. Kr.) amžiumi esą galima pastebėti pirmuosius vakarinių baltų (sembų-notangų, sūduvių, galindų ir kuršių) kilčių daigus, kurie aiškiai išsiskiria senuoju geležies amžiumi (I—IV a. pr. Kr.). Kaip žinia, ir Ptolemajus II a. pr. Kr. jau pamini galindų ir sūduvių vardus. Tačiau iškąsenų bei materialinės kultūros skirtumai nėra tas pats, kaip kalbos skirtumai, bent nieko tikslaus apie tuos skirtumus nepasako. Pvz. pagal C. Engelį iškąsenos rodančios, kad jau senajame geležies amžiuje pastebimi atskirų augštaičių ir žemaičių kultūrinių grupių daigai. Viduriniame geležies amžiuje (V—VIII a. po Kr.) šitas rytinių baltų skirstymasis kiltimis dar labiau išryškėjęs. Tačiau iš kalbos nemokame nuspręsti, kad pvz. VIII a. po Kr. augštaičiai jau būtų atsiskyrę nuo žemaičių ir ėmę kalbėti atskiromis tarmėmis. Didesni, pagrindiniai, šių dviejų lietuvių tarmių skirtumai tesusidarė XIV a. ar net XV a. pradžioje. Todėl ir tokio Ptolemajaus paminėjimas galindų ir sūduvių vardų kažin ar ką paaiškina dėl pačių prūsų kalbinio suskilimo. Juk Ptolemajaus galindai ir sūduviai / Galindai kai Soudinai / netiesiogiai sutapybinami su panašiai skambančiais Petro Dusburgiečio Galindite ir Sudowite, kurie šio kronikininko laikomi atskiromis prūsų kiltimis ar net tautomis. Petro Dusburgiečio terminai nebūtinai turi griežtą etnografinę, bet daugiau geografinę reikšmę. Tačiau jei XIV a. Petrui Dusburgiečiui sūduviai su galindais ir galėjo būti atskiros kiltys bei „tautos“, tai nebūtinai tas turėjo būti Ptolemajaus pranešimo metu (II a.). Pagaliau, jei II a. galindai ir sūduviai ir buvo atskiros kiltys etnografinę reikšmę, tai dar neaišku, kiek jos skyrėsi kalbiškai, nors archeologijos duomenys leidžia priimti ir tam tikrą dvasinės kultūros — tik vėl nežinia koki — skirtumą.

Taigi nors Būgos baltų skilimo data į vakarinius (prūsus) ir rytinius (lietuvius latvius ir kt.) ir kelia abejojimų, vis dėlto su apribojimais su ja tuo tarpu tenka sutikti. Vadinas, nuo pačių paskutiniųjų amžių prieš Kristų vakarinė baltų, arba prūsų, tarmė ne vėliau kaip iki XIII a. (greičiausia dar bent keletą amžių anksčiau) bus išriedėjusi atskira baltų šakos kalba.

Bet toliau iškyla klausimas, kodėl po 1561 m., trečiojo prūsų katekizmo pasirodymo, daugiau nebeleidžiama prūsų raštų, nors jų kalba ne anksčiau kaip XVII amž. gale teišnyko. Yra įtikimas dalykas, kad tuo metu vien prūsiškai temokančių nedaug bebuvo likę. Kiti, būdami daugiakalbiai, t. y. jau mokėdami vokiškai ir lietuviškai (pasienyje ir lenkiškai), galėjo išsiversti pirmiausia vokiečių ar lietuvių kalba. Dalis prūsų ilgainiui yra sulietuvėję. Tuo metu daugelis prūsų, gyvenusių tarp lietuvių, greitai galėjo išmokyti lietuviškai, lietuviškai susikalbėti, lankyti lietuviškas pamaldas ir t. t. Pvz. toks Jonas Bretkūnas, kuris bene tik buvo (bent iš motinos pusės) prūsų kilmės, skiriamas į Labguvą klebonu, nors sakėsi mokąs lietuviškai ir prūsiškai, tačiau pamokslus, rodos, tesakė lietuviškai, bet ne prūsiškai. Taip pat 1545 m. antrojo prūsų katekizmo prakalboje sakoma, kad prūsų, gyvenančių apie Vėluvą, akcentas linkstas į lietuviškąjį (ihre accent etwas nach dem Littawischen lencken). Kaip galima spręsti iš vietovardžių, greičiausia šios vietos prūsai ir kitais požūriais (žodyno, priesagų...) buvo pasidavę didesnei lietuvių kalbos įtakai.

Tas suartėjimas su lietuviais, berods, ypač taikintinas skalviams (Tilžės apylinkės abiejose Nemuno pusėse), sūduviams ir nadruviams (maždaug Labguvos — Įsrutės apylinkės). Eilė XIII a. dokumentų skalvių, sūduvių ir nadruvių sritis prieš vokiečių ordino atėjimą skiria prie Lietuvos. J. Gerulis laiko sūduvius, arba jotvingus, jei ne prūsų tarme, tai labai artimu prūsams dialektu, nors pažymi, kad tvirtai to negalima teigti. Mat, jų kalbos tėra likę kiek tikrinių vardų ir kelios posakių nuotrupos. A. Bezzenbergeris sūduvių kalbos tęsinį įžiūrėjo Maž. Lietuvos rašomojoje kalboje. Iš tikrųjų, iš skalvių tikrinių vardų dėl jų iškraipytos užrašymo formos tikrai tegalima pasakyti, kad jie baltiški; bet R. Trautmannas su dideliais rezervais linkęs juos laikyti prūsiškus. Tačiau archeologai pastebi skalvių, sūduvių ir nadruvių iškasenų kultūros didelį panašumą su lietuviais. Kadangi ir istorijoje randame duomenų, ypač apie sūduvių, nadruvių ir skalvių priklausymą Lietuvai, galima manyti, jog jie, jei anksčiau ir daugiau būtų tarmiškai skyręsi nuo lietuvių, ilgainiui glaudžiau su lietuviais bendraudami, bus ir vėl su jais kalbiškai labiau suartėję.

DR. VYDŪNO BIČIULIAMS!

Pranešu, kad visi dr. Vydūno rankraščiai esą veikalai bus netrukus išspausdinti. Šiais, 400 lietuviškos knygos sukakties, metais pasirodė du veikalai: 1/KALĖJIMAS — LAISVĖJIMAS ir 2/BHAGAVAD GITA. Palaiminančioji giesmė. Vertimas iš sanskrito kalbos. Ruošiama mokykloms nauja „PROSENIŲ / prabočių / SESELIŲ“ laida. Į mano kvietimą dr. Vydūno raštų talkon prisidėti pirmieji atsiliepė: Balys Gaidžiūnas su dr. Br. Nemicku, kuriuodu įgalino pirmosios dr. Vydūno knygos „Kalėjimas — Laisvėjimas“ išspausdinimą. Greitai sukruto ir veiklieji Mažosios Lietuvos lietuviai: Ema Liaudinskienė, J. Didžienė, Jonas Simkus ir Fr. Slenteris. Jie su visu nuoširdumu ir meile savo krašto Kūrėjui sudarė komitetą ir užtikrino raštų leidimą. Todėl reiškiu didžią padėką minėtiems asmenims ir kitiems Rašytojo Bičiuliams, vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjusiems prie raštų leidimo talkos, kuri gražiai pasitarnaus mūsų tautos taurinimo darbe.

A. Krausas,

Dr. Vydūno raštų leidėjas.
(21a) Augustdorf b. Detmold, DP Camp.
Administracijos pranešimas

Dėl Stadės lietuvių stovyklos panaikinimo nuo 1 20 redakcijos adresas toks: (20a) Dedelstorf ūb. Wittingen, Kr. Giefhorn. 97 DPACS: Britische Zone, Petras Būtėnas, o administracijos senasis: (24a) Stade/Elbe, Pulverweg, DP Camp Britische Zone, Antanas Kasperavičius. Taigi, rašant prašytumėm iš korespondencijos tikslo griežtai apspręsti katruo adresu rašyti, kad nebūtų užsidelsimo. Taigi, suprantama, „Žingsniai“ nesustos, nors žurnalo leidimo sąlygos ir dar nežmoniškiau yra pasunkėjusios. Kvietiname „Žingsnius“ išrašydinti

ir ne Vokietijoje gyvenančiuosius lietuvius. Tik prašom atminti, kad žurnalo siuntinėjimas administracijai brangiau atsieina.

Senieji „Žingsnių“ bičiuliai, išvykę į užjūrį, taip pat prašomi atsilipti, kad žurnalą galėtumėm siuntinėti.

Visų mokyklų vadovybės prašytumėm savo ruožtu „Žingsnius“ išsi-rašydinti, nurodant egzempliorių skaičių, nes jo turinys taikomas ir mokyklos reikalui.

Jei kuri mūsų stovykla kurioje Vokietijos zonoje „Žingsnių“ negauna, prašytumėm mums padėti, tai pranešant. Jei gaunama siuntiniai apiplyšę — ne mūsų kaltė: prašytumėm juos priimti.

Anglijoje „Žingsnių“ atstovybės: Įgaliotinis švietimo reikalams Anglijoje yra Aleksandras Dičpetris; adr.: B. A. Hostel Room 94. Fort William. Juvernesschire, Juverlodry, Scotland. England. Gerb. Įgaliotinio žinion ir „Žingsnių“ mokykloms išgyti siunčiame. J. Dėdinas, Full Sutton Hostel, Stamford Bridge, Bridlington Road, Near York, England. J. Palšis, Boston Road Hostel, Sleaford, England.

Visiems Vokietijos Vakarų zonų liet. laikraščiams ir užjūrio liet. laikraščiams „Žingsnius“ nuo Nr. 9—jo siuntinėjame, kad ir iš antrosios pusės spaudos negaudami redakcijos informacijos reikalams.

Dar galima gauti Nr. Nr. 9, 10 ir 11, kurių straipsnių turinys nesenstantis.

Kas dar neatsiskaitė už rotatorinių „Žingsnių“ Nr. Nr. 1—8, prašom pasakbėti, nes žurnalas tik savo lėšomis tesiverčia. Be to, neišplatintuosius egzempliorius malonėkite grąžinti, kad jų reikalaujantiems galėtumėm nusiųsti.

Grąžinamus egzempliorius prašytumėm geriau surišti, nes gauname dažnai suirusius siuntinius.

Approved for Comd. 66 D.P.A.C.S. Stade. Military Government 65 DPACS.

Redaktorius Petras Būtėnas, Leidėjas Antanas Kasperavičius.

Adresai: redakcijos — (20a) Dedelstorf über Wittingen, Kreis Gifhorn. 97 DPACS. Britische Zone; administracijos — (24) Stade/Elbe, Pulverweg, DP Camp, Britische Zone.

Spaudė: Stader Zeitungs- und Verlags-Druckerei G. m. b. H., Stade/Elbe.

Rotatorinių „Žingsnių“ turinys

N 6—7 (1—66 psl.). 1946 m. prieškalėdis. Seedorfas:

	Psl.
Myk. Venclauskas — Gūdžią naktį (eilėr.)	1
Juozas Mikštas — Mes ištersim (eilėr.)	2
Juozas Mikštas — Nepasakyti žodžiai (eilėr.)	2
Jurgis Jankus — Motina (Iš romano „Žemė ir žmonės“)	3
D. Mickaitė-Mitkienė — Mano kraitis (eilėr.)	9
Vyt. Girdauskas — Naktis stotyje (eilėr.)	10
L. Pakalnis — Tu... (eilėr.)	10
D. Mickaitė-Mitkienė — Vasara baigės (eilėr.)	11
L. Pakalnis — Aš žemės vabalas (eilėr.)	11
Myk. Venclauskas — Siuvėjas ir žmona (baladė)	12
J. Juškys — Motinai (eilėr.)	15
V. Nastopka — Velniamynės savininkas	16
Jonas Minelga — Vieškeliais išklydom (eilėr.)	22
Vl. Būtėnas — Mūsų daina (eilėr.)	23
Aloyzas Baronas — Tu kasdien save klausei (eilėr.)	23
Vl. Būtėnas — Vėjo pasaka	24
Elena Dubysa — Sugrįšiu	26
Redagavo Br. Ketarauskas — Asteroidų juostoje (iš keistuolio fantastinių pasakojimų)	29
Kalbos reikalai	49
Leonardas Jočys — Kokie turime būti?	51
AP — Lietuvos pripažinėjai	54
A. Matuzonis — Darbininkų vargai per pirmąjį bolševikmetį	55
Mokytojų kursai Flensburge	57
„Būtovė kvėpuoja“: Lietuvos mokyklos. Lietuva ide. lopšys. Laisvės gimimo metrika	60
„Ivairybės“: Žinių agentūros. Amerikos lietuvių spauda. Spauda kitur. Lietuvos konsulatų adresai. Trumpiniai. Kai kurie terminai	62

Pataisyti N 11 Vilniaus Kelmo strp. „Lenkišką knygą lietuviškai paskaičius“ 5psl. 8e. iš v. — nepriklausomoji, 14e. — amarintėse, 9psl. vidury — romantiškai germaniškieji; nepriklausomybę, amarintinėse, romaniškai germaniškieji.

Jei kas Tautiečių iš Lietuvos turėtų — mano Lietuvių k. akcentologiją ir Prielinksnų mokslą, prašyčiau atsiliepti. P. Būtėnas.

Tautiečiai, išvykdami iš Europos kontinento, greit pasigesite lietuviško spausdinto žodžio: laikraščio, žurnalo,

knogos, albomo, paveikslų, kalendoriaus. Visi išvykėliai ir mums taip rašo. Todėl gabenkitės su savimi kiek galint daugiau ir įvairios savos literatūros, kad patys turėtumėt ir galėtumėt savo artimui duoti pasisikaityti. Tai svarbu senesniems, jaunimui ir vaikams.

Kiekvienas laikraštis kiekviename savo puslapyje pravartu, kad turėtų šalia datos ir numerį. To kartais nėra mūsų užjūrio brolių laikraščiuose, o tai svarbu bibliografams ir įvairiems tyrinėtojams, renkantiems reikiamą medžiagą iš periodikos.